

การเมืองภาคประชาชน: กรณีศึกษาชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ
จังหวัดสมุทรปราการ

นางสุกัญญาภัคค์ ขุนนท

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต
แขนงวิชาการเมืองการปกครอง สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

พ.ศ. 2552

**Citizen Politics: A Case Study of Khlong Dan Community, Bang Bo District,
Samut Prakan Province**

Mrs. Sukanyapak Kukuntod

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for
the Degree of Master of Political Science in Politics and Government

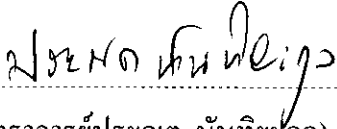
School of Political Science

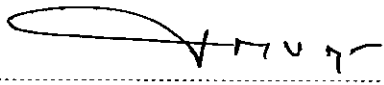
Sukhothai Thammathirat Open University

2009

หัวข้อวิทยานิพนธ์ การเมืองภาคประชาชน: กรณีศึกษาชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ
ชื่อและนามสกุล นางสาวศุภัญญาภักดิ์ ชูขุนทด
แขนงวิชา การเมืองการปกครอง
สาขาวิชา รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
อาจารย์ที่ปรึกษา 1. รองศาสตราจารย์ ดร.ปธาน สุวรรณมงคล
2. รองศาสตราจารย์ฐปนรรต พรหมอินทร์

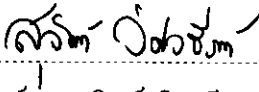
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ได้ให้ความเห็นชอบวิทยานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ประณต นันทิชะกุล)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ปธาน สุวรรณมงคล)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ฐปนรรต พรหมอินทร์)

คณะกรรมการบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช อนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต แขนงวิชาการเมืองการปกครอง สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

..... ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุจินต์ วิศวรธีรานนท์)
วันที่ 11 เดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2553

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วย ความกรุณาและความช่วยเหลืออย่างดียิ่งจาก
รองศาสตราจารย์ ดร. ปธาน สุวรรณมงคล และรองศาสตราจารย์ฐปนรรต พรหมอินทร์ อาจารย์
ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำ ตรวจสอบ แก้ไข และติดตามการทำวิทยานิพนธ์
อย่างใกล้ชิดต่อเนื่องตลอดมา จนสำเร็จเรียบร้อย รวมทั้งขอขอบพระคุณคณาจารย์สาขาวิชารัฐศาสตร์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชทุกท่าน

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ประณต นันทิยะกุล ประธานกรรมการสอบ
วิทยานิพนธ์ ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ร่วมตรวจสอบวิทยานิพนธ์ และแนะแนวทางในการปรับปรุง
แก้ไข ให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณ คุณลุงเฉลา ทิมทอง คุณลุงณรงค์ กลมกล่อม คุณเคาวัลย์ จันทร์หัสดี
ป้าแดง และชาวบ้านในหมู่ที่ 9 หมู่ที่ 11 และหมู่ที่ 12 ตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัด
สมุทรปราการทุกท่าน ที่ได้ให้ความช่วยเหลือด้านข้อมูลกับผู้วิจัยในทุก ๆ ด้าน ขอขอบคุณเพื่อน ๆ
เจ้าหน้าที่ สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (คุณผึ้ง) ที่ให้การช่วยเหลือ และให้
คำแนะนำเกี่ยวกับขั้นตอนการดำเนินการต่าง ๆ มาโดยตลอด

ขอกราบขอบพระคุณ คุณพ่อมานิต เพิ่มเพียร คุณแม่สำรว ย มาลา ที่ได้ให้ชีวิตและ
อบรมสั่งสอนลูกมาจนประสบความสำเร็จ รวมทั้งเป็นกำลังใจแก่ผู้วิจัยเสมอมา

สุกัญญาภักดิ์ ขุขุนทด

พฤษภาคม 2553

ชื่อวิทยานิพนธ์ การเมืองภาคประชาชน: กรณีศึกษาชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ
จังหวัดสมุทรปราการ

ผู้วิจัย นางสุกัญญาภักดิ์ ชูขุนทด ปริญญา รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (การเมืองการปกครอง)
อาจารย์ที่ปรึกษา (1) รองศาสตราจารย์ ดร. ปธาน สุวรรณมงคล (2) รองศาสตราจารย์รุจน์บรรต
พรหมอินทร์ ปีการศึกษา 2552

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (1) พัฒนาการทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชน
คลองด่าน อำเภอบางบ่อจังหวัดสมุทรปราการ (2) รูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของ
ชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ (3) ปัญหา อุปสรรคในการดำเนินรูปแบบการ
เคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อจังหวัดสมุทรปราการ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มตัวอย่างโดยการเลือกแบบเจาะจง คือ แกนนำการ
ชุมนุม จำนวน 3 คน และประชาชนชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ จำนวน 15 คน
เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์ และวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัย พบว่า (1) พัฒนาการทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบาง
บ่อ จังหวัดสมุทรปราการ มาจากการเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านการก่อสร้างโครงการบ่อน้ำบาดน้ำเสียโดยเกิด
จากจิตสำนึกรักชุมชน รongลงมา ได้แก่ ความไม่โปร่งใสของโครงการ การปกปิดข้อมูล/ บิดเบือนข้อมูล
และการให้ข้อมูลที่เป็นเท็จกับประชาชน ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเคลื่อนไหว ได้แก่ ปัจจัยภายใน
ประกอบด้วย ความเป็นชุมชนเก่าแก่ วิถีชีวิตของชุมชน วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมของชุมชน ปัจจัยภายนอก
ได้แก่ การร่วมมือกันทุจริตของนักการเมืองระดับประเทศ การหวังผลประโยชน์ของกลุ่มเอกชน และการ
นำงบประมาณแผ่นดินไปใช้อย่างมีเงื่อนไข (2) รูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของ
ชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ ได้แก่ การร้องทุกข์ (3) ปัญหา อุปสรรคในการ
ดำเนินรูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน ได้แก่ 1) การที่รัฐบาลไม่มี
ความตั้งใจที่จะดำเนินคดีกับผู้กระทำผิดอย่างจริงจัง 2) ฝ่ายรัฐบาลหรือฝ่ายนายทุนมุ่งใช้ความรุนแรงกับ
ประชาชนที่เคลื่อนไหวต่อต้านการก่อสร้างโครงการบ่อน้ำบาดน้ำเสีย 3) ความไม่เข้าใจและการวางเฉยของ
กลุ่มคนในสังคมที่ไม่เคือคร้อน 4) ประชาชนขาดจิตสำนึกทางการเมือง และขาดแคลนทุนสนับสนุนใน
การเคลื่อนไหวต่อต้านการก่อสร้างโครงการบ่อน้ำบาดน้ำเสีย

คำสำคัญ การเมืองภาคประชาชน ชุมชนคลองด่าน โครงการบ่อน้ำบาดน้ำเสียคลองด่าน สมุทรปราการ

Thesis title: Citizen Politics: A Case Study of Khlong Dan Community, Bang Bo District, Samut Prakan Province

Researcher: Mrs. Sukanyapak Kukuntod; **Degree:** Master of Political Science (Politics and Government); **Thesis advisors:** (1) Dr. Pathan Suvanamongkol, Associate Professor; (2) Thapanat Prom-in, Associate Professor; **Academic year:** 2009

Abstract

The objectives of this research were to study: (1) the development of civil politics in Khlong Dan Community, Bang Bo District, Samut Prakan Province; (2) the form of the civil politics movement in Khlong Dan Community; and (3) problems and obstacles to the civil politics movement in Khlong Dan Community.

This was a qualitative research. The sample, chosen through purposive sampling, consisted of 3 movement leaders and 15 members of the Khlong Dan Community in Bang Bo District, Samut Prakan Province. Data were collected using guided interviews and analyzed through content analysis.

The results showed that: (1) the development of civil politics in this case study arose from people's opposition to a proposed waste water treatment project. The primary cause was consciousness/love of community, followed by lack of transparency in the waste water treatment project, concealing and distortion of information, and untruths that were disseminated to the public. The factors that affected the movement were internal factors (the age of the community, the people's way of life, the culture and environment of the community) and external factors (conspiracy to commit acts of dishonesty by national level politicians, benefits desired by private sector investors, and the suspicious use of government funds). (2) The civil politics movement in the Khlong Dan Community took the form of a grievance. (3) The obstacles to the development of civil politics were 1) lack of commitment by the government to persecute wrongdoers; 2) use of force by the government or investors against people who opposed the building of the waste water treatment plant; 3) lack of understanding and apathy on the part of people who were not directly affected by the project; and 4) lack of political consciousness and lack of funds to support the movement.

Keywords: Citizen politics, Khlong Dan Community, Khlong Dan Waste Water Treatment Plant Project, Samut Prakan

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญตาราง	ฉ
สารบัญภาพ	ญ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	5
กรอบแนวคิดการวิจัย	5
นิยามศัพท์เฉพาะ	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	7
บทที่ 2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	8
แนวคิดเกี่ยวกับการเมืองภาคประชาชน	8
แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม	17
แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง	19
แนวคิดเกี่ยวกับการตรวจสอบองค์กรภาครัฐ โดยภาคประชาชน	31
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	35
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	39
ประชากรที่ใช้ในงานวิจัย	39
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	40
การเก็บรวบรวมข้อมูล	40
การวิเคราะห์ข้อมูล	41

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	43
ตอนที่ 1 พัฒนาการทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ	43
ตอนที่ 2 รูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชน คลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ	78
ตอนที่ 3 ปัญหา อุปสรรคในการดำเนินรูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมือง ภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ	90
บทที่ 5 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	94
สรุปผลการวิจัย	94
อภิปรายผล	102
ข้อเสนอแนะ	110
บรรณานุกรม	112
ภาคผนวก	119
ประวัติผู้วิจัย	124

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 4.1 ค่าใช้จ่ายในโครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จังหวัดสมุทรปราการ (แยกตามสัญญา)	46
ตารางที่ 4.2 เปรียบเทียบแผนการใช้จ่ายเงินจากแหล่งต่าง ๆ ระหว่างพ.ศ 2538 กับแผน การใช้จ่ายเงินปรับใหม่ พ.ศ. 2540	47

ญ

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย	5
ภาพที่ 2.1 ปัจจัยการมีส่วนร่วมทางการเมือง	28
ภาพที่ 4.1 แผนที่โครงการรื้อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน	45

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในท่ามกลางวิกฤตทางสังคมในทุกด้านอย่างที่ปรากฏอยู่ในระหว่าง พ.ศ. 2540-พ.ศ. 2545 ได้นำไปสู่การยอมรับร่วมกันถึงความจำเป็นในการปฏิรูปสังคมอย่างรอบด้านเพื่อแก้ปัญหาสังคมในทุกระดับและสร้างสังคมที่มีฐานมั่นคง มีความเข้มแข็งทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง สามารถเผชิญกับสังคมโลกที่มีการเคลื่อนไหวอย่างรวดเร็วและซับซ้อน ในภาวะดังกล่าวนี้จะอาศัยการแก้ปัญหาผ่านโครงสร้างของภาครัฐแต่เพียงฝ่ายเดียวนั้นไม่ได้อีกต่อไป จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยทุกส่วนของสังคมเข้ามาร่วมกันคิด ร่วมกันแก้ปัญหา หรืออาศัยการแก้ปัญหาผ่านขบวนการประชาสังคม (civil society) ให้ทุกส่วนของสังคมสามารถร่วมใช้ศักยภาพของตนเองได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ

ในจำนวนปัญหาที่สำคัญของกระบวนการพัฒนาทางการเมือง คือปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง (political participation) เมื่อพิจารณาจากขอบเขตและความหมายของการพัฒนาทางการเมืองมีส่วนเกี่ยวข้องกับความเท่าเทียมกันของประชาชน ความสามารถของระบบการเมืองที่จะดูดซับกลุ่มทางสังคมต่างๆ ที่มีความต้องการเข้ามามีบทบาทในกระบวนการตัดสินใจของรัฐบาล การพัฒนาประชาธิปไตย ตลอดจนการเสริมสร้างระบบการเมืองสมัยใหม่ การมีส่วนร่วมทางการเมืองถือว่าเป็นลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งของระบบการเมืองสมัยใหม่ ทั้งนี้ เนื่องจากประชาชนมักมีความตื่นตัวหรือสนใจในทางการเมืองสูงกว่าในระบบจารีตประเพณี อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมทางการเมืองนี้มีลักษณะแตกต่างกันออกไปตามลักษณะของระบบการเมืองสมัยใหม่ โดยที่แอนโทนี กิดเดนส์ (Anthony Giddens, 2000) ได้กล่าวว่า “การเมืองแนวใหม่” มุ่งเน้นว่าอำนาจมาจากประชาชนไม่ใช่เป็นการช่วงชิงอำนาจรัฐของผู้แทน อำนาจของประชาชนจะกระจายตัวออกไปทุกพื้นที่ ไม่รวมตัวหรือรวมศูนย์อยู่ที่ภาครัฐหรือพรรคการเมือง ซึ่งจะเป็นการเพิ่มบทบาทให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางการเมืองมากขึ้น

ดังนั้นการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนจึงเป็นตัวแปรที่สำคัญต่อความมีเสถียรภาพทางการเมือง การตื่นตัวทางการเมืองของประชาชนมีผลให้ระบบการเมืองสันตะเทือน ผู้นำฝ่ายตรงข้ามอาจใช้ประชาชนเป็นเครื่องมือท้าทายอำนาจของผู้นำในอำนาจซึ่งอาจนำมาซึ่งความ

ว่าน่วยทางการเมืองได้ นักทฤษฎีตะวันตกหลายคน ได้พยายามแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการมีส่วนร่วมทางการเมืองกับความไม่มีเสถียรภาพทางการเมือง โดยได้แสดงให้เห็นว่าเมื่อประชาชนมีความหวังขึ้นมีความต้องการมากขึ้นในสิ่งต่างๆ ในชีวิต เนื่องจากสังคมมีความเจริญขึ้นจะเป็นผลให้ประชาชนเรียกร้องต่อระบบการเมืองให้ตอบสนองความต้องการของคนที่เพิ่มมากขึ้น และการเรียกร้องของประชาชนมักปรากฏอยู่ในระบบการเมืองมักตอบสนองได้ไม่เต็มที่ จุดนี้เองที่ทำให้เกิดความไม่พอใจหรือความคับข้องใจขึ้นทำให้ประชาชนเริ่มต้นตัวทางการเมืองและผลักดันตนเองให้เข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองเพื่อกดดันให้ประชาชนตัดสินใจตามความต้องการของตัวเอง เมื่อระบบการเมืองยังไม่สามารถสนองตอบให้เป็นที่พอใจได้ ประชาชนจะเปลี่ยนการกดดันแบบสันติมาเป็นแบบการใช้ความรุนแรงและเมื่อถึงจุดนี้ ระบบการเมืองจะพบกับความระส่ำระสายไร้เสถียรภาพได้ (สุจิต บุญบงการ 2537 : 35)

เนื่องจากทฤษฎีตะวันตกไม่ได้คำนึงถึงข้อเท็จจริงที่ว่าในประเทศกำลังพัฒนาหลายประเทศรวมทั้งประเทศไทยเอง การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนเป็นเรื่องที่ถูกชักจูงหรือปลุกปั่นโดยผู้นำมากกว่าเป็นเรื่องของความต้องการของประชาชนเอง การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนจึงเป็นเครื่องมือของผู้นำทางการเมืองในการสร้างฐานอำนาจให้กับตน และโค่นล้มผู้นำฝ่ายตรงกันข้าม การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนเป็นเรื่องที่ผู้นำบางกลุ่ม หิบบิ้นให้กับประชาชนเพื่อประโยชน์ทางการเมืองของกลุ่มตน การที่ประชาชนมีสิทธิเลือกตั้ง หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. 2475 ไม่ได้เกิดจากการเรียกร้องของประชาชนเอง แต่เป็นเรื่องที่คณะราษฎรใช้เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการปกครองของตนและหลังจากนั้นเป็นต้นมาการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนได้กลายเป็นเครื่องมือทางการเมืองของผู้นำกลุ่มต่างๆ การต่อสู้ระหว่างผู้นำทหารกับผู้นำพลเรือนได้เป็นเรื่องของการต่อสู้ระหว่างการเพิ่มกับการลดการมีส่วนร่วมทางการเมืองและแม้ว่าในตอนหลังฝ่ายทหารจะได้ยอมรับการมีส่วนร่วมทางการเมืองแล้วก็ตาม ประเด็นที่ต่อสู้ระหว่างฝ่ายพลเรือนกับทหารก็ยังมิอยู่ในเรื่องของรูปแบบการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ดังนั้นประเด็นในเรื่องความสัมพันธ์ข้างต้นระหว่างการมีส่วนร่วมทางการเมืองกับสถาบันทางการเมืองต่างๆ จึงน่าสนใจที่จะศึกษาเพื่ออธิบายการพัฒนาทางการเมืองของไทยให้กระจ่างชัดเจน

อย่างไรก็ตามในการสร้างความเป็นประชาสังคมในสังคมทั้งระบบนั้นจำเป็นต้องมีการส่งเสริมขบวนการประชาสังคมและความเป็นชุมชนในทุกระดับของสังคม ตั้งแต่ระดับฐานรากของสังคม นั่นก็คือในระดับชุมชนท้องถิ่นซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในทุกภูมิภาคของประเทศ ส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นเหล่านั้นเข้มแข็ง มีพลัง สามารถพึ่งพาตนเอง และมีส่วนร่วมกำหนดทิศทางและนโยบายที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นผ่านการรวมตัวและเรียนรู้ร่วมกันในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชน

และจากความเข้มแข็งของชุมชนที่เป็นฐานรากก็จะนำไปสู่การรวมตัวเป็นเครือข่ายประชาสังคมในระดับตำบล อำเภอ จังหวัด และประเทศที่เข้มแข็งได้ ซึ่งเป็นวิถีทางในการพัฒนาประเทศที่ยั่งยืนและมีความยืดหยุ่นในการที่จะปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ได้อย่างเหมาะสมและรวดเร็ว การส่งเสริมความเคลื่อนไหวทางสังคมตามแนวคิดดังกล่าวนั้น จำเป็นต้องมีข้อมูลท้องถิ่นที่เป็นระบบและมีการเตรียมโครงสร้างพื้นฐานทางสังคม (civic infrastructure) ที่รอบคอบ เนื่องจากเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะรองรับการริเริ่มและผลักดันกระบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นให้เคลื่อนไปข้างหน้าอย่างรวดเร็วและมีพลัง

โครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษจังหวัดสมุทรปราการ หรือที่รู้จักกันทั่วไปว่า โครงการบำบัดน้ำเสียคลองด่าน เป็นอีกโครงการสิ่งแวดล้อมและการจัดการมลพิษโครงการแรกของประเทศไทยที่สะท้อนอย่างชัดเจนถึงกระบวนการการทุจริตคอร์รัปชันที่มีการแบ่งปันผลประโยชน์ทั้งในกลุ่มผู้บริหารประเทศ นักการเมืองระดับชาติและระดับท้องถิ่น ข้าราชการระดับสูง บริษัทที่ปรึกษาด้านสิ่งแวดล้อม ตลอดจนแหล่งเงินกู้ต่างชาติ โครงการนี้ได้รับการเรียกขานติดปากว่า “โครงการบำบัดน้ำเสียคลองด่าน” อันเป็นการเรียกตามสถานที่ตั้งของระบบบำบัดน้ำเสียที่อยู่ในท้องที่ตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ ชาวคลองด่านและชาวบ้านท้องที่ใกล้เคียงเริ่มต้นคัดค้านโครงการนี้จากฐานของความห่วงกังวลเรื่องผลกระทบของการดำเนินการต่อสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิต เนื่องจากพื้นที่คลองด่านจัดอยู่ในเขตพื้นที่สีเขียวภายใต้สภาพของแผ่นดินชายเลนริมทะเลอ่าวไทยตอนใน ระบบนิเวศของพื้นที่นี้ทิ้งรุ่มรวยประาะบาง เป็นแหล่งอาชีพและหลังพิงทางเศรษฐกิจของผู้คนท้องถิ่นแทบทั้งหมด การถูกกำหนดให้กลายเป็นพื้นที่สำหรับรองรับและจัดการน้ำเสียทิ้งจากแหล่งชุมชนและอุตสาหกรรม ของทั้งจังหวัดจึงนับเป็นภาระที่หนักเกินกว่าจะยอมรับ

อย่างไรก็ตาม ในภายหลังประเด็นการคัดค้าน โครงการได้ขยายและพัฒนาสู่มิติอื่นๆ อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการยกระดับขึ้นสู่การต่อสู้กับความไม่ชอบธรรม ความไม่โปร่งใส การละเลยและละเมิดกฎหมาย ตลอดจนการทุจริตคอร์รัปชันจากโครงการที่ถูกผูกขาด การรับรู้และการตัดสินใจเฉพาะในหมู่ผู้ผลักดันเพียงไม่กี่คน ในที่สุดโครงการบำบัดน้ำเสียคลองด่าน กลักลับกลายเป็นโครงการที่กลุ่ม องค์กร และสถาบันต่างๆ พากันให้ความสนใจเข้าร่วมติดตามตรวจสอบมากที่สุด โครงการหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นภาคประชาชน ภาคองค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันวิชาการ ฝ่ายนิติบัญญัติ ตลอดจนฝ่ายบริหาร ยังผลให้พบหลักฐานแห่งความไม่ถูกต้องและความไม่ชอบมาพากลจำนวนมาก กระทั่งในที่สุดรัฐบาลจำเป็นต้องสั่งระงับการก่อสร้างโครงการเมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2546 ก่อนจะดำเนินการสะสางเรื่องนี้อย่างยืดเยื้อมาจนถึงปัจจุบัน

การร้องเรียนของชาวบ้านที่ขอให้รัฐบาลตรวจสอบความไม่โปร่งใสของโครงการเริ่มขึ้นอย่างเป็นทางการครั้งแรกเมื่อชาวตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ และชาวตำบล

สองคลอง อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา ประมาณ 1,500 คน ร่วมกันเดินทางมาชุมนุมที่บริเวณลานพระบรมรูปทรงม้ารัชกาลที่ 5 เมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2542 เพื่อยื่นหนังสือร้องเรียนถึงนายกรัฐมนตรี ชวน หลีกภัย เมื่อนับจากวันเริ่มต้นคัดค้านจนกระทั่งถึงวันที่โครงการถูกยกเลิกไป ชาวบ้านทั้งสองตำบลได้ทำหนังสือร้องเรียนหลายฉบับเพื่อยื่นถึงหน่วยงานทุกแห่งที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ นอกจากนี้การยื่นถึงผู้บริหารสูงสุดของประเทศแล้ว ยังได้ยื่นต่อกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งเป็นเจ้าของโครงการ โดยตรงถึงกระทรวงมหาดไทย ในฐานะผู้ดูแลผังเมืองของพื้นที่ก่อสร้างโรงบำบัดน้ำเสียถึงจังหวัดสมุทรปราการ ในฐานะเจ้าของพื้นที่และผู้ที่จะต้องรับผิดชอบโครงการต่อไป ในอนาคต ถึงองค์การบริหารส่วนตำบลคลองด่าน ซึ่งมีอำนาจอนุมัติให้ใช้ที่ดินคลองด่าน รวมถึงแหล่งเงินทุนหลักของโครงการ คือ ธนาคารพัฒนาเอเชีย (ASIAN DEVELOPMENT BANK :ADB)

นอกจากนั้นมีการร้องเรียนถึงหน่วยการตรวจสอบอื่นๆ อีก เช่น สำนักงานคณะกรรมการ ป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (ป.ป.ช.) คณะกรรมาธิการชุดต่างๆ ทั้งของสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภา การยื่นฟ้องร้องต่อศาลปกครอง การถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ

อาจกล่าวได้ว่า โครงการนี้เป็นโครงการที่ถูกตรวจสอบมากที่สุดโครงการหนึ่ง ทั้งการเข้ามาตรวจสอบจากฝ่ายบริหาร นิติบัญญัติ ตุลาการ และภาคประชาชน ซึ่งรวมถึงการตรวจสอบจากชุมชนองค์กรพัฒนาเอกชนและเครือข่ายประชาสังคมทั้งภายในประเทศและต่างประเทศถึงที่สุดแล้ว การเข้ามาตรวจสอบโครงการของชาวบ้านและหน่วยงานต่างๆ ได้นำไปสู่ข้อสรุปที่ตรงกันว่าโครงการนี้จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชน อาชีพ วิถีชีวิตของชาวคลองด่านและชุมชนใกล้เคียง อีกทั้งยังมีความไม่โปร่งใสในหลายขั้นตอน ตั้งแต่ขั้นการเตรียมการเพื่อนำไปสู่การอนุมัติโครงการ การทำสัญญาการจัดเตรียมและการซื้อที่ดิน รวมถึงการดำเนินการก่อสร้างโครงการผลจากการตรวจสอบส่วนใหญ่มีข้อเสนอให้ยับยั้งโครงการไว้ก่อนจนกว่าจะหาแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้อย่างเหมาะสม และโครงการนี้ก็มีความต้องยุติลงชั่วคราวตามข้อสรุปจากหลายฝ่ายและจากกระแสการกดดันทางสังคม

ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาพัฒนาการของประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของการเมืองภาคประชาชนของชาวบ้าน ในนามกลุ่มปกป้องสิทธิ (คลองด่านและสองคลอง) อำเภอบางปะกง จังหวัดสมุทรปราการ ในฐานะเป็นปรากฏการณ์ของกระบวนเคลื่อนไหวทางสังคมบนพื้นฐานประชาธิปไตย

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

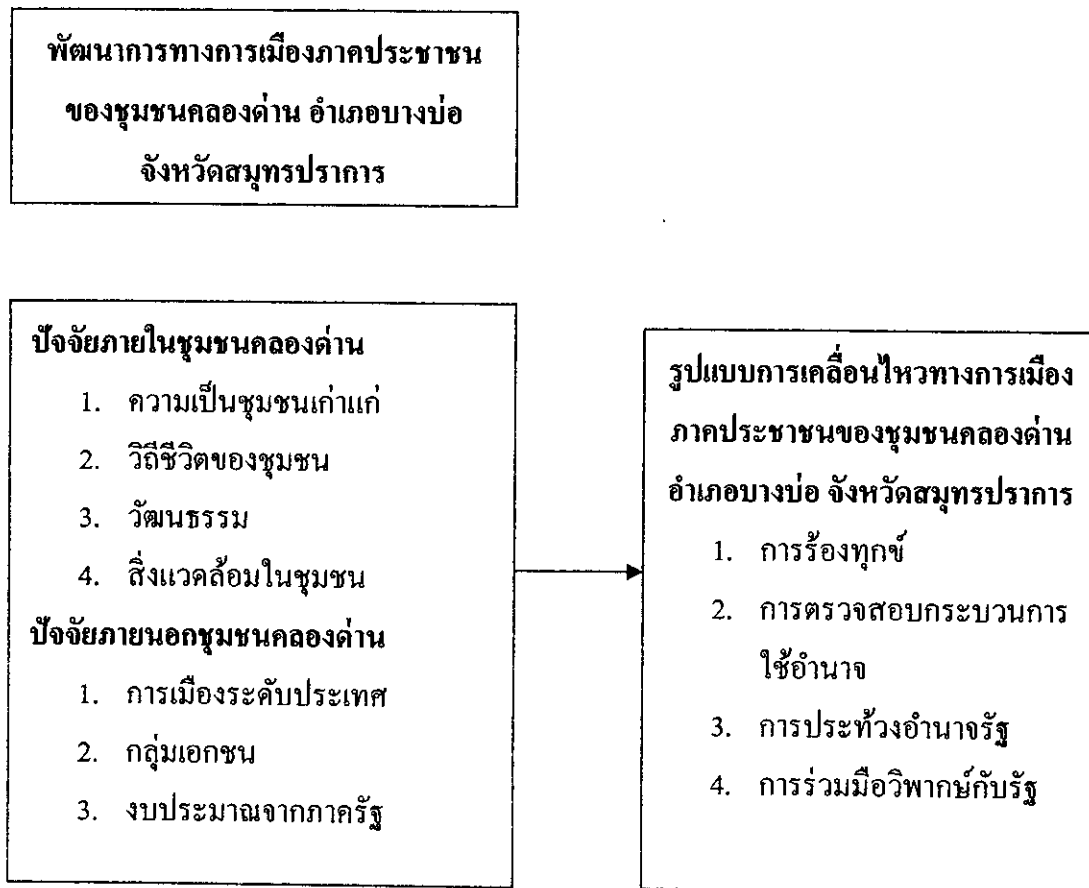
2.1 เพื่อศึกษาพัฒนาการทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

2.2 เพื่อศึกษารูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

2.3 เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรคในการดำเนินรูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

3. กรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาได้นำเสนอผังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

4. นิยามศัพท์เฉพาะ

4.1 การเมืองภาคประชาชน หมายถึง การที่ประชาชนทุกกลุ่มสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมืองในระดับต่าง ๆ ได้อย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน เช่น การมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น การเข้าร่วมปฏิบัติการ และการเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองในเวทีสาธารณะต่าง ๆ ได้อย่างเสมอภาคและเท่าเทียม

4.2 พัฒนาการการเมืองภาคประชาชน หมายถึง ประวัติความเป็นมาของการรวมกลุ่มทางการเมืองในรูปแบบการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ ตั้งแต่ก่อนเกิดปัญหาโครงการบ่อน้ำบาดาลเสียคลองด่าน จนถึงปัจจุบัน

4.3 รูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองในลักษณะการเมืองภาคประชาชน หมายถึง แนวทางการเคลื่อนไหวต่อสู้ และยุทธวิธี ของขบวนการทางสังคม มี 4 รูปแบบ ได้แก่

4.3.1 การเคลื่อนไหวร้องทุกข์ หมายถึง การเรียกร้องให้รัฐเข้ามาแก้ไขปัญหาที่ไม่ได้รับการเหลียวแลซึ่งจะเป็นการเคลื่อนไหวที่มากกรณีที่สุด แต่ก็สามารถนำไปสู่เส้นทางที่สามารถรับผิดชอบตนเองได้มากขึ้น จนไปถึงการยกเลิกแนวคิดพึ่งพารัฐไปพร้อมกัน

4.3.2 การเคลื่อนไหวที่มุ่งตรวจสอบกระบวนการใช้อำนาจรัฐ หมายถึง ทิศทางการเคลื่อนไหวของปัญญาชน และองค์กรประชาชนในเมืองมากกว่าระดับรากหญ้า ไม่ใช่เจ้าของปัญหาโดยตรงแต่หวังโยผลประโยชน์ส่วนรวมและเรื่องถูกผิดในบ้านเมือง การเคลื่อนไหวที่โดดเด่น เช่น การต่อต้านพฤติกรรมทุจริตในการจัดซื้อยาและเวชภัณฑ์ การต่อต้านคอร์ปชั่น เป็นต้น

4.3.3 การประท้วงอำนาจรัฐและเรียกร้องการถ่ายโอนอำนาจที่รัฐเคยมีมา หมายถึง การตัดสินใจของรัฐที่ส่งผลถึงประชาชน โดยเฉพาะคนในท้องถิ่นในโครงการต่างๆ จนเกิดการยืนยันว่าควรให้ชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจหรือมีส่วนร่วมเห็นชอบด้วย เช่น กรณีท่อก๊าซโรงไฟฟ้าหินกรูด-บ่อนอก และ พ.ร.บ. ป่าชุมชน เป็นต้น

4.3.4 การร่วมมือเชิงวิพากษ์กับรัฐ (critical cooperation) หรือความผูกพันในเชิงสร้างสรรค์เพื่อเบียดแย่งพื้นที่ในกระบวนการใช้อำนาจมาเป็นของประชาสังคม หมายถึง ลักษณะที่ก้ำกึ่งระหว่างการถ่วงดุลกับการร่วมมือ คือเป็นการเคลื่อนไหวที่พยายามหาทางถ่ายโอนอำนาจบางด้านของรัฐมาสู่ประชาชน ด้วยการเน้นความสามารถในการดูแลประชาชนมากกว่าการประท้วงหรือการเผชิญหน้ากับรัฐ โดยตรง เช่น คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) และ องค์กรพัฒนาเอกชน (A non-governmental organization : NGO) ที่อยู่ในเครือข่ายของสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา เป็นต้น

4.4 ปัจจัยภายใน หมายถึง ปัจจัยต่างๆ ภายในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวต่อโครงการบ่อน้ำบาดาลเสียของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ ได้แก่ ความเป็นชุมชนเก่าแก่ วิถีชีวิตของชุมชน วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในชุมชน

4.5 ปัจจัยภายนอก หมายถึง ปัจจัยต่างๆ ภายนอกชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวต่อโครงการบ่อน้ำบาดาลเสียของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ ได้แก่ การเมืองระดับประเทศ กลุ่มเอกชน และงบประมาณจากภาครัฐ

4.6 โครงการบ่อน้ำบาดาลเสียคลองด่าน หมายถึง โครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษจังหวัดสมุทรปราการ สร้างขึ้นเพื่อรวบรวมน้ำเสียจากแหล่งกำเนิดหลักต่างๆ ทั้งบ้านพักอาศัย สถานประกอบการ และโรงงานอุตสาหกรรม ในเขตชุมชนชั้นในที่มีประชากรหนาแน่นทั้งหมดมาเข้ารับการบำบัดให้ได้มาตรฐาน ก่อนที่จะระบายทิ้งสู่สิ่งแวดล้อม

4.7 ชุมชนคลองด่าน หมายถึง กลุ่มชาวบ้านที่อาศัยอยู่ใน หมู่ที่ 9 หมู่ที่ 11 และหมู่ที่ 12 ของตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

5.1 ทำให้ทราบถึงพัฒนาการทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

5.2 ทำให้ทราบถึงรูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชน คลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

5.3 ผลจากการทำวิจัยนำไปใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการเมืองการปกครองของจังหวัดสมุทรปราการ และส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในการเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมืองมากยิ่งขึ้น

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาการศึกษาเกี่ยวกับการเมืองภาคประชาชน กรณีศึกษาชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ โดยศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการเมืองภาคประชาชน
2. แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม
3. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง
4. แนวคิดเกี่ยวกับการตรวจสอบองค์กรภาครัฐโดยภาคประชาชน
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเกี่ยวกับการเมืองภาคประชาชน

1.1 ความหมายของการเมืองภาคประชาชน

ประเวศ วะสี (2551 : 2) ได้กล่าวถึง การเมืองภาคประชาชน คือ พลังทางสังคมที่เข้ามาตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐและมีส่วนในนโยบายสาธารณะ (ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 87) เป็นการเมืองภาคพลเมืองหรือการเมืองภาคประชาชน การเมืองภาคประชาชนมีพลังการตรวจสอบและกำกับให้เกิดความถูกต้องทางการเมืองมากกว่ารัฐสภา และมากกว่าองค์การอิสระตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ ในสภาพการณ์ปัจจุบันที่เป็นที่มาของคำกล่าวที่ว่า ประชาธิปไตยมาก่อนรัฐธรรมนูญ เพราะประชาชนสามารถรวมตัวกันเคลื่อนไหวประชาธิปไตยก่อนมีรัฐธรรมนูญ การเมืองภาคประชาชนต้องเป็นพลังจิตสำนึก พลังทางความรู้ พลังทางการสื่อสาร พลังทางสังคม ซึ่งถ้าทำได้ประชาธิปไตยกับประชาธิปไตยจะเข้ามาซ้อนทับกัน ประชาธิปไตยกับธรรมะจะต้องผนวกกัน ขบวนการภาคประชาชนเพื่อธรรมะประชาธิปไตยจะเป็นปราการอันแข็งแกร่งที่ทำให้การเมืองดีและกระบวนการยุติธรรมแข็งแรง รวมทั้งสิ่งดี ๆ อื่นๆ ก็จะทำให้เกิดตามมา

ชำนาญ จันทร์เรือง (2552) ได้ให้ความหมายของ การเมืองภาคประชาชนว่า หมายถึง การเคลื่อนไหวของประชาชนโดยไม่ผ่านทางตัวแทนของพรรคการเมือง หรือหน่วยงานของรัฐ ซึ่งประกอบไปด้วยการออกเสียงลงประชามติหรือการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย สาธารณะการ

ตรวจสอบการใช้อำนาจ และการถอดถอน โดยภาคประชาชนนอกเหนือจากการมีเลือกตั้ง เพราะ
ประชาธิปไตยจะ ไม่มีความหมายอันใดและการเลือกตั้งจะ ไม่มีประโยชน์อะไรเลย หากประชาชนไม่
สามารถกำหนดนโยบายหรือตรวจสอบการใช้อำนาจและไม่สามารถถอดถอน ผู้ใช้อำนาจที่มีขอบได้

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล (2548) ได้ให้ความหมายของ การเมืองภาคประชาชน ไว้ดังนี้

1. การเมืองภาคประชาชน หมายถึง การเคลื่อนไหวอย่างมีจิตสำนึกทางการเมืองของ
กลุ่มประชาชน เพื่อลดฐานะครอบงำของรัฐ รวมทั้งเพื่อโอนอำนาจบางส่วนมาให้ประชาชนใช้ดูแล
ชีวิตตนเองโดยตรง

2. การเมืองภาคประชาชน หมายถึง การเมืองภาคประชาชนคือปฏิบัติการโต้ตอบการใช้อำนาจ
ของรัฐ และเป็นกิจกรรมถ่วงดุลอิทธิพลการครอบงำของระบบตลาดเสรีในภาคประชาชน

วิเชิต ทวีกุล (2548 : 27) การเมืองภาคประชาชน หมายถึง การเคลื่อนไหวทางการเมือง
ในมิติทรัพยากรของกลุ่มชาวบ้านผู้เสียเปรียบในการใช้และเข้าถึงทรัพยากรภายในชุมชนรวมทั้งปรับ
ใช้กลุ่มองค์กรทางการเมืองของชาวบ้าน องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ ตลอดจนวัฒนธรรมดั้งเดิม
ของชุมชน มาเป็นพื้นฐาน เพื่อสร้างความชอบธรรมและโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรที่เท่าเทียมกัน
มากขึ้น และกดดันให้ภาครัฐเข้ามาแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากรที่เกิดขึ้นในชุมชน

ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร (2542 : 16) ได้ให้ความหมายของ การเมืองภาคประชาชนว่า
ด้วยการให้ความหมายของการแสดงออกในด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นจริงในบริบทของสังคมไทย หรือที่
เรียกกันในเวทีวิชาการปัจจุบันว่า ขบวนการเคลื่อนไหวใหม่ในทางสังคม การปรากฏตัวของ
เคลื่อนไหวใหม่ในทางสังคมเป็นสิ่งที่ปรากฏในระดับโลก โดยเฉพาะในประเทศที่กำลังพัฒนา การ
เคลื่อนไหวดังกล่าวไม่ได้มีสถานะที่เป็นแนวคิด แต่เป็นความเคลื่อนไหวที่เกิดจากแรงกดดันในด้าน
ต่างๆ และเป็นการเคลื่อนไหวที่เป็นปฏิริยาตอบสนองต่อสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิต โดย
พยายามที่จะพัฒนาแนวทางในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นประจวบเหมาะกับการขยายตัวของ
ของกลุ่มการเคลื่อนไหวเหล่านี้กับข้อจำกัดของโครงสร้างระบบราชการ และระบบการเมืองที่ไม่
สามารถที่จะแก้ปัญหาต่างๆ ได้ อย่างไรก็ตาม การเคลื่อนไหวในแนวทางนี้มีนัยสำคัญในแง่ของการ
สร้างสำนึกในทางการเมืองอย่างชัดเจน ทั้งนี้เนื่องจากกลไกทางการเมืองในระบบดั้งเดิมทั้งในทาง
ความจริงและในทางการอธิบายทางวิชาการพยายามที่จะสร้างทัศนะและสำนึกใหม่ในทางการเมือง
ให้กับประชาชนเพื่อให้เข้าใจ และเห็นคล้อยไปกับระบบการเมืองการปกครองตามแนวคิดกระแส
หลักตามระบบการเมืองประเทศต้นแบบ แต่ในขณะที่การเคลื่อนไหวใหม่ที่ประชาชนออกมา
เคลื่อนไหวเองในปัญหาที่ตนเองประสบได้เปลี่ยนทัศนะ เปลี่ยนความคิด ต่อระบบการเมืองเดิมและ
ท่าทีของตนเองทั้งต่อตนเองและต่อคนอื่นๆ ที่อยู่ในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มประชาชนที่
ประสบปัญหาต่างๆ ร่วมกัน

ชัยวัฒน์ สุรวิชัย (2545) ได้ให้ความหมายของการเมืองภาคประชาชนว่า หมายถึง การมีส่วนร่วมโดยตรงของประชาชนในกระบวนการตัดสินใจต่างๆ ของรัฐ ขององค์กรปกครองท้องถิ่น หรือแม้แต่ขององค์กรขนาดใหญ่ ทั้งนี้เพราะการเมืองภาคประชาชนมีความหมายกว้างขวางมากกว่าการเมืองแบบเลือกตั้งที่ถือเป็นประชาธิปไตยแบบตัวแทนเพราะ

1. เป็นการใช้อำนาจของประชาชน ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ
2. เป็นการใช้อำนาจอธิปไตยโดยตรงของประชาชน
3. เป็นเรื่องของกระบวนการทั้งระบบ ตั้งแต่เริ่มต้นจนจบกระบวนการความ ซึ่งทำให้เป็น

การยกระดับความคิดประชาธิปไตย และเป็นการพัฒนาสมาชิกของสังคมให้มีคุณภาพ และจะทำให้สังคมมีคุณภาพตามมา อันจะเป็นการเสริมฐานะและบทบาทของประชาธิปไตยให้มั่นคงถาวร

การเมืองภาคประชาชนมีหลักการสำคัญ คือ การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับประชาชนให้กับชุมชน และกลุ่มคนที่หลากหลาย ทำให้เป็นกลุ่มองค์กรที่มีคุณภาพ และมีพลังเข้มแข็งเพียงพอที่จะไปต่อกรกับพรรคการเมือง หรืออำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ที่จะมาแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ และผลประโยชน์ของประชาชนไป รวมทั้งการตรวจสอบควบคุมนักเลือกตั้งอย่างเป็นทางการตั้งแต่การสมัคร การหาเสียง และรวมทั้งเมื่อได้ตำแหน่งทางการเมืองทั้งในระดับประเทศและท้องถิ่น ก็เสนอให้มีการออกนโยบาย หรือกฎหมายให้อยู่ในแนวทางและทิศทางที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนและประเทศ มิแต่ทำให้การเมืองภาคประชาชนเข้มแข็ง และมีคุณภาพอย่างแท้จริงเท่านั้น การเปลี่ยนแปลงคุณภาพของพรรคการเมือง และนักการเมืองเกิดขึ้นได้จริงจะทำให้พรรคการเมืองและนักการเมือง มีความคิดและการกระทำเพื่อผลประโยชน์ของประชาชนและประเทศได้

1.2 รูปแบบการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคประชาชน

ในประเทศไทยมีการเคลื่อนไหวแนวนี้อย่างกว้างขวาง ซึ่งสามารถแบ่งเป็น 4 ทิศทางคือ (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล 2548 : 174-181)

1.2.1 การเคลื่อนไหวร้องทุกข์ หรือเรียกร้องให้รัฐเข้ามาแก้ไขปัญหาที่ไม่ได้รับการเหลียวแลซึ่งจะเป็นการเคลื่อนไหวที่มากกรณีที่สุด แต่ก็สามารถนำไปสู่เส้นทางที่สามารถรับผิดชอบตนเองได้มากขึ้น จนไปถึงการยกเลิกแนวคิดพึ่งพารัฐไปพร้อมกัน

1.2.2 การเคลื่อนไหวที่มุ่งตรวจสอบกระบวนการใช้อำนาจรัฐ ซึ่งมักเป็นทิศทางการเคลื่อนไหวของปัญญาชน และองค์กรประชาชนในเมืองมากกว่าระดับรากหญ้า ไม่ใช่เจ้าของปัญหาโดยตรงแต่หวังผลประโยชน์ส่วนรวมและเรื่องถูกผิดในบ้านเมือง การเคลื่อนไหวที่โดดเด่น เช่นการต่อต้านพฤติกรรมทุจริตในการจัดซื้อยาและเวชภัณฑ์ การต่อต้านคอร์ปชั่น เป็นต้น

1.2.3 การประท้วงอำนาจรัฐและเรียกร้องการถ่ายโอนอำนาจที่รัฐเคยมีมาเป็นของประชาชนซึ่งมักเกิดจากการตัดสินใจของรัฐที่ส่งผลถึงประชาชน โดยเฉพาะคนในท้องถิ่นในโครงการต่างๆ จนเกิดการยืนยันว่าควรให้ชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจหรือมีส่วนร่วมเห็นชอบด้วย เช่น กรณีท่อก๊าซโรงไฟฟ้าหินกรูด-บ่อนอก และ พระราชบัญญัติป่าชุมชน เป็นต้น

1.2.4 การร่วมมือเชิงวิพากษ์กับรัฐ (critical cooperation) หรือความผูกพันในเชิงสร้างสรรค์ เพื่อเบียดแย่งพื้นที่ในกระบวนการใช้อำนาจมาเป็นของประชาสังคม ซึ่งมีลักษณะที่ก้ำกึ่งระหว่างการถ่วงดุลกับการร่วมมือ คือเป็นการเคลื่อนไหวที่พยายามหาทางถ่ายโอนอำนาจบางด้านของรัฐมาสู่ประชาชน ด้วยการเน้นความสามารถในการดูแลประชาชนมากกว่าการประท้วงหรือการเผชิญหน้ากับรัฐโดยตรง เช่น คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) และเอ็นจีโอที่อยู่ในเครือข่ายของสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา เป็นต้น

ประกาศ ป้นคตบแต่ง (2546 : 161) ได้แบ่งแนวทางการเคลื่อนไหวต่อสู้ และยุทธวิธีของขบวนการทางสังคมไว้ดังนี้

1. ยุทธวิธีการขัดขวาง ทำลายระบบการเมือง

ในช่วงทศวรรษ 1960 และ 1970 วิธีการดังกล่าวนี้ปรากฏให้เห็นอย่างกว้างขวางที่สหรัฐอเมริกา เช่น การประท้วงของขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิทธิความเป็นพลเมือง ที่นำโดย มาร์ติน ลูเธอร์ คิงส์ จูเนียร์ ขบวนการต่อต้านสงครามเวียดนาม ฯลฯ ซึ่งถือเป็นรูปแบบใหม่ในการเข้าไปขัดขวาง กัดฉีกกระบวนการตัดสินใจทางการเมืองของรัฐและฝ่ายที่เผชิญหน้าด้วย นอกเหนือไปจากวิธีผ่านกระบวนการเลือกตั้งและการยึดอำนาจโดยทหาร ทั้งนี้ เป็นวิธีการที่สะท้อนให้เห็นทั้งการขอความเห็นอกเห็นใจ และการตั้งคำถามกับความชอบธรรมที่ดำรงอยู่ โดยแบ่งเป็น 2 ระดับคือ ระดับแรกเป็นการกระทำแบบทำทลายซึ่งหน้า (direct action) ที่ไม่ผิดกฎหมาย แต่ใช้ความกล้าหาญ กล้าได้กล้าเสียของผู้กระทำการ โดยมีต้นทุนเป็นความเสียหายที่ผู้กระทำการต้องจ่าย หรืออาจจะเกิดขึ้นจากผลของการกระทำ (เช่น การบอยคอตหรือปฏิเสธไม่ยอมรับรถเมล์โดยสารที่แบ่งแยกสีผิวในการเคลื่อนไหวของขบวนการสิทธิความเป็นพลเมือง) ระดับถัดมาเป็นกิจกรรมที่มีลักษณะผิดกฎหมาย แต่ปฏิบัติการด้วยยุทธวิธีที่ไร้ความรุนแรง (เช่น การถือแพ่ง ฯลฯ)

ยุทธวิธีการขัดขวาง ทำลายระบบปกติ ที่นิยมใช้กัน โดยจำแนกตามรูปแบบและลักษณะของกิจกรรม ทั้งกิจกรรมที่ละเมิดต่อกฎหมาย คือ การถือแพ่ง (civic disobedience) และกิจกรรมที่อยู่ในระดับที่ไม่ผิดต่อกฎหมาย แต่เป็นการกระทำทำทลายซึ่งหน้า เช่น การบอยคอตหรือปฏิเสธไม่ยอมรับ การเดินขบวนประท้วง การนั่งประท้วง (sit-ins) ฯลฯ

1.1 การถือแฟง

การถือแฟงเป็นการกระทำที่ฝ่าฝืนและต่อต้านกฎหมายโดยสันติวิธี เป็นการกระทำในเชิงศีลธรรม โดยการประท้วงหรือคัดค้านคำสั่ง-กฎหมายของผู้ปกครองที่อยู่ยุติธรรม หรือ การต่อต้านการกระทำของรัฐบาลที่ประชาชนเห็นว่าไม่ถูกต้อง

1.2 การบอยคอตหรือการปฏิเสธไม่ยอมรับ

การบอยคอตต่างจากการถือแฟงคือ เป็นการกระทำที่ไม่ละเมิดหรือผิดต่อกฎหมาย แต่จำเป็นต้องอาศัยการแลกเปลี่ยนคือความสูญเสียทางด้านเศรษฐกิจและ/หรือความสะดวกสบายของผู้ร่วมกระทำการ ตัวอย่างที่สำคัญได้แก่ ขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิทธิความเป็นพลเมืองในทศวรรษ 1960s

1.3 การนั่งประท้วง (sit-ins)

รูปแบบของการนั่งประท้วง (sit-ins) คือการบุกเข้าไปนั่งประท้วงในสถานที่เฉพาะ ซึ่งมักจะเป็นสถานที่หวงห้ามหรือไม่มีสิทธิ-หน้าที่ในความสัมพันธ์ทางสังคมปกติสำหรับกลุ่มคนที่บุกเข้าไป เช่น การที่คนผิวดำเข้าไปนั่งประท้วงในร้านอาหาร (ซึ่งห้ามไม่ให้คนผิวดำเข้าไปนั่งกินอาหารในร้านร่วมกับคนผิวขาว) ในยุคที่มีการเคลื่อนไหวสิทธิพลเมือง การบุกฝ่าเข้าไปนั่งในสถานที่ราชการ หรือห้องทำงานของผู้มีอำนาจทางการเมือง เพื่อให้มีการเจรจา ฯลฯ

2. ยุทธวิธีการใช้ความรุนแรง

การนิยามว่าอะไรคือวิธีที่ใช้ความรุนแรง ขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม สำหรับนักวิเคราะห์ขบวนการทางสังคมปัจจุบันได้เสนอลักษณะสำคัญของยุทธวิธีที่ใช้ความรุนแรงว่า คือการทำให้เกิดการบาดเจ็บล้มตาย หรือทำให้เกิดความเสียหายต่อทรัพย์สิน หรือทั้งสองอย่างเมื่อพิจารณาถึงประวัติศาสตร์การเคลื่อนไหว ตลอดจนข่าวสารการเมืองในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าวิธีที่ใช้ความรุนแรงเป็นสิ่งที่ถูกกล่าวถึงได้ค่อนข้างเร็วและเป็นที่ยึดจำของผู้คน เนื่องจากสามารถดึงดูดความสนใจและสามารถสร้างความเป็น “ข่าว” ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ขณะเดียวกันก็เป็นวิธีการที่คนกลุ่มเล็กๆ สามารถใช้ได้ง่ายที่สุด เนื่องจากไม่จำเป็นต้องอาศัยการบริหารจัดการ การระดม และจัดตั้งขนาดใหญ่โดยองค์กรการเคลื่อนไหว ซึ่งต่างจากวิธีการชุมนุมประท้วง การเดินขบวน ฯลฯ อีกทั้งยังใช้ทรัพยากรการเคลื่อนไหวน้อย เช่น บางครั้งอาจต้องการเพียงก้อนหิน เศษไม้ เพื่อทำให้กระจกแตก และเกิดเสียงดังขึ้น ในอาคารสถานที่สำคัญ หรือต้องการเพียงไม้ขีดกับน้ำมันเพื่อเผาสถานที่บางแห่ง ฯลฯ การทำงานของวิธีที่ใช้ความรุนแรง ก็คือการแสดงถึงความไร้ระเบียบของสังคม และเรียกร้องการเข้ามาจัดการของผู้ที่เกี่ยวข้องเช่นเดียวกับวิธีการที่ไร้ความรุนแรง ซึ่งในอีกด้านหนึ่ง วิธีการดังกล่าวก็มีลักษณะที่ทำให้เกิดความสะพรึงกลัวและทำให้ผู้คนหนีห่างออกไป

อย่างไรก็ตาม ในประวัติศาสตร์มีตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่าวิธีการใช้ความรุนแรงได้ถูกนำมาใช้ในขบวนการเคลื่อนไหวขนาดใหญ่เพื่อสร้าง “อัตลักษณ์” ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของผู้คน กล่าวคือ นำมาใช้ในกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ร่วมบนฐานคิดของการแยก “พวกเขา” ออกจาก “พวกเรา” โดยพลังอำนาจของมันจะแสดงความเป็น “พวกเรา” ออกมาจากการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ “พวกเขา” การใช้ความรุนแรงจึงเป็นวิธีการสำคัญที่ทำให้เกิดความเป็น “คนอื่น” (ตัวอย่างสำคัญที่ผู้คนจดจำคือลัทธินาซี ซึ่งนำโดยฮิตเลอร์)

ในสังคมประชาธิปไตยปัจจุบัน วิธีการใช้ความรุนแรงถูกนำมาใช้น้อยลง ซึ่งสาเหตุสำคัญคือ รัฐสามารถควบคุมผูกขาดความชอบธรรมในการใช้กลไกการปราบปราม รวมทั้งได้เข้ามาควบคุมการใช้ความรุนแรง ซึ่ง ทิวลี (Tilly 1995 อ้างถึงในประภาส ปิ่นตบแต่ง 2546 : 161) ได้ชี้ให้เห็นว่าภายใต้บริบททางการเมืองดังกล่าวนี้ ฉากของการเคลื่อนไหวประท้วงได้เปลี่ยนจากวิธีการปิดล้อม บุกเผา ในช่วงกลางศตวรรษที่ 18 มาสู่วิธีการเข้าชื่อเสนอความเห็น (petition), การเดินขบวน ซึ่งก็คือเปลี่ยนมาสู่ยุทธวิธีไร้ความรุนแรง นับตั้งแต่ช่วงศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา

อย่างไรก็ตาม สังคมแบบเผด็จการมักผลักดันให้ผู้ประท้วงหันไปใช้วิธีการใช้ความรุนแรง เช่น เมื่อไม่สามารถเข้าถึงความชอบธรรมของการมีส่วนร่วมได้ ขบวนการฯ ก็จะถูกผลักดันให้เข้าไปในช่องทางการต่อสู้ที่ผิดกฎหมาย ซึ่งไม่มีทางเลือกมากไปกว่าการใช้ความรุนแรง หรือแม้แต่ในสังคมประชาธิปไตยเอง บ่อยครั้งที่การปะทะกับตำรวจ เจ้าหน้าที่รักษาความสงบ ได้ทำให้กลุ่มผู้ประท้วงซึ่งไม่มีทรัพยากรอื่นใดหันไปหาทางออกด้วยวิธีการใช้ความรุนแรง

แม้วิธีการใช้ความรุนแรงจะสามารถสร้างความตึงตืดแก่ผู้คนโดยทั่วไป แต่ก็มีย่อจำกัดที่น่าสะพรึงกลัวก็คือทำให้ผู้คนขาดความเห็นอกเห็นใจ ผลของการใช้ความรุนแรงทำให้เกิดความขัดแย้ง เผอิญหน้า และการเมืองแบบแยกขั้ว เกิดความเปลี่ยนแปลงในระบบพันธมิตรและรูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้ท้าทายระบบกับผู้มีอำนาจทางการเมือง กล่าวคือ จากที่มีพันธมิตรในหลายฝักฝ่าย การใช้ความรุนแรงจะทำให้พันธมิตร ผู้ที่ต้องตัดสินใจเลือกข้างใดข้างหนึ่ง และผลักดันให้รัฐเลือกวิธีเผอิญหน้า (exclusive) อันอาจจะนำไปสู่การปราบปรามโดยกลไกของรัฐซึ่งเป็นเหตุผลที่ทำให้ฉากการเคลื่อนไหวประท้วงสมัยใหม่มักเป็นไปในสองแนวทางคือ ยุทธวิธีการขัดขวาง ทำลายระบบการปกติ (disruption) และยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติ

3. ยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติ

ฐานสำคัญที่ใช้จำแนกยุทธวิธีนี้ออกจากสองยุทธวิธีข้างต้นคือ เป็นวิธีการที่อยู่ในระดับของการยอมรับได้ หรืออยู่ในบรรทัดฐานของประชาธิปไตยสมัยใหม่ เช่น การลงชื่อ การเดินขบวน การนัดหยุดงาน

ทาร์โร (Tarrow 1999) ได้แยกยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติ (convention) ออกจากยุทธวิธีการขัดขวาง ทำลายระบบการเมืองปกติ เพราะเห็นว่าเป็นรูปแบบปกติของความขัดแย้งสมัยใหม่ที่กลายเป็นวิธีการต่อสู้ที่รับรู้และเข้าใจกันโดยทั่วไป ซึ่ง เคลตา พอร์ท และ ไดอาน่า (Della Port and Diani 1999) ได้ให้ลักษณะของวิธีการตามรูปแบบเก่าไว้ เช่น การสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทางการเมืองกับผู้อื่น การทำงานกับพรรคการเมืองหรือผู้สมัคร การจัดประชุมสัมมนาทางการเมือง การติดต่ออย่างเป็นทางการกับเจ้าหน้าที่รัฐ การชักชวนเพื่อนฝูง คนรู้จักคุ้นเคยให้ลงคะแนนเสียงไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง ทั้งนี้ ลักษณะสำคัญคือเป็นวิธีการที่ไม่ต้องการความเอาใจจริงเอาใจหรือความทุ่มเทสูง แต่ก็สามารถดึงดูดผู้เข้าร่วมได้จำนวนมาก เนื่องจากสามารถสะท้อนถึงนัยแห่งความคาดหวังของผู้เข้าร่วม แต่ก็เกิดขึ้นจนกลายเป็นวิธีการแบบสถาบัน ขาดการทำลายต่อระบบปกติ เช่น การเดินขบวน (demonstration) และการนัดหยุดงาน (strike) ซึ่งทั้งสองวิธีการนี้ได้กลายมาเป็นการต่อรองเชิงสถาบันที่มีพิธีกรรมหรือกฎเกณฑ์ที่ตายตัว และมีความคาดหวังที่ชัดเจนระหว่างผู้ทำลายกับผู้ที่เผชิญหน้าด้วย โดยวิธีการดังกล่าวนี้อาจผนวกด้วยวิธีการในรูปแบบอื่นๆ เช่น การเดินขบวนเพื่อหาเสียงสนับสนุนจากชุมชนรอบข้างและสื่อมวลชน การปิดโรงงาน การยึดโรงงาน หรือสถานที่ทำงาน ฯลฯ

1.3 องค์ประกอบของการเมืองภาคประชาชน

ธีรยุทธ บุญมี (2547 : 13) ได้ให้ความหมายและองค์ประกอบของการเมืองภาคประชาชนว่า การเมืองภาคประชาชนมีองค์ประกอบหลายส่วน คือ องค์การอิสระตามรัฐธรรมนูญ สื่อมวลชนต่างๆ สถาบันวิชาการ และปัญญาชนอิสระ กลุ่มสิทธิและกลุ่มเพื่อกิจกรรมเฉพาะต่างๆ และองค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ ทั้งที่เป็นระดับโลก INGO และระดับท้องถิ่นทั่วไป การเมืองภาคประชาชนมีชื่อเรียกหลายชื่อตามเป้าหมายที่ต่างกันเพียงแต่เหลื่อมซ้อนกันอยู่

1. การเมืองภาคปริมณฑลสาธารณะ มุ่งสร้างพื้นที่ เวที กลไก ส่วนกลาง ซึ่งไม่ใช่รัฐสภาที่จะถกเถียงสร้างประเด็นต่างๆ ขยายสิทธิอำนาจต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม
2. การเมืองภาคประชาสังคม หรือการเมืองภาคพลเมือง เน้นการมีส่วนร่วมแข่งขันของบุคคล องค์กรต่างๆ ในสังคมที่ถกเถียงและบรรลุข้อตกลงในประเด็นปัญหาต่าง ๆ หรือผลักดันบางประเด็นให้เป็นนโยบายของรัฐ
3. การเมืองภาคประชาชน หรือขบวนการสังคมใหม่ ซึ่งมุ่งเน้นเคลื่อนไหวสร้างจิตสำนึกคนในประเด็นผลประโยชน์ร่วมของมนุษยชาติ อันได้แก่ สภาพแวดล้อมโลก การควบคุมทุนการเงินโลก หรือการคัดค้านโลกาภิวัตน์ การเคารพสิทธิในวิถีชีวิตตัวตนของชุมชน บุคคล

1.4 อุปสรรคของการเมืองภาคประชาชน

ในบริบทของสังคมไทยที่เป็นอยู่ เส้นทางการเคลื่อนไหวทางการเมืองของภาคประชาชนมิได้ราบรื่น และยังมีอุปสรรคสำคัญอยู่ 4 ประการ คือ (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล 2548 : 181-194)

1.4.1 แนวนโยบายของรัฐและรัฐบาล ที่ผูกพันระไว้กับลัทธิเสรีนิยมใหม่ของรัฐไทย ที่ไม่เพียงแต่ปรากฏในกฎหมาย 11 ฉบับตามเงื่อนไขของไอเอ็มเอฟเท่านั้น แต่ยังถูกบรรจุไว้ในบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญเลขที่เดียว ดังกรณีมาตราที่ 87 อันมีใจความสำคัญถึงการสนับสนุนเศรษฐกิจแบบเสรีโดยรัฐ ที่ต้องอาศัยกลไกการตลาดกำกับ ดูแลให้เกิดการแข่งขันอย่างเป็นธรรม

การเกิดขึ้นและชัยชนะของพรรคไทยรักไทยก็เช่นเดียวกันที่ทำให้เกิดนโยบายประชานิยมเช่น โครงการพักชำระหนี้เกษตรกร หรือ โครงการ “เอื้ออาทร” ทั้งปวง ซึ่งเป็นวิธีการดึงมวลชนให้เข้ามาอยู่กับภาครัฐและกลไกตลาด พร้อมกับเบียดขับพื้นที่ทางการเมืองทั้งของเอ็นจีโอ และเครือข่ายการเมืองภาคประชาชนต่างๆ

1.4.2 แนวโน้มใช้ความรุนแรงของฝ่ายรัฐและฝ่ายทุน ที่เกิดจากการไม่ยอมรับสิทธิของประชาชนในการมีส่วนร่วมในกระบวนการใช้อำนาจ ทั้งเจ้าหน้าที่รัฐถึงร้อยละ 87.4 ยังมีทัศนคติเกี่ยวกับการชุมนุมของประชาชนว่ามีเบื้องหลัง โดยบุคคลที่สาม ร้อยละ 88.5 เห็นด้วยกับการจับกุมดำเนินคดีกับผู้ที่มาปิดถนนหรือบุกรุกสถานที่ราชการ และครึ่งหนึ่งของเจ้าหน้าที่เห็นว่าพวกชุมนุมประท้วงเป็นพวกเห็นแก่ตัวและร้อยละ 66.8 เห็นว่าเอ็นจีโอเป็นองค์กรที่ขาดความน่าเชื่อถือและไม่ควรไว้ใจ ซึ่งทำให้เข้าใจได้ว่า การใช้ความรุนแรงของเจ้าหน้าที่ในกรณีเขื่อนปากมูล ท่อก๊าซไทย-มาเลเซีย หรืออีกหลายๆ แห่ง ไม่ใช่เรื่องบังเอิญหรือสถานการณ์พาไป แต่มันสอดคล้องกับท่าทีทางการเมืองและโลกทัศน์หลักของภาครัฐในทุกกรณี

ขณะที่กรอบคิดของชนชั้นนำในรัฐและเจ้าหน้าที่รัฐยังเห็นการเรียกร้องสิทธิว่าเป็นเรื่องผิดกฎหมาย นั้นเท่ากับการเปิดทางแก่การใช้ความรุนแรงโดยสมาชิกที่สูญเสียผลประโยชน์จากการเคลื่อนไหวของกลุ่มประชาชน ดังกรณีการลอบสังหารแกนนำกลุ่มประชาชนต่างๆ ซึ่งพบว่าในระหว่างปี 2517 – 2522 มีผู้นำชาวนาชาวไร่ทั่วประเทศถูกลอบยิงบาดเจ็บและเสียชีวิต 48 ราย และในระหว่างปี 2532 ถึงต้นปี 2546 ผู้นำชุมชนที่ต่อต้าน โครงการต่างๆ ถูกลอบสังหารเสียชีวิตทั้งหมด 21 ราย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร

1.4.3 ความไม่เข้าใจและการวางเฉยของกลุ่มคนในสังคมที่ไม่เดือดร้อน ซึ่งส่วนมากจะเป็นคนชั้นกลางในเมืองซึ่งได้รับอิทธิพลจากกระแสโลกาภิวัตน์ที่ขยายตัวในทุกมิติของกิจกรรม ซึ่งแม้ว่าคนชั้นกลางจะมีลักษณะที่หลากหลาย แต่ส่วนใหญ่มักวางเฉยกับการเคลื่อนไหวของคนชั้นล่าง หรือยังเป็นพันธมิตรที่ไม่อาจไว้ใจได้ “เพราะคนเหล่านี้ยังไม่แน่นอน พูดภาษาการเมืองก็คือ เป็น

คนโลเล” แต่ยังไม่สามารถสรุปได้ว่าพลังในทางสร้างสรรค์ของคนชั้นกลางจะหมดสิ้นไปแล้ว เพียงแต่ตั้งข้อสังเกตได้ว่า ลัทธิบริโภคนิยมที่มาพร้อมกับเศรษฐกิจฟองสบู่ และปัจเจกนิยมสุดขั้วที่มากับแนวคิดเสรีนิยมใหม่ ได้เปลี่ยนจิตสำนึกของคนชั้นกลางไปมากที่สุด จากที่ยึดมั่นสิทธิพลเมืองอย่างหนักแน่น ในปี 2516 และ 2535 พวกเขาอาจกลายเป็นแค่ผู้บริโภคในท้องตลาดที่ไร้สังกัดผูกพันกับผู้ใด

1.4.4 ปัญหาจิตสำนึกทางการเมือง การขาดแคลนทุน และภาวะผู้นำ ทั้งนี้ มวลชนมวลชนในระดับรากหญ้าไม่ได้มีจิตสำนึกต่อผู้ทางการเมืองอัตโนมัติ เพราะแนวคิดที่ยอมรับฐานะเหนือกว่าของรัฐและวัฒนธรรมที่มองตัวเองเป็นกลุ่มชนที่ไร้อำนาจยังฝังลึกมากพบสมควร จึงไม่ใช่เรื่องง่ายที่ผู้นำประชาชนที่ตื่นตัวทางการเมืองจะไปจัดตั้งมวลชนให้เกิดการรวมพลังขึ้นมา หรือบางแห่งถึงขั้นสลายตัวเมื่อได้รับการแก้ไข หรือหมดการเชื่อมร้อยกับกลุ่มอื่นเมื่อ ปัญหาของตนผ่อนคลายลง ทั้งนี้เนื่องจากวิถีชีวิตของประชาชนในระดับรากหญ้าไม่น้อยก็อยู่ในกระแสบริโภคนิยม ซึ่งเป็นแบบปัจเจกนิยม

1.5 ความจำเป็นของการเมืองภาคประชาชน

นักการเมืองไทยที่มุ่งหวังขจัดลทอนบทบาทการเมืองภาคประชาชนควรตระหนักว่าการเมืองรัฐสภา หรือการเมืองแบบผู้แทนกำลังลดบทบาทลง และไม่พอเพียงที่จะตอบปัญหาทุกเรื่องแก่ผู้คนได้ การเมืองภาคประชาชนจะทวีความสำคัญขึ้นด้วยเหตุผล ดังนี้คือ (ธีรยุทธ บุญมี 2546)

1. นักคิดเสรีนิยมใหม่อธิบายว่า การเชื่อมโยงทางการเงิน วัฒนธรรม การติดต่อข่าวสารทำให้เกิดความเป็นโลกเดียวกัน หรือ โลกาภิวัตน์ แต่ช่วงหลังเริ่มตระหนักว่าไม่มีทางเกิดโลกเดียว วัฒนธรรมร่วมเดียวกันแบบตะวันตกแบบตะวันตกครอบงำได้จะเป็นแบบหลังตะวันตก นิยม (Post Westernism) เป็น โลกาภิวัตน์หลายกระแสและท้องถิ่นนิยมหลายกระแสคละเคล้ากัน ซึ่งจะเรียกว่า โลกาภิวัตน์ (globalization) ก็ได้ รัฐบาลของประเทศหรือแม้แต่องค์กรระหว่างประเทศไม่สามารถจัดการกับความซับซ้อนหลากหลายได้ดีพอ จึงได้เกิดองค์กรนิรโทษกรรมสากล องค์กรการช่วยเหลือแพทย์และอาหารข้ามพรมแดน กรีนพีซ การต่อต้านวัฒนธรรมอเมริกันภิวัตน์เป็นเครือข่ายทั่วโลก ในอนาคตจะเกิดองค์กรสนับสนุนวัฒนธรรม ศิลปะพื้นบ้านขึ้นอีกมาก ปัจจุบันองค์กร NGO ระหว่างประเทศ หรือ NGO ก็ถือเป็นกระแสใหญ่ที่มีบทบาทมากขึ้น ภายในแต่ละประเทศก็เกิดกลุ่มความเชื่อ ความคิดผลประโยชน์ที่หลากหลายซับซ้อน ต่างฝ่ายต่างแสวงหาประโยชน์และความชอบธรรมให้กับตน จนการเมืองแบบตัวแทนและระบบราชการไม่สามารถแก้ปัญหาได้ทั้งหมด ต้องอาศัยการเมืองแบบปริมณฑลสาธารณะหรือประชาสังคมขับเคลื่อนให้ความขัดแย้งแตกต่างดังกล่าวลงตัวได้ หลายประเทศก็มอบการจัดการทรัพยากรสวัสดิการบางประเภท เช่น การสร้างเสริมคุณภาพชีวิตกีฬา ท่องเที่ยว สันทนาการแก่องค์กรท้องถิ่น หรือ NGO

2. ยุคใหม่สุดนี้เกิดสิ่งที่เรียกว่า กระบวนการถอดลอย (disembeddednes) ก็คือออกจากความเชื่อเดิมและลอยจากกรอบอำนาจและปฏิบัติเดิม ๆ เช่น ความเป็นรัฐเริ่มถลอกออกจากความเป็นชาติ ถอยออกจากอำนาจในการควบคุมอธิปไตยเหนือพรมแดนในบางเรื่อง เช่น รัฐในยุโรปถลอกออกจากความเป็นชาติตน และถอยอำนาจในการควบคุมสกุลเงินตราเดิม อำนาจในการตั้งภาษี การตรากฎหมายบางด้าน เช่น มนุษยชน สภาพแวดล้อมจากอาณาเขตอธิปไตยเดิมของตนให้แก่สหภาพยุโรป (EU) รัฐบาลไทยที่กำลังถลอกออกจากความเป็นรัฐของชาติไทยให้เป็นรัฐร่วมของความหลากหลายทางเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา วัฒนธรรมไทย ซึ่งเป็นสิ่งที่ดี แม้ว่าคนที่รักชาติมากๆ เมื่อได้ยินจะมองว่าทำให้วัฒนธรรมไทยเสื่อมถอย แต่ไม่ใช่ เป็นความต้องการให้เกิดความหลากหลาย เพื่อเตรียมตัวตั้งรับกระแสเปลี่ยนแปลงได้ดีมาก ลัทธิสุดขั้วจะได้ลดลง เพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งที่รุนแรงเกิดขึ้นในสังคมกับส่วนอื่น ๆ ต้องถอยอำนาจการกำหนดค่านิยมแก่อาเซียน เป็นต้น องค์กรของรัฐ เช่น สถาบันการศึกษาแพทย์และสาธารณสุข ก็กำลังตกอยู่ในกระบวนการนี้เมื่อรัฐ องค์กร สถาบันของรัฐถูกถอดลอย สิ่งที่มาแทนมี 2 ส่วนคือ ตลาดหรือภาคเอกชน กับภาคประชาชน ตลาดต้องการให้ธุรกิจเอกชนจัดการทุก ๆ ด้าน ตั้งแต่การศึกษาแพทย์ พลังงาน สื่อสาร ส่วนภาคประชาชน ต้องการให้ภาคสังคม ชุมชนเป็นผู้จัดการกิจการเหล่านั้น ซึ่งในส่วนของสถาบันการศึกษาทั้งของรัฐและเอกชนนิยามทำมาตรฐานไอเอสโอ 9002 กันมาก ซึ่งไม่ได้มีระบบตรวจสอบกันอย่างจริงจัง ควรจะมองคุณค่าทางด้านสังคมและวัฒนธรรมน่าจะดีกว่ามาก เรื่องนี้เป็นแพ้น้ำที่ทำกันทั้งสถาบันศึกษาทั้งของรัฐและเอกชน ผู้ที่ต้องการให้ภาคสังคม ชุมชน ซึ่งควรจะเข้าใจวัฒนธรรมของประเทศไทยเอื้ออาทรต่อคนไทยได้ก็ควรสนับสนุน การเมืองภาคประชาชนให้เข้มแข็งให้สังคมเข้มแข็ง วัฒนธรรมหลากหลายที่เข้มแข็ง

2. แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม เริ่มปรากฏเป็นรูปธรรมชัดเจนในราวต้นคริสต์ศตวรรษที่ 1940 เป็นต้นมา กล่าวคือมีขบวนการเคลื่อนไหวเรียกร้องของประชาชนธรรมดาเกิดขึ้นมากมายในประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้าในซีกโลกตะวันตก เช่น ขบวนการต่อต้านอาวุธนิวเคลียร์ ขบวนการสันติภาพ ขบวนการอนุรักษ์ธรรมชาติ และขบวนการต่อต้านสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่เช่นเขื่อน เป็นต้น เดิมทีขบวนการเคลื่อนไหวเรียกร้องของประชาชนธรรมดาเหล่านี้ สร้างปริศนาที่ยิ่งใหญ่ให้กับบรรดานักทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ในช่วงนั้นอย่างมากว่าจะอธิบายหรือทำความเข้าใจกับการปรากฏตัวของขบวนการเคลื่อนไหวเหล่านี้ได้อย่างไร เนื่องจากทฤษฎีทางด้านสังคมศาสตร์เท่าที่มีอยู่ในขณะนั้น ไม่สอดคล้องกับสาระสำคัญของขบวนการเคลื่อนไหวเรียกร้องเหล่านี้เลย เพราะประการแรก

ขบวนการเหล่านี้มิใช่ขบวนการเคลื่อนไหวทางชนชั้น ประการที่สอง เรื่องที่เคลื่อนไหวมิใช่เรื่องแคบๆ เกี่ยวกับผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มที่ถูกลูกกลุ่มผลประโยชน์ในวิชารัฐศาสตร์ว่าไว้และประการที่สาม ขบวนการเคลื่อนไหวเหล่านี้ มิได้เคลื่อนไหวผ่านกระบวนการทางการเมืองที่ดำรงอยู่และเป้าหมายของการเคลื่อนไหวเรียกร้องก็มีไว้เพื่อต้องการช่วงชิงอำนาจรัฐอย่างขบวนการเคลื่อนไหวในอดีต แต่ต้องการในสิ่งต่อไปนี้เป็นคือ กติกาหรือกฎเกณฑ์ชุดใหม่ในการดำรงชีวิต การช่วงชิงอำนาจในการสร้างค่านิยม/ความหมายชุดใหม่ให้กับสิ่งที่ต่อสู้เรียกร้องที่เรียกว่า การเคลื่อนไหวเรียกร้องเพื่อสร้างวาทกรรม (discourse) ชุดใหม่ในเรื่องนั้นๆ ซึ่งนั่นเท่ากับเป็นข้อสรุปว่า ความขัดแย้งชนิดใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นมากมายในสังคมปัจจุบัน เป็นความขัดแย้งที่ไม่ได้วางอยู่บนฐานของชนชั้นหรืออุดมการณ์ทางการเมืองอีกต่อไป แต่เป็นความขัดแย้งที่วางอยู่บนฐานที่หลากหลาย (Calhoun Craig 1994 : 335 อ้างถึงใน จิตรกร โพธิงาม 2546 : 17)

ทฤษฎีเงื่อนไขหกประการของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

สมเมลเซอร์ได้จำแนกเงื่อนไขสำคัญที่ถือเป็นจุดกำเนิดของการกระทำรวมหมู่ โดยทั่วไปและของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมไว้ 6 ประการ ได้แก่ structural conduciveness, structural strain, generalized beliefs, precipitating factors, co-ordinated group และ operation of social control ดังนี้

1. structural conduciveness หมายถึงเงื่อนไขทางสังคมโดยทั่วไปที่ส่งเสริมหรือขัดขวางการรวมตัวกันเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในลักษณะต่างๆ ยกตัวอย่าง ในทัศนะของสมเมลเซอร์ระบบสังคมและการเมืองของสหรัฐอเมริกาเป็นระบบที่เปิดให้มีการรวมตัวกันได้เต็มที่โดยไม่มีข้อห้ามใดๆ กำหนดไว้ ดังนั้น จึงไม่มีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมหรือกลุ่มเคลื่อนไหวใดๆ ที่รัฐหรือทางการให้การสนับสนุนเป็นการเฉพาะเจาะจง
2. structural strain หมายถึงภาวะความตึงเครียด หรือในทัศนะของมาร์กซ์ หมายถึง การขัดแย้งอันเนื่องมาจากผลประโยชน์ที่ขัดกันของกลุ่มต่างๆ ในสังคม ภาวะตึงเครียดหรือความขัดแย้งดังกล่าวเห็นได้จากความไม่แน่นอน ความวิตกกังวล ความไม่ชัดเจน หรือการปะทะกันโดยตรงของเป้าหมาย ซึ่งมีที่มาจากปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม
3. generalized beliefs ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมไม่ได้เกิดขึ้นได้ง่ายๆ จากความรู้สึกวิตกกังวลหรือความเป็นปฏิปักษ์ต่อกันของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่เกิดขึ้นจากอิทธิพลของอุดมการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งชี้ให้เห็นถึงความทุกข์ยาก ความคับข้องใจ และวิธีการที่จะกำจัดปัญหาเหล่านั้นให้หมดไป ตัวอย่างที่เห็นได้ก็คือ ขบวนการปฏิวัติซึ่งมีพื้นฐานของการรวมตัวกันอยู่บนอุดมการณ์หรือความเชื่อที่ว่าสังคมมีความไม่ยุติธรรมหรือการเอารัดเอาเปรียบกันยังคงดำรงอยู่ การกำจัดสิ่งเหล่านี้ให้หมดไปต้องอาศัยการต่อสู้ทางการเมืองเท่านั้น

4. precipitating factors หมายถึงเหตุการณ์หรือสถานการณ์ที่มีผลทำให้เกิดการเคลื่อนไหวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมต่อมาในทันที ยกตัวอย่าง เหตุการณ์ในรัฐอลาบามา สหรัฐอเมริกา เมื่อปี 1955 ที่ผู้หญิงผิวดำคนหนึ่งปฏิเสธที่จะไปนั่งคอยรถประจำทางในที่ที่จัดไว้สำหรับคนผิวขาว ซึ่งเป็นผลทำให้เกิดเป็นประกายการต่อสู้และการรวมตัวกันจัดตั้งเป็นขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิพลเมืองอเมริกัน (the american civil rights movement) ในระยะต่อมา

อย่างไรก็ตาม สมเมลเซอร์บอกว่า เงื่อนไขทั้งสี่ประการข้างต้นนั้นอาจเป็นผลทำให้เกิดความไม่สงบบนท้องถนนหรือการใช้ความรุนแรงได้บ้างในบางโอกาส แต่กรณีดังกล่าวไม่สามารถที่จะนำไปสู่พัฒนาการของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมได้แต่อย่างใด ถ้าหากปราศจากเงื่อนไขอีก 2 ประการ ดังต่อไปนี้คือ

5. co-ordinated group หมายถึง การรวมตัวกันของประชาชนเพื่อกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งจะต้องมีการพิจารณาถึงคนที่จะเป็นผู้นำ และวิธีการที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารกันระหว่างผู้เข้าร่วมขบวนการ การจัดหาเงินทุนและทรัพยากรที่จำเป็นในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนั้นสามารถดำรงอยู่ต่อไปได้

6. operation of social control หมายถึงเงื่อนไขที่กำหนดลักษณะพัฒนาการของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม กล่าวคือเจ้าหน้าที่ของรัฐอาจมีการดำเนินการตอบโต้การท้าทายโดยใช้มาตรการควบคุมทางสังคมเข้าแทรกแซงในเงื่อนไข conduciveness และ strain อันเป็นเงื่อนไขสำคัญที่กระตุ้นให้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมขึ้นเสียก่อน ซึ่งเป็นผลทำให้เป็นการลดกระแสความไม่พอใจและความขัดแย้งที่อาจจะขยายตัวออกไปได้ หรืออย่างกรณีของการใช้กำลังตำรวจและกำลังทหาร ก็ถือเป็นมาตรการควบคุมทางสังคมที่สำคัญเช่นกัน เพราะการใช้กำลังเหล่านี้มีอิทธิพลต่อผลพวงของการเผชิญหน้ากันระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ขบวนการเคลื่อนไหวปฏิวัติ ที่อาจขยายตัวออกไปเป็นความขัดแย้งที่รุนแรงยิ่งขึ้นกว่าเดิมก็ได้

3. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง

3.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

นักวิชาการได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้หลายทัศนะด้วยกันดังนี้

ซาจิต คิมมี (2544: 18) ได้ให้ความหมาย การมีส่วนร่วมทางการเมือง (political participation) หมายถึง กิจกรรมทุกชนิดที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างประชาชนพลเมืองกับสถาบันทางการเมืองภายในรัฐกล่าวอีกนัยหนึ่งการมีส่วนร่วมทางการเมืองหมายถึง กิจกรรมของ

ประชาชนที่ต้องการอิทธิพลหรือสนับสนุนรัฐบาลและการเมืองซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ปรากฏอยู่ทุกระดับสังคมไม่ว่าจะเป็นระดับท้องถิ่นหรือระดับชาติ

ไมรอน ไวน์เนอร์ (Myron Weiner 1972: 164-166) ได้ให้ความหมาย การมีส่วนร่วมทางการเมือง (political participation) หมายถึง การกระทำใดๆ ก็ตามที่เกิดขึ้น โดยความเต็มใจไม่ว่าจะประสบความสำเร็จหรือไม่ ไม่ว่าจะมีการจัดอย่างเป็นระเบียบหรือไม่ และไม่ว่าจะเกิดขึ้นเป็นครั้งคราวหรือต่อเนื่องกัน จะใช้วิธีการที่ถูกต้องตามกฎหมายหรือไม่ เพื่อผลในการที่จะมีอิทธิพลต่อการเลือกนโยบายของรัฐ หรือต่อการบริหารงานของรัฐ หรือต่อการเลือกผู้นำทางการเมืองของรัฐบาลไม่ว่าจะเป็นไปในระดับท้องถิ่นหรือระดับชาติก็ตาม

นอแมน เอช ไน และ ซิดนีย์ เวอร์บา (Norman H. Nie and Sidney Verba 1975: 2-3) ได้ให้ความหมาย การมีส่วนร่วมทางการเมือง หมายถึงกิจกรรมทางกฎหมายของพลเมืองที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อมีอิทธิพลในการเลือกกำหนดบุคคลในวงการรัฐบาลหรือกคคันรัฐบาลให้กระทำตามที่พลเมืองผู้นั้นหรือกลุ่มนั้นต้องการ

มิวบาร์ท (Milbrath 1977: 2-3) ได้ให้ความหมาย การมีส่วนร่วมทางการเมือง หมายถึง ความพยายามของมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในสัมพันธภาพที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน กล่าวคือ ทุกรูปแบบของสังคมมนุษย์จะมีการเมืองในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งแฝงอยู่ด้วยเสมอ การมีส่วนร่วมทางการเมืองอาจเป็นการกระทำของพลเมืองที่ต้องการมีอิทธิพลต่อรัฐบาลหรือต้องการสนับสนุนรัฐบาลและการเมือง ซึ่งไม่เพียงพอแค่จะจำกัดอยู่แค่การกระทำหรือการมีบทบาทที่ตื่นตัวกระตือรือร้นเท่านั้น แต่อาจจะเป็นการกระทำกิจกรรมอย่างเป็นพิธีการเป็นทางการ หรือเพื่อสนับสนุนอย่างเปิดเผย

ฮันติงตัน และเนลสัน (Huntington & Nelson 1976) ได้ให้ความหมาย การมีส่วนร่วมทางการเมือง หมายถึง กิจกรรมของราษฎรที่มุ่งจะใช้อิทธิพลต่อการตัดสินใจของรัฐบาล อาจอยู่ในรูปของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล มีแผนการดำเนินงาน โดยสงบหรือรุนแรง ถูกต้องตามกฎหมาย หรือผิดกฎหมาย มีประสิทธิภาพหรือไม่มีประสิทธิภาพก็ได้ กล่าวคือ Huntington & Nelson เห็นว่าการมีส่วนร่วมทางการเมืองหมายถึงกิจกรรมทุกรูปแบบที่มุ่งเพื่อใช้อิทธิพลต่อรัฐบาล ไม่ว่าจะเป็ผลสำหรับในความจริงหรือก็ตาม

จากแนวคิดข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมทางการเมืองหมายถึง การเข้าร่วมในกิจกรรมทางการเมือง อาจจะอยู่ในรูปของบุคคล หรือกลุ่มบุคคล โดยมีลักษณะของการมีส่วนร่วมแตกต่างกันไป โดยการมีส่วนร่วมดังกล่าวจึงมีทั้งการต่อต้านและการให้ความร่วมมือ เช่น การให้ความร่วมมือในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เป็นต้น

3.2 รูปแบบการมีส่วนร่วมทางการเมือง

อมร รักษาสัตย์ (2544: 489-495) ได้กล่าวว่า รูปแบบของการมีส่วนร่วมทางการเมืองในลักษณะกึ่งทางตรงที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญที่สำคัญมีอยู่ 4 แบบ ได้แก่

1. การริเริ่มเสนอร่างกฎหมาย (initiative) ได้แก่ ผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งไม่น้อยกว่าห้าหมื่นคน ทำข้อเสนอหรือร่างกฎหมาย ตามมาตรา 170 และยังสามารถนำมาใช้กับการออกข้อบัญญัติท้องถิ่นที่ให้ราษฎรผู้มีสิทธิเลือกตั้งในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่มีจำนวนไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้งในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นมีสิทธิเข้าชื่อร้องขอต่อประธานสภาท้องถิ่น ตามมาตรา 287
2. สิทธิแสดงความคิดเห็นของประชาชนหรือประชาพิจารณ์ (public hearing) เป็นการมุ่งให้ทราบความต้องการของประชาชนในเรื่องการเสนอร่างกฎหมายการดำเนินนโยบายใดๆ ของฝ่ายบริหารที่อาจส่งผลกระทบต่อประชาชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งชุมชนใดชุมชนหนึ่ง หรืออาจส่งผลกระทบต่อประชาชนในวงกว้าง มีบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ ตามมาตรา 59 และมาตรา 76
3. การออกเสียงประชามติ (referendum) เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ที่มีผลกระทบต่อประโยชน์ได้เสียของประเทศชาติและชาชน ตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ มาตรา 214
4. การถอดถอน (recall) เป็นวิธีการหนึ่งที่ทำให้ประชาชนอาจออกเสียงถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง และข้าราชการตำแหน่งระดับสูงของรัฐตามที่กำหนดออกจากตำแหน่งได้ ถ้าปฏิบัติงานบกพร่องหรือขัดต่อเจตนารมณ์ของราษฎรหรือมีความประพฤติเสื่อมเสียอย่างร้ายแรง มีทั้งการถอดถอนโดยตรงในระดับท้องถิ่นตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 286 และการถอดถอน โดยอ้อมผ่านการฟ้องขับ ในระดับต่าง ๆ ตามมาตรา 303 ถึง มาตรา 307

เลสเตอร์ คับบลิว มิลบราธ (Lester W. Millbrath 1977 อ้างถึงใน นฤมล หล่อศรีแสงทอง 2544 : 22) ได้จำแนกรูปแบบการมีส่วนร่วมทางการเมืองออกเป็น 6 รูปแบบด้วยกัน คือ

1. การลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง (voting) เป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่สามารถแยกจากกิจกรรม ที่เกี่ยวกับการรณรงค์หาเสียงและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพรรคการเมือง แต่รวมได้กับกิจกรรมที่เกี่ยวกับความรักชาติแบบต่างๆ เช่น การเคารพกฎหมาย การสนับสนุนประเทศให้ทำสงครามแม้ตนเองจะไม่เห็นด้วย จึงกล่าวได้ว่า การไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งเป็นการแสดงออกของประชาชนถึงความจงรักภักดีต่อระบบการเมืองมากกว่าเป็นการกระทำตามความต้องการของตน และการลงคะแนนเสียงก็ไม่จำเป็นต้องอาศัยการสื่อสารและแรงจูงใจมากเหมือนกิจกรรมทางการเมืองอื่นๆ ผู้ที่ไปลงคะแนนเสียงอาจไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางการเมือง

รูปแบบอื่นๆ ในทางกลับกัน ผู้ที่มีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นในรูปแบบกิจกรรมทางการเมืองอื่นๆ ก็อาจไม่ไปลงคะแนนเสียง

อย่างไรก็ตาม การลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง เป็นกิจกรรมที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของผู้นำมา เนื่องจากเป็นสิ่งที่แสดงถึงความนิยมสนับสนุนของประชาชนหรือเป็นแรงกดดันให้ผู้นำต้องปรับนโยบายของตนเพื่อให้ได้รับการสนับสนุนต่อไป ในการวิจัยเชิงวิชาการนั้นถือว่าการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งเป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่ชัดเจนที่สุด และสามารถวัดค่าการมีส่วนร่วมทางการเมืองให้ได้อย่างเที่ยงมากที่สุด

2. การเป็นเจ้าหน้าที่พรรคการเมืองและการรณรงค์หาเสียง (party and campaign workers) หมายถึงการเข้าร่วมกับพรรคการเมืองในช่วงระหว่างการทำเสียงเลือกตั้งและการรณรงค์หาเสียง การบริจาคเงินช่วยเหลือแก่พรรคหรือผู้สมัครรับเลือกตั้ง การเข้าร่วมและสนับสนุนพรรคการเมือง การพยายามชักชวนประชาชนให้ลงคะแนนเสียงแก่พรรคหรือผู้สมัครที่ตนชอบ การลงสมัครรับเลือกตั้ง มิวมาร์ท พบว่าผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบนี้มีน้อยมาก เนื่องจาก การเข้าร่วมกิจกรรมเหล่านี้ต้องอาศัยความตื่นตัวและสนใจอย่างแท้จริง จัดเป็นพวกที่ขึ้นเวทีเวลาต่อสู้ทางการเมือง ในขณะที่คนส่วนมากมักจะมึบบทบาทเป็นเพียงผู้เฝ้าดู คอยตัดสินว่าใครจะเป็นผู้ชนะด้วยการลงคะแนนให้คนที่ตนชอบเท่านั้น

3. การเป็นผู้มีบทบาทในชุมชน (community activists) เป็นการก่อตั้งกลุ่มเพื่อแก้ปัญหาสังคม หรือร่วมมือกับกลุ่มต่างๆ ที่มีอยู่แล้ว เพื่อมีบทบาทเกี่ยวกับกิจกรรมสาธารณะหรือติดต่อกับทางราชการในเรื่องปัญหาสังคม ผู้มีบทบาทในชุมชนจึงนับเป็นผู้ที่มีความกระตือรือร้นสูง และมีระดับความผูกพันทางใจกับชุมชนสูง อย่างไรก็ตามผู้มีบทบาทในชุมชนนี้แตกต่างจากเจ้าหน้าที่พรรคและเจ้าหน้าที่รณรงค์หาเสียงในแง่ที่มีความเกี่ยวข้องในพรรคการเมืองและการช่วยรณรงค์หาเสียงน้อยกว่าเจ้าหน้าที่พรรคและเจ้าหน้าที่รณรงค์หาเสียงดังกล่าว

4. การติดต่อกับทางราชการ (official contacting) เป็นกิจกรรมที่เป็นเรื่องเฉพาะเจาะจงของบุคคล ซึ่งจะมีผลโดยตรงต่อบุคคลเท่านั้น เช่น การติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือหน่วยราชการในเรื่องภาษี การทำบัตรประจำตัวประชาชน การติดตามงานของราชการที่เกี่ยวกับผลประโยชน์ของชุมชนซึ่งกิจกรรมนี้เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองค่อนข้างน้อย โดยเรียกรูปแบบการมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบนี้ว่าการมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบคับแคบ หรือการติดต่อเฉพาะเรื่อง

5. การเป็นผู้ประท้วง กิจกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบนี้ได้แก่ การเข้าร่วมเดินขบวนตามถนน การก่อจลาจลในกรณีที่เป็นเพื่อบังคับให้แกรัฐบาลแก้ไขบางสิ่งบางอย่างซึ่งเกี่ยวข้องกับการเมืองให้ถูกต้อง การประท้วงอย่างแข็งขันและเป็นไปอย่างเปิดเผยต่อกรณีที่รัฐบาล

กระทำในสิ่งที่ผิดศีลธรรม การให้ความเอาใจใส่กับการชุมนุมประท้วง การปฏิเสธที่จะยอมรับกฎหมายที่ไม่ยุติธรรม

6. การเป็นผู้สื่อสารทางการเมือง (communicators) กิจกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบนี้ ได้แก่ การติดตามข่าวสารทางการเมืองอยู่เสมอ การส่งข่าวสารแสดงการสนับสนุนเมื่อผู้นำทางการเมืองทำในสิ่งที่ดีและถูกต้อง หรือส่งคำคัดค้านเมื่อผู้นำการเมืองกระทำในสิ่งที่เลวร้าย การเข้าร่วมอภิปรายทางการเมือง การให้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับการเมืองแก่เพื่อนในชุมชนที่อาศัยอยู่ การให้ความสนใจกับทางราชการและการเขียนจดหมายถึงบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองมากด้วย ผู้สื่อสารทางการเมืองเหล่านี้ จะวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลมากกว่าบรรดาเจ้าหน้าที่ของพรรคการเมืองหรือผู้รับชาติ แต่ไม่แสดงออกด้วยกิจกรรมการประท้วง

ฮันติงตัน และเนลสัน (Huntington and Nelson 1976: 28-29 อ้างถึงใน สิทธิพันธ์ พุทธหุน 2541: 159-160) ได้จำแนกรูปแบบของการมีส่วนร่วมทางการเมือง ในลักษณะที่คล้ายกันแต่ได้เพิ่มรูปแบบบางรูปแบบที่สำคัญ เพื่อให้มีความสมบูรณ์และครอบคลุมเนื้อหามากยิ่งขึ้น ดังนี้

1. กิจกรรมการเลือกตั้ง หมายถึง กิจกรรมการไปใช้สิทธิเลือกตั้ง และการเข้าร่วมรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งด้วย
2. การถือปี่ หมายถึง การเข้าหาเจ้าหน้าที่หรือผู้นำทางการเมือง เพื่อหาหนทางที่จะเข้าไปมีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายของรัฐบาลโดยให้ข้อมูลเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มเป็นเกณฑ์
3. กิจกรรมองค์การ เป็นกิจกรรมทางการเมืองของกลุ่มองค์การใดๆ โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะเข้าไปมีอิทธิพลในประเด็นที่เกี่ยวกับผลประโยชน์เฉพาะอย่าง หรืออาจเป็นประโยชน์สุดของส่วนรวมก็ได้
4. การติดต่อ หมายถึง การเข้าหาเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลหรือราชการเป็นการส่วนตัว โดยปกติจะมุ่งหวังผลประโยชน์ส่วนตัวหรือครอบครัว
5. การใช้กำลังรุนแรง คือ กิจกรรมที่พยายามสร้างผลกระทบต่อการตัดสินใจในนโยบายของรัฐบาล โดยการทำร้ายร่างกาย ทรัพย์สิน กิจกรรมนี้อาจดำเนินไปโดยมีจุดมุ่งหมายที่จะเปลี่ยนแปลงผู้นำทางการเมือง เช่น กิจกรรมรัฐประหารการสังหารผู้นำทางการเมือง

3.3 ระดับการมีส่วนร่วมทางการเมือง

คีนิงนิจ ศรีบัวเอี่ยม และคณะ (2545) ได้อธิบายวิธีการแบ่งระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ดังนี้ คือ

1. ระดับการให้ข้อมูล เป็นระดับต่ำสุดและเป็นวิธีการที่ง่ายที่สุดของการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้วางแผนโครงการกับประชาชน เพื่อให้ข้อมูลแก่ประชาชนเกี่ยวกับการตัดสินใจของผู้วางแผน

โครงการ แต่ไม่เปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น หรือเข้ามาเกี่ยวข้องใดๆ วิธีการให้ข้อมูลอาจกระทำ
ได้หลายวิธี เช่น การแถลงข่าว การแจกข่าว การแสดงนิทรรศการ และการทำหนังสือพิมพ์ให้ข้อมูล
เกี่ยวกับกิจกรรมต่างๆ

2. ระดับการเปิดรับความคิดเห็นจากประชาชน เป็นระดับขั้นที่สูงกว่าระดับแรก
กล่าวคือ ผู้วางแผนโครงการเชิญชวนให้ประชาชนแสดงความคิดเห็น เพื่อให้ได้ข้อมูลมากขึ้น และ
ประเด็นในการประเมินข้อดีข้อเสียชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น การสำรวจความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับ
การริเริ่มโครงการต่างๆ และการบรรยายให้ประชาชนฟังเกี่ยวกับ โครงการต่างๆ แล้วขอความเห็นจาก
ผู้ฟัง เป็นต้น

3. ระดับการปรึกษาหารือ เป็นระดับขั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนที่สูงกว่าการ
เปิดรับความคิดเห็นจากประชาชน เป็นการเจรจากันอย่างเป็นทางการระหว่างผู้วางแผนโครงการและ
ประชาชน เพื่อประเมินความก้าวหน้าหรือระบุประเด็นหรือข้อสงสัยต่างๆ เช่น การจัดประชุม การจัด
สัมมนาเชิงปฏิบัติการ และการเปิดกว้างรับฟังความคิดเห็น เป็นต้น

4. ระดับการวางแผนร่วมกัน เป็นระดับขั้นที่สูงกว่าการปรึกษาหารือ กล่าวคือ เป็น
เรื่องการมีส่วนร่วมที่มีขอบเขตกว้างมากขึ้น มีความรับผิดชอบร่วมกันในการวางแผนเตรียมโครงการ
และผลที่จะเกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการ เหมาะสำหรับที่จะใช้ในการพิจารณาประเด็นที่มีความ
ยุ่งยากซับซ้อนและมีข้อโต้แย้งมาก เช่น การใช้กลุ่มที่ปรึกษาซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาต่างๆ ที่
เกี่ยวข้อง การใช้อนุญาโตตุลาการเพื่อแก้ปัญหาข้อขัดแย้ง และการเจรจาเพื่อหาทางประนีประนอม
กัน เป็นต้น

5. ระดับการร่วมปฏิบัติ เป็นระดับขั้นที่สูงถัดไปจากระดับการวางแผนร่วมกัน คือ
เป็นระดับที่ผู้รับผิดชอบโครงการกับประชาชนร่วมกันดำเนินโครงการเป็นขั้นการนำโครงการไป
ปฏิบัติร่วมกัน เพื่อให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

6. ระดับการควบคุมโดยประชาชน เป็นระดับสูงสุดของการมีส่วนร่วมโดย
ประชาชน เพื่อแก้ปัญหาข้อขัดแย้งที่มีอยู่ทั้งหมด เช่น การลงประชามติ เป็นต้น การลงประชามติจะ
สะท้อนถึงความต้องการของประชาชนได้ดีเพียงใด ขึ้นอยู่กับความชัดเจนของประเด็นที่จะลง
ประชามติและการกระจายข่าวสารเกี่ยวกับข้อดีข้อเสียของประเด็นดังกล่าวให้ประชาชนเข้าใจได้
อย่างสมบูรณ์และทั่วถึงเพียงใด

การมีส่วนร่วมตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2550 ได้เปิดโอกาสให้ประชาชน
สามารถเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองในการร่วมกำหนดนโยบาย ซึ่งสามารถแยกแยะตามระดับของ
การมีส่วนร่วมได้ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในระดับรับรู้และเข้าถึงข้อมูล

ประกอบด้วยมาตรา 56 ที่ว่าด้วยสิทธิในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของทางราชการ และ มาตรา 57 ที่ว่าด้วยการรับฟังข้อมูลและการแสดงความคิดเห็นก่อนดำเนิน โครงการของทางราชการ กล่าวคือ

มาตรา 57 บัญญัติว่า บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับทราบข้อมูลหรือข่าวสารสาธารณะ ในครอบครองของหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือ ราชการส่วนท้องถิ่น เว้นแต่การเปิดเผยข้อมูลนั้นจะกระทบต่อความมั่นคงของรัฐ ความปลอดภัยของประชาชน หรือส่วนได้เสียอันพึง ได้รับความคุ้มครองของบุคคลอื่น ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา 58 บัญญัติว่า บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจาก หน่วยราชการหน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วน ท้องถิ่น ก่อนการอนุญาตหรือการ ดำเนินโครงการหรือกิจกรรมใดที่ อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพ ชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดที่เกี่ยวกับตนหรือชุมชนท้องถิ่น และมีสิทธิ แสดงความคิดเห็นของ ตนในเรื่องดังกล่าว ทั้งนี้ ตามกระบวนการรับ ฟังความคิดเห็นของประชาชนที่กฎหมายบัญญัติ

2. การมีส่วนร่วมในระดับให้ข้อมูล และแสดงความคิดเห็น

ประกอบด้วยมาตรา 47 ที่ว่า ด้วยการใช้สื่อในฐานะทรัพยากรสาธารณะ และมาตรา 57 ที่ว่าด้วยสิทธิในการได้รับข้อมูลและแสดงความคิดเห็นต่อ โครงการที่มีผลต่อสิ่งแวดล้อมและคุณภาพ ชีวิตของชุมชน กล่าวคือ

มาตรา 47 คลื่นความถี่ที่ใช้ในการส่งวิทยุกระจายเสียง วิทยุ โทรทัศน์ และวิทยุ โทรคมนาคม เป็นทรัพยากรสื่อสารของชาติเพื่อประ โยชน์สาธารณะ ให้มีองค์กรของรัฐที่เป็นอิสระ ทำหน้าที่จัดสรรคลื่นความถี่ตามวรรคหนึ่ง และกำกับดูแลการประกอบกิจการวิทยุกระจายเสียง วิทยุ โทรทัศน์ และ กิจการโทรคมนาคม ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติการดำเนินการตามวรรคสองต้องคำนึงถึง ประโยชน์สูงสุดของประชาชน ในระดับชาติ และระดับท้องถิ่น ทั้งในด้านการศึกษา วัฒนธรรม ความมั่นคง ของรัฐ และประโยชน์ สาธารณะอื่น รวมทั้งการแข่งขันโดยเสรีอย่างเป็นธรรม

3. การมีส่วนร่วมในระดับร่วมตัดสินใจ

ประกอบด้วยมาตรา 66 ว่าด้วยเรื่องสิทธิชุมชน และมาตรา 165 ว่าด้วยการมี ส่วนร่วมตัดสินใจของประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้ง โดยการออกเสียงประชามติ กล่าวคือ

มาตรา 66 บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟู จารีตประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรม อันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมี ส่วนร่วม ในการจัดการการบำรุง รักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา 165 ในกรณีที่คณะรัฐมนตรีเห็นว่ากิจการในเรื่องใดอาจ จะกระทบถึงประโยชน์ได้เสียของประเทศชาติหรือประชาชน นายกรัฐมนตรี โดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี อาจปรึกษา ประธานสภาผู้แทนราษฎรและประธานวุฒิสภาเพื่อประกาศ ในราชกิจจานุเบกษาให้มีการออกเสียงประชามติได้ การออกเสียงประชามติต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ในการขอ ปรึกษาความเห็นของประชาชนว่าจะเห็นชอบหรือไม่เห็นชอบ กิจการสำคัญในเรื่องใดเรื่องหนึ่งตามวรรคหนึ่งซึ่งมิใช่เรื่องที่ขัด หรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญนี้ การออกเสียงประชามติที่เกี่ยวกับตัวบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือคณะบุคคลใดคณะบุคคลหนึ่งโดยเฉพาะ จะกระทำมิได้

3.4 ปัจจัยการมีส่วนร่วมทางการเมือง

การแสดงออกซึ่งพฤติกรรมใด ๆ ของบุคคลย่อมจะมีสาเหตุหรือสิ่งผลักดันให้เกิดการกระทำนั้น ๆ ในทางการเมืองก็เช่นเดียวกัน ย่อมมีปัจจัยที่กำหนดให้บุคคลมีพฤติกรรมหรือการแสดงออกทางการเมืองแตกต่างกันออกไป ดังนี้ แมคโคลสกี (McClosky 1968: 256-262) ได้กล่าวว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมือง มี 3 ประเภท คือ

1. ปัจจัยทางด้านสิ่งแวดล้อมทางสังคม (social environment variables)

สิ่งแวดล้อมทางสังคม อาทิ เช่น ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ เชื้อชาติ ศาสนา เพศ ระยะเวลาที่อาศัย ถิ่นที่อยู่อาศัย และการเลื่อนชั้นทางสังคม (social mobility) เป็นต้น มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมือง จากผลการศึกษาวิจัยในสหรัฐอเมริกาและประเทศอื่น ๆ พบว่า ปัจจัยเหล่านี้มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมทางการเมืองอยู่บ้าง อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ ระหว่างการเข้าร่วมทางการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรูปของการเลือกตั้ง มีความสัมพันธ์กับตัวแปรหรือปัจจัยต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วในระดับต่ำและไม่คงที่เสมอไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่า การเข้าร่วมทางการเมือง อยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมและการเมืองเช่นไร

2. ปัจจัยทางด้านจิตวิทยา (psychological variables)

เมื่อพิจารณากัน ในแง่ของจิตวิทยาแล้ว การเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองจะมีขึ้นได้ขึ้นอยู่กับข้อเท็จจริงที่ว่า การเข้าร่วมทางการเมืองนั้น ให้ผลประโยชน์หรือผลตอบแทนแก่ผู้เข้าร่วมอย่างไรบ้าง นักวิชาการทั้งหลายมักให้เหตุผลว่าการที่บุคคลเข้าร่วมทางการเมืองนั้นก็เพื่อตอบสนองความต้องการต่าง ๆ เช่น ต้องการมีอำนาจต้องการแข่งขัน ต้องการความสำเร็จ ต้องการไปสัมพันธ์กับผู้อื่น ต้องการเงินทองและศักดิ์ศรี ต้องการสถานภาพที่สูงขึ้น และต้องการการยอมรับจากสังคมกล่าวโดยสรุป การที่บุคคลเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองก็เพราะบุคคลมองเห็นประโยชน์ที่จะได้รับจากการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง

3. ปัจจัยทางด้านสิ่งแวดล้อมทางการเมือง (political environment variables)

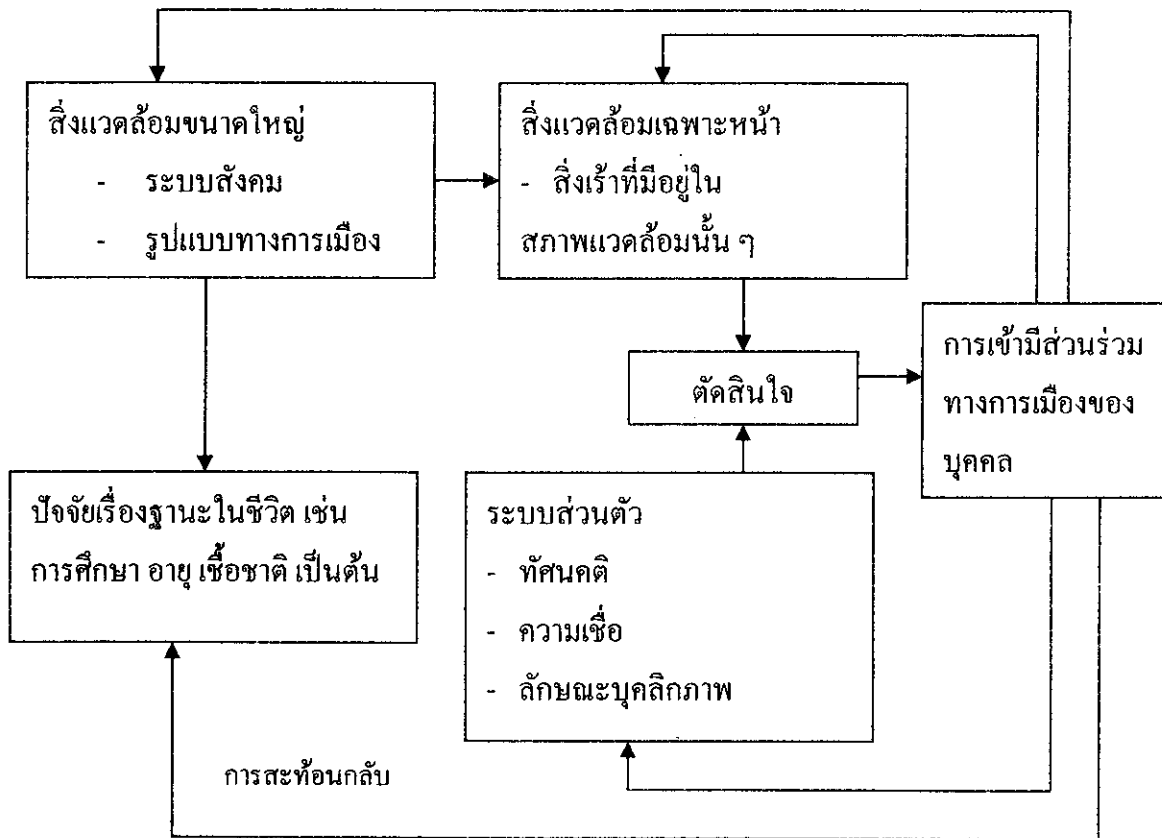
สิ่งแวดล้อมทางการเมืองมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการเข้าร่วมทางการเมือง ซึ่งมักจะถูกนำมาอ้างอิงอยู่เสมอ เช่น ในกรณีของประเทศสหรัฐอเมริกาจะมีคนพูดกันเสมอ ๆ ว่าการที่บุคคลบางกลุ่มไม่เข้าร่วมทางการเมืองก็เพราะว่า ระบบการเมืองของอเมริกันมีลักษณะ สลับซับซ้อนมากเกินไป การเลือกตั้งมีบ่อยเกินไป จำนวนตำแหน่งที่ต้องเลือกมากเกินไป และแม้แต่ ตัวบัตรเลือกตั้งเองก็มีความยาวเกินพอดีไป ผลการวิจัยบางเรื่องได้ระบุว่า การที่กฎหมายเกี่ยวกับการเลือกตั้งมีลักษณะซับซ้อนและรูปแบบของบัตรเลือกตั้งที่ไม่ระบุว่าผู้รับสมัครเลือกตั้งสังกัดพรรคใด นั้น มีผลเสียต่อการไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งของประชาชนอยู่ไม่น้อยเหมือนกัน คือทำให้ ประชาชนบางกลุ่มไปใช้สิทธิน้อยลง การไปใช้สิทธิจะมีเฉพาะพวกที่มีความรู้ความเข้าใจใน รายละเอียดต่างๆ เกี่ยวกับการเลือกตั้งเท่านั้น ส่วนอุปสรรคอื่นๆ ที่มีผลต่อการเข้าร่วมทางการเมือง โดยเฉพาะการเลือกตั้ง วิธีการลงทะเบียนเพื่อเลือกตั้งยุ่งยาก การแสดงหลักฐานและการเดินทางไป หน่วยเลือกตั้งไม่สะดวก เป็นต้น ปัจจัยเกี่ยวกับเหตุการณ์บ้านเมืองบางอย่าง (situational factors) ก็ อาจส่งผลกระทบต่อไปสู่การเข้าร่วมทางการเมืองเช่นกัน เหตุการณ์บางอย่างส่งเสริมการเข้าร่วมทางการเมืองให้สูงขึ้น แต่เหตุการณ์บางอย่างทำให้การเข้าร่วมทางการเมืองลดน้อยลง

บาร์เบอร์ (Barber 1969 : 49) กล่าวว่า ปัจจัยที่เอื้ออำนวยให้บุคคลเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับที่แตกต่างกันออกไป ประกอบด้วยปัจจัยที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. แรงจูงใจ (motives)
2. โอกาส (opportunities)
3. ทรัพยากร (resources)

ปัจจัยทั้งสามปัจจัยดังกล่าวนี้มีความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน กล่าวคือ ในระบบที่มีการเปิดโอกาสให้บุคคลอย่างกว้างขวาง เพียงแรงจูงใจขนาดกลางและทรัพยากรไม่มากนักก็เพียงพอให้บุคคลเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองได้ ในทำนองเดียวกัน บุคคลมีทรัพยากรมากแม้โอกาสทางการเมืองไม่เปิดให้มากนัก ก็จะสามารถใช้ทรัพยากรในการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองได้ซึ่งในระยะยาวเขาก็สามารถสร้างโอกาสทางการเมืองขึ้นมาได้ และสำหรับผู้อื่นที่มีแรงจูงใจสูงเป็นพิเศษก็จะสามารถหาทางเพื่อเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองได้ แม้จะไร้ซึ่งทรัพยากรโดยสิ้นเชิงก็ตาม

มิลเบรท และ โกเอล (Milbrath and Goel 1977 : 33) ได้สรุปปัจจัยต่างๆ อันนำไปสู่การมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งเขียนเป็นภาพได้ ดังแสดงไว้ในภาพประกอบ

ภาพที่ 2.1 ปัจจัยการมีส่วนร่วมทางการเมือง

ที่มา : Milbrath and Goel (1977: 33)

ในส่วนของปัจจัยเรื่องสิ่งแวดล้อมเฉพาะหน้าในด้านสิ่งเร้า มิลเบรทและโกเอล (Milbrath and Goel 1977 : 35 – 42) ได้รวบรวมข้อค้นพบและสรุปได้ดังนี้

1. ยิ่งบุคคลได้รับสิ่งเร้าเกี่ยวกับการเมืองมากเท่าไร เขาก็ยังมีแนวโน้มว่าจะเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองและจะเข้ามามีส่วนร่วมในลักษณะที่ “ลึก” มากขึ้นเท่านั้น
2. บุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วมในการพูดคุยทางการเมืองอย่างไม่เป็นทางการ จะมีแนวโน้มว่าจะไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง และเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบอื่นๆ มากกว่าพวกที่ไม่มีการพูดคุยทางการเมืองเลย
3. ชนชั้นกลางมักจะได้รับสิ่งเร้าทางการเมืองกว่าชนชั้นกรรมกร
4. ในเมื่อบุคคลมีแนวโน้มว่าจะติดต่อเจรจากับบุคคลอื่นๆ ที่มีระดับการศึกษาเท่าเทียมกัน และในเมื่อบุคคลที่มีการศึกษาสูงโดยทั่วๆ ไปจะยุ่งเกี่ยวและพูดคุยเรื่องการเมืองมากกว่า พวกนี้จึงมักพบกับสิ่งเร้าเกี่ยวกับการเมืองมากกว่าบุคคลที่มีการศึกษาต่ำด้วย

5. บุคคลที่พึงพอใจในพรรคหรือผู้สมัครใดๆ มักจะมีสิ่งเร้าทางการเมืองมากกว่าบุคคลที่ไม่รู้จะเลือกใครหรือพรรคใดดี

ในส่วนของปัจจัยเรื่องระบบส่วนตัว มิลเบรทและ โกเอล (Milbrath and Goel 1977 : 43 – 85) ได้รวบรวมข้อค้นพบและสรุปไว้ดังนี้

1. บุคคลยังมีความสนใจและห่วงใยเรื่องการเมือง มักจะมีแนวโน้มที่จะเข้าร่วมทำกิจกรรม
2. บุคคลที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคมสูง โดยเฉพาะมีระดับของการศึกษาสูง มีแนวโน้มในทางจิตวิทยาว่า จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมืองมากกว่าบุคคลที่มีสถานภาพต่ำ
3. บุคคลที่มีความจงรักภักดีผูกพัน หรือมีความพึงพอใจในพรรคการเมือง หรือกลุ่มทางการเมืองใด ๆ มีแนวโน้มจะกระตือรือร้น ที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมือง
4. บุคคลรู้สึกในความสำเร็จของตนเอง จะเข้าไปมีส่วนร่วมในระดับสูงกว่าบุคคลที่ไม่รู้สึกเช่นนั้น
5. บุคคลที่สามารถเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมของครอบครัวในช่วงเยาว์วัย มีแนวโน้มว่าจะพัฒนาความรู้สึกว่าตนเองมีความสำคัญ ในช่วงเวลาแห่งชีวิตต่อ ๆ มา
6. พวกที่มีแนวโน้มว่า จะเข้ามีส่วนร่วมในรูปแบบของการใช้ความรุนแรงหาได้ เป็นเพราะถูกบีบบังคับ ถูกสังคมนักเพิกเฉย หรือมาจากชนชั้นต่ำไม่ แต่พวกนี้มักจะเป็นพวกที่ได้รับการศึกษาคดีเป็นที่รู้จักกันในสังคม สนใจการเมืองและมีความรู้เกี่ยวกับการเมืองเป็นอย่างดี และยังเป็นพวกที่เชื่อในความสามารถของตนเองว่าจะสร้างผลกระทบต่อการเมืองได้
7. บุคคลที่มีบุคลิกภาพชอบออกสังคม มักจะมีแนวโน้มว่าจะเข้าสู่การเมือง และมักจะมีบทบาทเป็นผู้นำด้วย
8. บุคคลที่เกิดจากชนชั้นกลางระดับสูงหรืออยู่สภาพแวดล้อม ซึ่งมีสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคมสูงๆ มีแนวโน้มว่าจะพัฒนาความเชื่อมั่นในตนเองและมีความรู้สึกว่าคุณมีความสามารถมากกว่าบุคคลที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคมต่ำ

ในส่วนของปัจจัยเรื่องฐานะตำแหน่งทางสังคม มิลเบรทและ โกเอล (Milbrath and Goel 1977 : 86 – 122) ได้รวบรวมข้อค้นพบและสรุปไว้ดังนี้

1. บุคคลที่อยู่ใกล้ศูนย์กลางของสังคมมีแนวโน้มว่า จะเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองมากกว่าบุคคลที่อยู่ห่างไกล
2. เด็กๆ ที่เติบโตจากครอบครัวที่บ้านอยู่ใกล้ศูนย์กลางของสังคมมีแนวโน้มว่าจะพัฒนาบุคลิกภาพ ความเชื่อ และทัศนคติอันจะนำไปสู่การเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองได้ง่าย

3. ประเทศที่มีการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับสูง จะมีระดับของการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองมากกว่าในประเทศที่มีระดับของการพัฒนาต่ำ
  4. บุคคลที่มีความกินคืออยู่ดีมาก มักจะมีแนวโน้มที่จะเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองมากกว่าพวกที่ยากไร้
  5. บุคคลที่มีการศึกษาสูง มีแนวโน้มว่าจะเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองมากกว่าบุคคลที่มีการศึกษาน้อย
  6. บุคคลที่มีฐานะดี มีแนวโน้มว่าจะเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองมากกว่าบุคคลที่มีฐานะด้อยกว่า
  7. ชาวนามักจะมีความตื่นตัวทางการเมืองน้อยกว่าชาวเมือง
  8. บุคคลที่เข้าเกี่ยวข้องกับองค์กร มักจะเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองมากกว่าบุคคลที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับ
  9. สมาชิกสหภาพแรงงาน มักจะมีความสนใจการเมือง มีจุดยืนทางการเมือง และไปใช้สิทธิออกเสียงลงคะแนนมากกว่าพวกที่ไม่ได้เป็นสมาชิก
  10. ยิ่งบุคคลอาศัยอยู่ในชุมชนใดๆ เป็นเวลานาน พวกนี้จะมีแนวโน้มว่าจะเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองมาก
  11. การเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองของคนจะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ตามช่วงอายุจนกระทั่งถึงวัยกลางคนแล้วจะค่อยๆลดลงเมื่ออายุมากขึ้น
- ในส่วนของปัจจัยเรื่องสิ่งแวดล้อมขนาดใหญ่ ได้แก่ ระบบสังคมและรูปแบบทางการเมือง มิลเบรทและโกเอล(Milbrath and Goel 1977: 123- 143) ได้รวบรวมข้อค้นพบและสรุปไว้ดังนี้
1. สังคมที่ยังมีความทันสมัยมากก็ยังมีระดับของการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองสูง
  2. ยิ่งมีการแข่งขันกัน ในระหว่างพรรคการเมืองก็จะมีแนวโน้มว่าระดับของการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองจะสูงขึ้น
  3. ยิ่งการเลือกตั้งเกี่ยวข้องกับตำแหน่งที่มีอำนาจมาก หรือเป็นการเลือกตั้งระดับชาติก็จะมีผู้เข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองมาก
  4. ประชาชนมีแนวโน้มว่าจะไปใช้สิทธิเลือกตั้งในคราวที่มีผู้สมัครให้เขาเลือกมาก หรือมีความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัดเงินมากกว่าในคราวที่มีผู้สมัครน้อยคน หรือ ไม่มีความแตกต่างระหว่างผู้สมัคร
  5. ยิ่งมีการโฆษณาชวนเชื่อมาก จำนวนผู้ไปใช้สิทธิเลือกตั้งก็จะสูง

3.5 ประโยชน์ของการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน

วันชัย วัฒนศัพท์ (2544) ได้กล่าวสรุปถึงประโยชน์ของการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนไว้ในคู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจของชุมชน ไว้ดังนี้

1. เพิ่มคุณภาพการตัดสินใจ ช่วยให้เกิดการพิจารณาทางเลือกใหม่ ทำให้การตัดสินใจรอบคอบขึ้น
2. การลดค่าใช้จ่ายการสูญเสียเวลา เมื่อการตัดสินใจนั้นได้รับการยอมรับ จะช่วยลดความขัดแย้งระหว่างการนำไปปฏิบัติ
3. การสร้างฉันทามติ ลดความขัดแย้งทางการเมืองและเกิดความชอบธรรมในการตัดสินใจของรัฐ
4. การเพิ่มความง่ายในการนำไปปฏิบัติ ให้ประชาชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ และมีความกระตือรือร้นในการช่วยให้เกิดผลในทางปฏิบัติ
5. การมีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นสามารถลดการเผชิญหน้าและความขัดแย้งที่รุนแรงได้
6. ช่วยทำให้เจ้าหน้าที่ของรัฐมีความใกล้ชิดกับประชาชนและไวต่อความรู้สึกห่วงกังวลของประชาชน และเกิดความตระหนักในการตอบสนองต่อความกังวลของประชาชน
7. การพัฒนาความเชี่ยวชาญและความคิดสร้างสรรค์ของสาธารณชน ถือเป็นโอกาสให้การศึกษาชุมชน เพื่อเรียนรู้กระบวนการตัดสินใจ และเป็นเวทีฝึกผู้นำชุมชน
8. ช่วยทำให้ประชาชนใส่ใจประเด็นสาธารณะมากขึ้น เป็นการเพิ่มทุนทางสังคม และช่วยเสริมสร้างให้ประชาชนเป็นพลเมืองที่กระตือรือร้นสอดคล้องกับการปกครองตามหลักประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม

4. แนวคิดเกี่ยวกับการตรวจสอบองค์กรภาครัฐโดยภาคประชาชน

ที่มาของการตรวจสอบองค์กรภาครัฐมีที่มาจากมุมมองทัศนคติที่แตกต่างกัน แล้วแต่จะให้ความสำคัญกับมุมมองใด เช่น การตรวจสอบองค์กรภาครัฐอาจมองจากหลักการควบคุมการใช้อำนาจรัฐ ซึ่งเป็นทัศนคติที่เชื่อมโยงมาจาก หลักการถ่วงดุลอำนาจ (check and balance) หรืออาจมองจากทัศนะเรื่องประสิทธิภาพ และความโปร่งใส ขององค์กร ตามหลักองค์การธรรมาภิบาล (good cooperate governance)

แนวคิดเกี่ยวกับการตรวจสอบองค์กรภาครัฐเป็นส่วนหนึ่งของระบบการเมืองการปกครองแบบใหม่ และมีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในระบบการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

กรณีของประเทศไทย ภายหลังจากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญพุทธศักราช 2550 ทำให้การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐมีความชัดเจนมากขึ้น โดยเฉพาะกลไกในทางกฎหมายทั้งที่เป็นมาตรการในการตรวจสอบภายในองค์กรและการตรวจสอบจากภายนอกองค์กรซึ่งหากพิจารณาจากบทบัญญัติกฎหมายที่มีอยู่ในปัจจุบันแล้วจะเห็นได้ว่า ระบบการควบคุมตรวจสอบองค์กรภาครัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรปกครองท้องถิ่นแล้วอาจจะแบ่งออกได้เป็นสองส่วน ดังนี้

4.1 ส่วนที่หนึ่ง การตรวจสอบโดยประชาชนจากภายนอก ประชาชนสามารถที่จะใช้สิทธิดังกล่าวได้ทั้งในทางตรง และโดยทางอ้อม ดังจะเห็นได้อย่างชัดเจนในบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรพุทธศักราช 2540 ในฐานะที่เป็นกฎหมายสูงสุดในมาตราต่างๆ ดังต่อไปนี้

- มาตรา 56 สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมร่วมกับรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและคุณภาพสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพและในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมเพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่อง ในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมรวมทั้งได้ให้องค์การอิสระ ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม ให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

สิทธิของบุคคลที่จะฟ้องหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรอื่นของรัฐ เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมายตามวรรคหนึ่ง และวรรคสอง ย่อมได้รับความคุ้มครอง

- มาตรา 58 บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับทราบข้อมูลหรือข่าวสารณะในครอบครองของหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น เว้นแต่การเปิดเผยข้อมูลนั้นจะกระทบต่อความมั่นคงของรัฐ ความปลอดภัยของประชาชน หรือส่วนได้เสียอันพึงได้รับความคุ้มครองของบุคคลอื่น ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

- มาตรา 59 บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจากหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่นก่อนการอนุญาตหรือการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมใดที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพ อนามัย คุณภาพชีวิตหรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดที่เกี่ยวกับตนหรือชุมชนท้องถิ่น และมีสิทธิแสดงความคิดเห็นของตนในเรื่องดังกล่าว ทั้งนี้ ตามกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่กฎหมายบัญญัติ

- มาตรา 60 บุคคลย่อมมีสิทธิมีส่วนร่วมในกระบวนการพิจารณาของเจ้าหน้าที่ของรัฐในการปฏิบัติราชการทางปกครองอันมีผลหรืออาจมีผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของตน ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

- มาตรา 61 บุคคลย่อมมีสิทธิเสนอเรื่องราวร้องทุกข์และได้รับแจ้งผลการพิจารณาภายในเวลาอันสมควร ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

- มาตรา 62 สิทธิของบุคคลที่จะฟ้องหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรอื่นของรัฐ ที่เป็นนิติบุคคลให้รับผิดชอบ เนื่องจากการกระทำหรือการละเว้นการกระทำของข้าราชการพนักงาน หรือลูกจ้างของหน่วยงานนั้นย่อมได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ ในส่วนนี้มีกลไกตามกฎหมายที่องค์กรภาคประชาชนสามารถใช้เป็น เครื่องมือมากมายหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นการใช้สิทธิในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดทำโครงการ ขององค์กรปกครองท้องถิ่น หรือการใช้สิทธิในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของทางราชการ ซึ่งจะเป็น ฐานข้อมูลสำคัญในการเข้าไปมีส่วนร่วมและตรวจสอบการทำงานขององค์กรปกครองท้องถิ่น ได้ ดัง จะได้กล่าวในรายละเอียดของกฎหมายต่อไป

4.2 ส่วนที่สอง การตรวจสอบโดยกลไกทางกฎหมาย การตรวจสอบลักษณะนี้เป็น ระบบการควบคุมตรวจสอบทั้งภายในและภายนอกของระบบการเมืองการปกครองตามการจัด ระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน ซึ่งเป็นกลไกที่มีมาแต่เดิม ประกอบกับการปรับปรุงและเสริมสร้างกลไก ในการควบคุม ตรวจสอบใหม่ๆ ตามแนวทางการปฏิรูปทางการเมือง ดังที่ปรากฏว่าเมืององค์กร ตรวจสอบต่างๆ เกิดขึ้นมากมาย ซึ่งจะได้อีกกล่าวในลำดับต่อไป

กลไกต่างๆ ในทางกฎหมายที่องค์กรภาคประชาชนสามารถใช้ในการตรวจสอบการบริหารงานและกิจการสาธารณะขององค์กรปกครองท้องถิ่น

บทบัญญัติของกฎหมายที่สร้างระบบกลไกในการตรวจสอบองค์กรปกครองท้องถิ่น สามารถแบ่งออกเป็นส่วนๆ เพื่อประโยชน์ในการทำความเข้าใจได้ ดังต่อไปนี้

1. ระบบการควบคุมทางการเมืองการปกครอง
  - 1.1 การควบคุมโดยประชาชนเข้าชื่อกันถอดถอน
  - 1.2 การควบคุมทางสภาท้องถิ่น
  - 1.3 การควบคุมโดยฝ่ายปกครอง
2. ระบบการควบคุมทางศาล
  - 2.1 การควบคุมทางศาลยุติธรรม
  - 2.2 การควบคุมทางศาลปกครอง
3. ระบบการควบคุมโดยองค์กรอิสระ

- 3.1 การควบคุมโดยคณะกรรมการการเลือกตั้ง
- 3.2 การควบคุมโดยผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา
- 4. ระบบการควบคุมตรวจสอบทางการเงินการคลัง
  - 4.1 การควบคุมโดยการจัดทำงบประมาณและการตรวจสอบ
  - 4.2 การแจ้งบัญชีทรัพย์สิน/หนี้สิน
  - 4.3 มาตรการในการป้องกันตามกฎหมายว่าด้วยความผิดเกี่ยวกับการเสนอราคาต่อหน่วยงานของรัฐ
  - 4.4 มาตรการในการยึดทรัพย์ที่ได้จากการทุจริต
- 5. ระบบการควบคุมในทางสังคม
  - 5.1 การควบคุมโดยสื่อมวลชน
  - 5.2 การควบคุมโดยชุมชน

แนวคิดในเรื่องการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ แนวคิดเรื่องมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อต้องการที่จะทำให้เกิดเป็นรูปธรรมทั้งในเชิงระบบ / โครงสร้าง / สถาบัน และทั้งในเชิงกลไก / กระบวนการ ในที่สุดแล้วต้องนำมาสู่กระบวนการในการทำให้เป็นกฎหมาย ดังนั้นในปัจจุบัน ไม่ว่าจะ เป็นระบบการควบคุมในทางการเมืองการปกครอง ระบบในการควบคุมทางการเงินการคลัง และ ระบบในการควบคุมในทางสังคมก็ตาม แนวทางทั้งหมดภายใต้กระแสการปฏิรูปทางการเมืองได้มีการผลักดันและเรียกร้องให้มีกฎหมายออกมารองรับกลไกดังกล่าวอย่างเป็นทางการ ทั้งนี้เพื่อเป็น หลักประกันแก่การเมืองภาคประชาชนที่ประสงค์จะเข้าไปมีส่วนร่วมและเข้าไปตรวจสอบในช่องทางต่าง ๆ กลไกดังกล่าวจะประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับการเมืองภาคประชาชนในระดับต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วีระ เลิศสมพร (2543 : บทคัดย่อ) จากการศึกษาเรื่อง การเคลื่อนไหวทางการเมืองของประชาชนและกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ต่อกรณีการร่างรัฐธรรมนูญในช่วงเดือนมกราคม-กันยายน 2540 ผลการศึกษา พบว่า ความตื่นตัวในทางการเมืองของประชาชนและกลุ่มองค์กรต่างๆ ตลอดจนการทำหน้าที่ของสื่อมวลชน การก่อตัวของกลุ่มผลประโยชน์สาธารณะในจำนวนที่เพิ่มมากขึ้น การเคลื่อนไหวในลักษณะของเครือข่ายร่วมกันหลายองค์กรที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ภาวะทางเศรษฐกิจในนั้นและอื่น ๆ เป็นปัจจัยที่มีผลทำให้การเคลื่อนไหวของประชาชนและกลุ่มองค์กรต่างๆ โดยเฉพาะฝ่ายที่ให้การสนับสนุนร่างรัฐธรรมนูญ ประสบความสำเร็จ ได้รับการตอบสนองในระดับ

ที่น่าพอใจที่มีผลให้ผู้มีอำนาจตัดสินใจขณะนั้น นำไปใช้ประกอบการพิจารณาในกระบวนการร่างรัฐธรรมนูญ และการเคลื่อนไหวของกลุ่มองค์กรต่างๆ ต่อกรณีการร่างรัฐธรรมนูญมีนัยที่แสดงให้เห็นถึงการมีพัฒนาการของความเป็นประชาสังคมในระดับหนึ่ง

บุคิธรรม ศิริอุเทน (2544 : บทคัดย่อ) จากการศึกษาเรื่อง การเคลื่อนไหวทางการเมืองของชาวนาอีสานกรณี มูลนิธิเกษตรกรไทย ผลการศึกษาพบว่า เงื่อนไขบริษัทที่เป็นสาเหตุทางสังคมของชาวนาอีสานที่เป็นสมาชิกมูลนิธิเกษตรกรไทยมีอยู่ 3 ปัจจัยหลัก คือ

1. เงื่อนไขด้านภาวะวิสัย คือ ความเดือดร้อนของชาวนาอันเนื่องมาจากปัญหาโครงสร้างเศรษฐกิจ ปัญหาหนี้สิน นายทุนนอกระบบ ปัญหาหนี้สินที่เกิดจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรและความเดือดร้อนอันเนื่องมาจากภัยธรรมชาติ เช่น ความแห้งแล้ง
2. เงื่อนไขด้านอัตวิสัย ได้แก่ ความตระหนักของผู้นำและสมาชิกของมูลนิธิเกษตรกรไทยในความยากลำบากที่เกิดขึ้น อันเนื่องมาจากสาเหตุด้านภาวะวิสัย ซึ่งความตระหนักนี้ได้แก่ การนำสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นมาปรึกษาหารือกันในกลุ่มชนเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกันนำมาสู่การเรียนรู้การสร้างขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมขึ้น
3. เงื่อนไขเสริมที่เอื้ออำนวย ได้แก่ ความสามารถในการรวมมวลชนของผู้นำและแกนนำสมาชิกเกษตรกรไทย ซึ่งเป็นชนชั้นชาวนานำไปสู่การจัดตั้งองค์กรชาวนาขึ้นมาเพื่อเป็นเครื่องมือในการเคลื่อนไหวทางสังคม และแรงสนับสนุนจากพันธมิตร นอกจากนี้ยังเกิดความอ่อนแอของรัฐบาลส่วนกลางที่มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลบ่อยครั้ง ทำให้เกิดช่องว่างอำนาจทางการเมือง มีผลต่อการเคลื่อนไหวทางสังคมชาวนา

รูปแบบการเคลื่อนไหวทางสังคมของมูลนิธิเกษตรกรไทย ปรากฏในรูปแบบของการกระทำรวมหมู่ และการรวมกันเป็นหมู่คณะ ซึ่งเป็นการกระทำการเพื่อให้รัฐหันกลับมาสนใจปัญหาของกลุ่มคน นอกจากนี้การเคลื่อนไหวทางสังคมของมูลนิธิเกษตรกรไทย ถือว่าเป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบเก่า เนื่องจากการเคลื่อนไหวเพื่อผลประโยชน์ของชนชั้นเดียวคือชาวนา

ส่วนปัญหาอุปสรรคที่ทำให้การเคลื่อนไหวของมูลนิธิเกษตรกรไทยไม่ประสบความสำเร็จและหยุดชะงักในบางโอกาส มีสาเหตุมาจาก 2 ปัจจัยหลักคือ

1. ปัญหาที่เกิดจากภายในองค์กร ได้แก่ การขัดแย้งทางความคิดระหว่างกลุ่มผู้นำการบริหารจัดการที่สมาชิกไม่มีส่วนร่วม การทุจริตในองค์กร ความไม่เข้าใจของสมาชิกต่อแนวทางการดำเนินงานขององค์กร
2. ปัญหาที่เกิดจากภายนอกองค์กร ได้แก่ ปัญหาการต่อต้านจากรัฐและกลไกของรัฐ เช่น การออกแถลงการณ์ตอบโต้จากธนาคารเพื่อเกษตรกรและสหกรณ์การเกษตร รัฐส่งคนมาสอดแนม

และข่มขู่ผู้นำ การห้ามไม่ให้กำนันผู้ใหญ่บ้าน ครู เข้าร่วมชุมนุม เคลื่อนไหวกับมูลนิธิฯ การเฉยเมย ไม่ตอบสนองข้อเรียกร้องของชาวบ้านจากหน่วยงานภาครัฐ เป็นต้น

ประภาส ปิ่นตบแต่ง และอนุสรณ์ อุณโณ (2545 : 291-353) จากการศึกษาเรื่อง ขบวนการเครือข่ายประมงพื้นบ้านภาคใต้ กรณีศึกษาสมาคมฯ ชาวประมงพื้นบ้านอันดามัน ผลการศึกษาพบว่าการประมงพื้นบ้านเติบโตมาพร้อม ๆ กับการขยายตัวของภาคธุรกิจอุตสาหกรรมการประมงทะเลรัฐ เป็นผู้สนับสนุนการทำประมงพาณิชย์อย่างแข็งขัน ส่วนการประมงพื้นบ้านภายใต้บริบทธุรกิจประมงพาณิชย์จึงเป็นไปอย่างกระท่อนกระแท่นและจำกัด มีสถานะต่ำถูกเอาเปรียบและไร้อำนาจต่อรองใดๆ จึงนำมาสู่การรวมกลุ่ม ชุมรมประมงพื้นบ้าน จนพัฒนาการเป็นสมาคมฯ ชาวประมงพื้นบ้านอันดามัน เกิดขึ้นจากการเรียนรู้เพื่อตอบโต้กับสภาพความเดือนร้อน โดยมีคนชั้นกลางในเมืองคือ นักอนุรักษ์ นักพัฒนาเอกชน นักศึกษา ศิลปิน ฯลฯ ได้เข้าไปมีส่วนร่วมช่วยในกระบวนการเรียนรู้และพัฒนา กลุ่มองค์กรให้เข้มแข็งขึ้น

วิเชียร นุราณรัรักษ์ (2548 : บทคัดย่อ) จากการศึกษาเรื่อง ขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน ศึกษากรณี กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดอุดรธานี ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่นำไปสู่การเกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน กรณีกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดอุดรธานี เกิดจากปัจจัยด้านปัญหาเชิงโครงสร้าง ได้แก่ ปัญหาที่เกิดจากโครงการของรัฐ ซึ่งมีที่มาจากยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมส่งออก นำความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในส่วนประเด็นของการพัฒนาการดำเนินการ การร่วมมือกับขบวนการเครือข่ายพันธมิตรของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จังหวัดอุดรธานี รวมทั้งการปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นจากปัจจัยด้านบริบทส่งเสริมและเอื้ออำนวยซึ่งแบ่งเป็น 2 ด้าน คือ ปัจจัยภายใน ได้แก่ วัฒนธรรมชุมชน การระดมทรัพยากร ปัจจัยภายนอก ได้แก่ โครงสร้างโอกาสทางการเมือง โครงสร้างโอกาสทางสังคม ฝ่ายต่อต้าน

แนวทางการเคลื่อนไหวของขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชน กรณีกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จังหวัดอุดรธานี รวมทั้งการตอบโต้จากกลุ่มเป้าหมายและสิ่งแวดล้อมต่างๆ พบว่ามีแนวทางการเคลื่อนไหวอย่างหลากหลาย เช่น กลยุทธ์การยึดพื้นที่ทางการเมือง กลยุทธ์ชุมนุมนิยมน/วัฒนธรรมชุมชน กลยุทธ์การต่อสู้ทางการเมืองเชิงสัญลักษณ์ กลยุทธ์การสื่อสารทางการเมือง กลยุทธ์การต่อสู้ทางการเมืองปกติในระดับท้องถิ่น กลยุทธ์การต่อสู้ทางกฎหมายและนโยบายต่อภาครัฐ กลยุทธ์การแสวงหาเครือข่ายพันธมิตร กลยุทธ์ต่างๆ ใช้เป็นแนวทางการเคลื่อนไหวโดยวิเคราะห์สถานการณ์และการตอบโต้ของกลุ่มเป้าหมายเป็นสำคัญในการปรับเปลี่ยนแนวทางการเคลื่อนไหว ยุทธศาสตร์ยุทธวิธี ในครั้งต่อไป ในประเด็นการตอบโต้ทั้งภาครัฐ ภาคทุนภายในและภายนอก รวมทั้งภาคประชาชนด้วยกันเอง ซึ่งสะท้อนออกมาเป็นผลลัพธ์จากการเคลื่อนไหวทั้งในรูปแบบ

การปะทะข้อมูล ความรู้ ค่านิยม อำนาจ นำมาสู่การต่อรอง การร่วมเสนอทางออก การแย้งซึ่งพื้นที่ทางความคิด ก่อเกิดความขัดแย้ง ตลอดจนการเผชิญหน้าระหว่างขบวนการภาคประชาชน กับกลุ่มเป้าหมาย และสิ่งแวดล้อมต่างๆ ภายใต้บริบทเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ในสถานะสถานการณ์ขณะนั้นด้วย

ปัญหาและอุปสรรค ของขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนกรณีกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดอุดรธานี พบว่า ประการแรก เกิดจากปัจจัยภายใน ได้แก่ 1) ขบวนการยังขาดผู้นำและแกนนำ ตลอดจนสมาชิกที่เข้มแข็งและมีความหลากหลาย 2) แนวคิดที่นำมาสู่การก่อเกิดขบวนการความชัดเจนในเป้าหมาย และกระบวนการดำเนินการ 3) ด้านการบริหารจัดการ การขยายพลังมวลชน ประการที่สองเกิดจากปัจจัยภายนอก ได้แก่ 1) สถานการณ์ทางการเมืองที่เป็นแบบ การเมืองปิด หรือสภาวะรัฐรวมศูนย์อำนาจหรือการเมืองที่เน้นประชาธิปไตยแบบตัวแทนเป็นสำคัญ ยึดมั่นระบบพรรคในการพัฒนาประชาธิปไตย อันนำไปสู่การปิดกั้นกระบวนการทางการเมืองอื่นๆ เน้นให้ความสำคัญการพัฒนาการเมืองผ่านกระบวนการพรรคการเมืองจนเกินไป 2) ปัญหาเชิงโครงสร้างอำนาจในสังคมไทย 3) ปัญหาการทำหน้าที่ของประชาธิปไตยแบบตัวแทนที่ไม่มีอำนาจที่จะปกป้องหรือเข้ามามีส่วนอย่างชัดเจนในการร่วมกับขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน 4) ฝ่ายต่อต้านมีกระบวนการที่แบบเนียน ในการเคลื่อนไหว ต่อการตอบโต้ มีการปรับตัวตลอดเวลา และ 5) สื่อมวลชนมีการตอบรับข้อมูล/ประเด็นอยู่ในระดับแคบเพียงระดับท้องถิ่น ส่วนสื่อในระดับชาติยังคงไม่ให้ความสนใจเท่าที่ควร

ศยามล ไกยูรวงศ์ อัจฉรา รัถยุดิธรรมและกฤษฎา บุญชัย (2545 : 241-291) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ขบวนการเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือเพื่อพิทักษ์สิทธิชุมชน ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและธำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ พบว่า ท่ามกลางการเปิดโอกาสทางการเมือง และในสถานะที่ไร้ความหวังจากสถาบันทางการเมือง คนก. ก่อตัวขึ้นมีกลุ่มบุคคลหลายฝ่ายเข้ามาเกี่ยวข้องทั้งในระดับท้องถิ่น ชาติและโลก มีเป้าหมายรวมกลุ่มและผนึกกำลังเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในการจัดทรัพยากรธรรมชาติ นำมาสู่การผลักดันให้เกิดการกระจายอำนาจในการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติสู่ชุมชนและผลักดันให้เกิดการปรับเปลี่ยนด้าน โครงสร้างการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืนและเป็นธรรมชาติในระดับชาติ

การเคลื่อนไหวของ คนก. เป็นการต่อสู้ที่พ้นไปจากกรอบทางชนชั้นที่หวังช่วงชิงอำนาจรัฐและพึงพิงอำนาจรัฐ ดังเช่น ขบวนการเคลื่อนไหวในรูปแบบเก่า แต่เป็นการต่อสู้เพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคมแก่ตนเอง โดยมีจุดปะทะระหว่างอุดมการณ์ชาตินิยม ธรรมชาตินิยมกับอุดมการณ์สิทธิชุมชนมีการเคลื่อนไหวในทุกปริมณฑลโดยใช้กลไกทางรัฐธรรมนูญ สื่อมวลชนในการจัดทรัพยากร ธรรมชาติ เพื่อขยายพื้นที่ทางสังคม เพื่อเปลี่ยนแปลงนโยบาย กฎหมาย และสถาบันทางการเมืองการปกครองในระยะยาว

โทพส คิริไสย์ (2542 : 283) ได้ทำการศึกษาเรื่อง บนเส้นทางสู่ความเป็นประชาสังคม ของชาวบ้าน : จากสมาชิกเกษตรกรรายย่อยภาคอีสานสู่สมาชิกคนจน ผู้ศึกษาได้ศึกษาถึงภูมิหลังและ พัฒนาการ ของสมาชิกเกษตรกรรายย่อยและสมาชิกคนจน เพื่อสะท้อนเห็นถึงความพยายามเปลี่ยนแปลง ของชาวบ้านที่กำลังปลดปล่อยตนเองจากพันธนาการของความสัมพันธ์แบบเดิม คือ แบบนายกับ โพร เพื่อก้าวไปสู่ความหมายใหม่ของการเป็นพลเมืองในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ขบวนการเคลื่อนไหวขององค์กรชาวบ้านได้รับการผลักดันจากองค์กรพัฒนาเอกชน หรือ NGOs ซึ่งมี บทบาทอย่างสำคัญทั้งการสร้างระบบและมีอำนาจการต่อรองภายใต้ปรัชญา “วัฒนธรรมชุมชน” เชื่อมั่นในศักยภาพของชาวบ้าน นำมาสู่การเคลื่อนไหวที่เป็นรูปธรรมมีการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายเพื่อ เคลื่อนไหวในนาม สมาชิกเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน ซึ่งแนวทางหรืออำนาจรัฐ เช่น การประท้วง หรือการเดินขบวนคัดค้าน เพื่อให้รัฐหันมาสนใจในปัญหาชาวบ้าน รวมทั้งเรียกร้องความสนใจและ ความเห็นอกเห็นใจจากสาธารณะในขณะเดียวกันก็สร้างเครือข่ายพันธมิตรกับกลุ่มพลังต่างๆ ทั้งใน ระดับท้องถิ่นและระดับชาติ

ต่อมาสมาชิกเกษตรกรรายย่อยภาคอีสานจากแรงกดดันภายใน จากสาเหตุหลายประการ การแบ่งฝ่ายและไม่ไว้ใจกันเอง นำมาสู่การจัดตั้งสมาชิกคนจนภายใต้การนำของ นายนคร ศรีพิพัฒน์ คือ การให้ความสำคัญกับการเจรจากับภาครัฐมากกว่าการก่อม็อบหรือการประท้วง เพราะได้สรุป บทเรียนที่ผ่านมาว่า ชาวบ้านต้องสูญเสียเวลาและเงินทอง ไปกับการก่อม็อบประท้วงโดยไม่ได้อะไรเลย สมาชิกเกษตรกรรายย่อยภาคอีสานยุคใหม่จะหันไปให้ความสนใจ เรื่องปากท้องและเรื่องเศรษฐกิจ มากขึ้นหากจำเป็นต้องใช้มาตรการประท้วงก็ต้องทำแต่ต้องพิจารณาให้รอบคอบมากกว่าเดิม นำมาสู่ การแบ่งแยกและเกิดเป็นกลุ่ม “สมาชิกคนจน” ซึ่งมองว่าแนวทางการเจรจากับนักการเมืองเป็นแนวทาง ที่ผิดพลาด เพราะไม่สามารถสร้างพลังต่อรองได้ ดังนั้นสมาชิกคนจนจึงมุ่งใช้แนวทางขบวนการ เคลื่อนไหวทางการเมืองที่แข็งกร้าวเพราะประสบการณ์ที่ผ่านมา สอนให้รู้ว่าการเจรจากับรัฐที่ผ่านมา ครั้งแล้วครั้งเล่าเป็นความพยายามที่สูญเปล่า ผลการเจรจาทุกครั้งจะต้องลงเอยด้วยการตั้งกรรมการ และในที่สุดเรื่องก็เงียบหายไป เพราะกรรมการไม่มีกฎหมายรองรับอำนาจในการแก้ปัญหา และไม่ได้ รับความร่วมมือจากกลไกของระดับท้องถิ่น การเดินขบวน กดดันรัฐบาลจึงเป็นทางเลือกสุดท้าย ที่เหลืออยู่ สมาชิกคนจนจึงเน้นการเคลื่อนไหวแบบ “ดาวกระจาย” คือ ให้กลุ่มปัญหาต่างๆ ที่มีผู้นำ อยู่แล้วในแต่ละท้องถิ่นสามารถจัดประชุมได้อย่างอิสระแต่ไม่มีการประสานงาน การให้การสนับสนุน ช่วยเหลือซึ่งกันและกันตลอด ผิดกับวิธีของสมาชิกเกษตรกรรายย่อยภาคอีสานที่เคลื่อนไหวใน ลักษณะองค์กร ที่จะต้องมีการประชุมลงมติของคณะกรรมการบริหารก่อน หากการเคลื่อนไหวไม่ ผ่านมติคณะกรรมการถือว่าเป็นการแอบอ้าง

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเพื่อศึกษา การเมืองภาคประชาชน กรณีศึกษาชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยจะมีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างวิจัยโดยการสัมภาษณ์ (interview) และมีการประชุมกลุ่มย่อย (focus group) โดยมีวิธีการดำเนินงาน ดังนี้

1. ประชากรที่ใช้ในงานวิจัย
2. เครื่องมือที่ใช้ในงานวิจัย
3. การเก็บรวบรวมข้อมูล
4. การวิเคราะห์ข้อมูล

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่างวิจัย

1.1 ประชากร

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ คือ แกนนำการชุมนุม และประชาชนชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

1.2 กลุ่มตัวอย่าง

1.2.1 *กลุ่มที่ 1* ได้แก่ แกนนำการชุมนุม ผู้วิจัยทำการเลือกแบบเจาะจง 3 คน ได้แก่ (1) นายเสลา ทิมทอง (2) นายณรงค์ กลมกล่อม (3) นางดาวัลย์ จันทร์หัสดี

การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างข้างต้นเพื่อต้องการทราบข้อมูลเกี่ยวกับการจัดตั้งบทบาท และรูปแบบการต่อสู้ทางการเมือง เนื่องจากกลุ่มเหล่านี้เป็นทั้งผู้นำชุมชน และเป็นผู้นำกลุ่มต่อสู้ทางการเมืองในขณะเดียวกันกลุ่มตัวอย่างเหล่านี้จะสามารถสะท้อนให้เห็นปัญหา อุปสรรค และแนวทางการแก้ไขปัญหาในมุมมองของผู้นำ ได้อย่างชัดเจน

1.2.2 *กลุ่มที่ 2* ได้แก่ กลุ่มประชาชนในชุมชนคลองด่าน ผู้วิจัยทำการเลือกแบบเจาะจงหมู่บ้านละ 5 คน จำนวน 3 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 9 หมู่ที่ 11 และหมู่ที่ 12 รวมทั้งสิ้น 15 คน

จากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดที่เลือกข้างต้น จะพบว่า เป็นกลุ่มชาวบ้านที่มีความเดือดร้อนและพักอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน

ดังนั้นกลุ่มตัวอย่างเหล่านี้จะสามารถอธิบายถึงสาเหตุการเข้าร่วมการคัดค้าน โครงการบ่อน้ำเสีย คลองด่าน ได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

2. เครื่องมือที่ใช้ในงานวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์ แบบมีโครงสร้าง แบ่งออกเป็น 4 ตอน ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 คำถามเกี่ยวกับปัจจัยภายในและภายนอกชุมชนที่มีอิทธิพลต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ตอนที่ 2 คำถามเกี่ยวกับรูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ตอนที่ 3 คำถามเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรคในการดำเนินรูปแบบการเคลื่อนไหวการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ตอนที่ 4 คำถามเกี่ยวกับเสนอแนะ แนวทางการแก้ไขปัญหา อุปสรรคในการดำเนินรูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

ก่อนที่จะนำเครื่องมือไปใช้กับกลุ่มตัวอย่างผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบคุณภาพเบื้องต้นของเครื่องมือที่สร้างขึ้นก่อนนำไปใช้ โดยพิจารณาให้สอดคล้องกับกรอบแนวคิด และตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย ซึ่งการสร้างเครื่องมือได้รับคำแนะนำจากรองศาสตราจารย์ ดร. ปธาน สุวรรณมงคล และรองศาสตราจารย์รุปรนรต พรหมอินทร์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ แล้วนำแนวทางของแบบสัมภาษณ์ที่ได้รับนั้น ไปปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องของแบบสัมภาษณ์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูล มีการดำเนินการดังนี้

3.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ ในส่วนของแบบสัมภาษณ์ สำหรับการสนทนาผู้วิจัยได้มีการลงพื้นที่เพื่อดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีขั้นตอนดังนี้

3.2.1 ผู้วิจัยทำการติดต่อกับผู้ประสานงานของผู้ให้สัมภาษณ์โดยการติดต่อผ่านโทรศัพท์ โทรสาร ไปยังที่อยู่ของผู้ให้สัมภาษณ์ พร้อมทั้งขอความอนุเคราะห์ในการขอเข้าสัมภาษณ์ จากนั้นทำการนัดหมายผู้ให้สัมภาษณ์ด้วยตนเอง

3.2.2 สำหรับแนวทางของคำถาม จัดพิมพ์เป็นเอกสารแนบไปพร้อมกับจดหมายนัดหมายขอความอนุเคราะห์ในการสัมภาษณ์

3.2.3 นัดหมายเพื่อกำหนดวัน และเวลาที่จะสัมภาษณ์

3.2.4 เตรียมความพร้อมของผู้วิจัย โดยผู้วิจัยจะต้องทำความเข้าใจ และจดจำแนวทางคำถามการสัมภาษณ์และซักซ้อมการสัมภาษณ์

3.2.5 รวบรวมข้อมูลที่ได้เพื่อบำเนินการขั้นต่อไป

3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลทางเอกสาร รวบรวมเอกสารทางวิชาการจากแหล่งสำคัญต่าง ๆ โดยการศึกษาเอกสาร สิ่งพิมพ์ที่เกี่ยวกับกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ประชาธิปไตย และการมีส่วนร่วมทางการเมือง นำมาสรุปวิเคราะห์และทำการบันทึกเนื้อหาจากการศึกษาเอกสาร

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ความคิดเห็นของผู้ที่เกี่ยวข้องจากการสัมภาษณ์เพื่อเชื่อมโยงกับรูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ โดยข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้ามาประมวลและวิเคราะห์ โดยใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) อย่างเป็นระบบตามประเด็นเนื้อหาที่ศึกษา โดยผู้วิจัยจะแปลภาษาเป็นข้อมูล แบ่งแยกเป็นกลุ่มตามเนื้อหา และประเด็นหลัก คัดสรรข้อมูลที่ต้องการ รวมทั้งตัดทอนข้อมูลที่ไม่เกี่ยวข้องออกไป จากนั้นนำมาทำการวิเคราะห์ข้อมูล และแสดงข้อมูลในรูปของการบรรยายแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอนดังนี้

4.1 การลดทอนข้อมูล (data reduction) เป็นการเลือกเฟ้นหาจุดที่น่าสนใจ อันจะทำให้เข้าใจง่าย สรุปย่อ ปรับข้อมูลดิบที่เก็บจากสนาม การตัดสินใจว่าจะเก็บข้อมูลอะไรก็ตามที่จะแสดงรูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ และในช่วงเวลาของการเก็บข้อมูลนั้นสามารถลงรหัส ทดสอบแนวคิด รวมเป็นกลุ่ม แบ่งเป็นส่วนๆ เขียนข้อสรุปชั่วคราวและแปลงข้อมูลได้ตลอดเวลา และต้องพิจารณาว่าข้อมูลกลุ่มไหนจะลงรหัสใด กลุ่มไหนจะใช้สรุป กลุ่มไหนไม่ใช้ การลดทอนข้อมูลจึงเป็นส่วนหนึ่งของการวิเคราะห์ เพื่อให้เกิดความชัดเจน เป็นพวก เป็นประเภท เป็นรูปแบบ หาจุดที่น่าสนใจ และปรับลดเพิ่ม หาข้อมูลใหม่ จนกระทั่งได้ผลสรุป และพิสูจน์บทสรุปจนเป็นที่น่าพอใจ

4.2 การแสดงข้อมูล (data display) เป็นกระบวนการวิเคราะห์ การจัดเลือกเฟ้นสรรหา ตัวอย่างข้อมูล ไม่ว่าจะเป็นการสรุปข้อมูลจากรายงาน การสังเกต คำพูดจากการสัมภาษณ์ หรือการกระทำ หรือการแสดงพฤติกรรมของผู้ให้สัมภาษณ์ แสดงประกอบเป็นหลักฐานของข้อสรุปชั่วคราว เพื่อแสดงตัวอย่างให้เห็น และก่อให้เกิดความเข้าใจว่า เกิดอะไรขึ้นก่อนหลังอย่างไรและทำไม อันจะโยงไปสู่การวิเคราะห์และการสรุปผลต่อไป

4.3 การสร้างข้อมูลสรุปและยืนยันผลสรุป (conclusion & verification) เป็นการสังเคราะห์ ประติดปะต่อข้อสรุปย่อยๆ ในช่วงแรกๆ เข้าด้วยกันเป็นบทสรุป และตรวจสอบยืนยันเป็นผลสรุปการวิจัยในช่วงสุดท้าย โดยเริ่มวิเคราะห์ความหมาย ความคล้ายคลึง ความแตกต่าง อาจจะเป็นไปได้และรูปแบบต่างๆ และเพื่อให้แน่ใจว่าบทสรุปน่าเชื่อถือ ผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบซ้ำอีกครั้ง ในขณะที่เขียนรายงานจากข้อมูลที่เก็บรวบรวมด้วยการตรวจสอบแบบสามเส้า โดยการนำผลสรุปวิจัยตรวจสอบความถูกต้องกับผู้ให้ข้อมูลคนอื่นๆ

การนำเสนอผลการวิจัย

การนำเสนอผลการวิจัยนั้น ได้จากการนำข้อมูลในบริบทนั้น ๆ มาทำการวิเคราะห์สังเคราะห์ ให้เห็นความสัมพันธ์ และทำการแสดงข้อมูลในรูปแบบของการบรรยาย พรรณนาวิเคราะห์ เพื่ออธิบายความหมาย และนำเสนอผลการวิจัย โดยแบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 พัฒนาการทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางปะอิน จังหวัดสมุทรปราการ

ตอนที่ 2 รูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางปะอิน จังหวัดสมุทรปราการ

ตอนที่ 3 ปัญหา อุปสรรคในการดำเนินรูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางปะอิน จังหวัดสมุทรปราการ

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากการสัมภาษณ์แก่นำการชุมนุมจึงนำข้อมูลมาประเมินผลและทำการวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อสรุปผลการศึกษา ดังนั้นในบทนี้ผู้ศึกษาได้แบ่งแยกประเด็นในการวิเคราะห์ออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 พัฒนาการทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ตอนที่ 2 รูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ตอนที่ 3 ปัญหา อุปสรรคในการดำเนินรูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ตอนที่ 1 พัฒนาการทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

1.1 โครงการบำบัดน้ำเสียคลองด่าน จังหวัดสมุทรปราการ

โครงการบำบัดน้ำเสียจังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งริเริ่มขึ้นตั้งแต่ปี 2529 เป็นความพยายามในการแก้ไขปัญหาน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรมในจังหวัดสมุทรปราการ เดิมมีแผนที่จะจัดสร้างโรงบำบัดน้ำเสียรวมให้กับกลุ่มโรงงาน 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มสุขสวัสดิ์ (บนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา) และกลุ่มปู้เจ้าสมิงพราย-เทพารักษ์ (บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา) ต่อมาได้มีการทบทวนแผนใหม่ โดยให้รวมการบำบัดน้ำเสียที่เกิดจากชุมชนเข้าไปด้วย

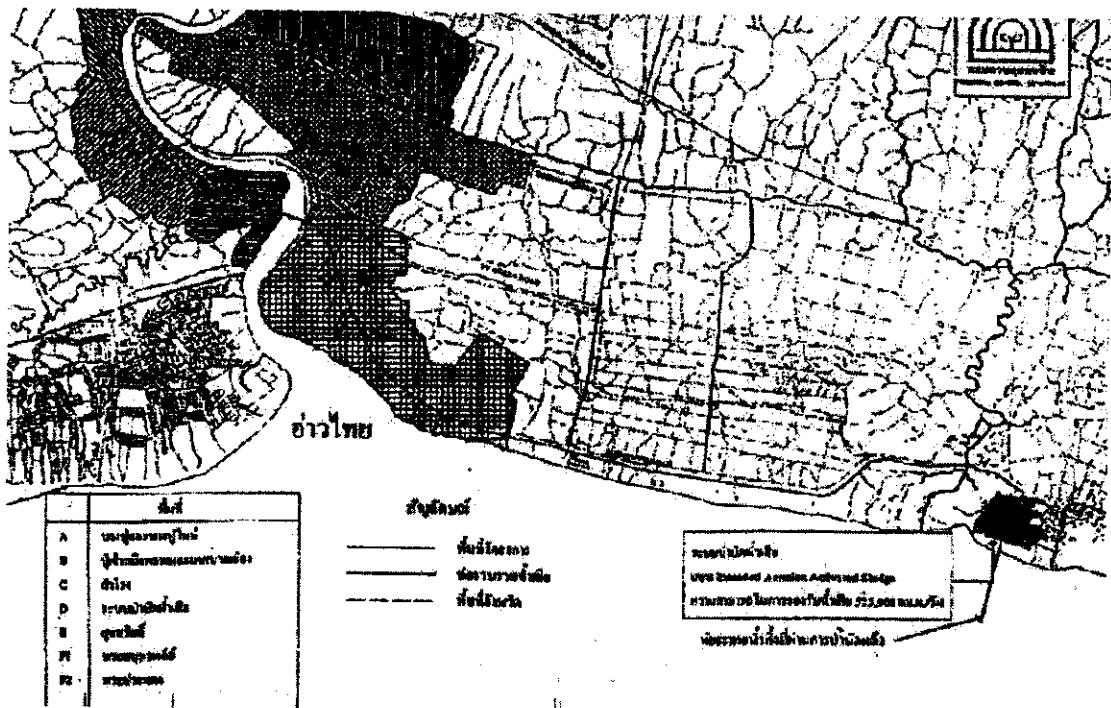
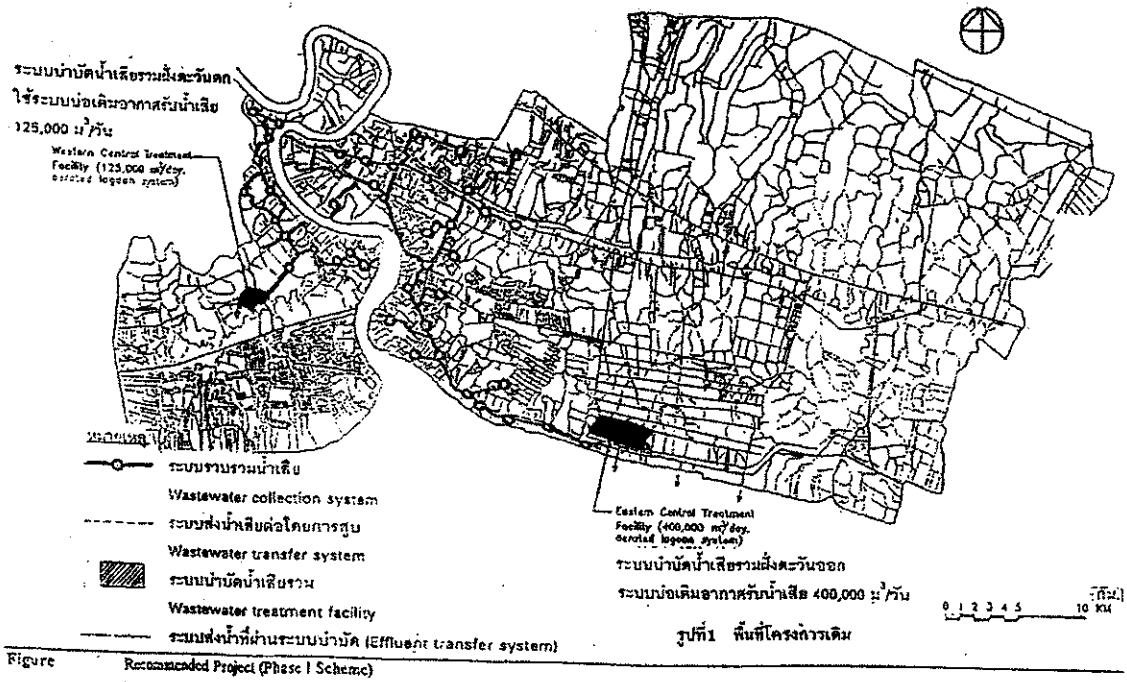
วันที่ 17 ตุลาคม 2538 โครงการจัดการน้ำเสียในเขตควมคุมมลพิษจังหวัดสมุทรปราการ ได้ถือกำเนิดขึ้นอย่างเป็นทางการ โดยได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ และคณะรัฐมนตรีให้มีการก่อสร้างตามที่ได้ศึกษาไว้ คือ ก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียรวม ฝั่งตะวันตกที่ตำบลบางปลา อำเภอมุทรสาคร บนพื้นที่ 350 ไร่ ใช้เงินงบประมาณ 2,722 ล้านบาท บำบัดน้ำเสีย 152,000 ลูกบาศก์เมตรต่อวัน และก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียรวมฝั่งตะวันออก ที่ตำบลบางปูใหม่ อำเภอมะขาม กม.ที่ 38 ถนนสุขุมวิท บนพื้นที่ 1,550 ไร่ ใช้เงินงบประมาณ 12,866 ล้านบาท และมีค่า

การปรับปรุงเทคโนโลยีสะอาด และค่าใช้จ่ายอื่นๆ รวมอีก 746 ล้านบาท รวมเงินงบประมาณ 13,612 ล้านบาท โดยมีแหล่งเงินจากงบประมาณแผ่นดิน

การจัดสรรงบประมาณดำเนินการ โดยสำนักงานงบประมาณเพื่อดำเนินโครงการเป็นงบประมาณผูกพัน 6 ปี (2540-2545) ลักษณะการว่าจ้างจะเป็นแบบเหมารวม (turnkey) กล่าวคือ ผู้รับจ้างจะออกแบบรวมจัดหาที่ดินและก่อสร้างสำหรับโครงการ ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ชุมชนและพื้นที่อุตสาหกรรมทั้งทางฝั่งตะวันออกประมาณ 98 ตารางกิโลเมตร และฝั่งตะวันตกประมาณ 31 ตารางกิโลเมตร มีระยะเวลาดำเนินการทั้งสิ้น 6 ปี โดยสามารถรองรับน้ำเสียจำนวนถึง 525,000 ลูกบาศก์เมตรต่อวันได้ภายใน 20 ปี

หลังจากผ่านมติเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 17 ตุลาคม 2538 กรมควบคุมมลพิษ กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จึงเริ่มประกาศคัดเลือกบริษัทผู้ที่จะมารับเหมารวมควบคู่ไปกับการสรรหาผู้ที่จะขายที่ดิน มีการแต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาคัดเลือก โดยแบ่งเป็น 3 ชุด ได้แก่ คณะกรรมการพิจารณาคัดเลือกผู้มีคุณสมบัติขายที่ดิน คณะกรรมการพิจารณาผลการประกวดราคา และคณะกรรมการตรวจการจ้างผลประกวดราคาและจัดหาที่ดิน ในช่วงครึ่งปีหลังของ 2539 ระหว่างการดำเนินการคัดเลือกผู้ที่จะมารับเหมาการก่อสร้าง คณะกรรมการการจัดการระบบการจราจรทางบกได้ท้วงติงแผนการก่อสร้างเดิมในเรื่องของการก่อสร้างแบบขุดเปิด (open cut) ซึ่งถูกสั่งห้ามไว้ใน การก่อสร้างระบบสาธารณูปโภคในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล จึงได้มีการทบทวนความเหมาะสมของการก่อสร้างและปรับปรุงงบประมาณอีกครั้งในเดือนตุลาคม 2539 หลังจากนั้นกรมควบคุมมลพิษจึงเริ่มส่งหนังสือขอเพิ่มงบประมาณ

กลุ่มบริษัทเอ็นวีพีเอสเคจี (NVPSKG) ซึ่งประกอบด้วยบริษัทนอร์ทเวสต์อินเตอร์เนชั่นแนล บริษัทวิจิตรภัณฑ์คอนสตรัคชั่น จำกัด บริษัทประยูรวิศว์ เอนจิเนียริง จำกัด บริษัทสีแสงการโยธา บริษัทกรุงชนเอ็นจิเนียร์ และบริษัทเกตเวย์ดีเวลลอปเม้นท์ ได้ยื่นเสนอของประกวดราคา และได้รับเลือกให้เป็นผู้ดำเนินงานโครงการว่าจ้างแบบเหมารวม ภายหลังจากการถอนตัวของกลุ่มบริษัทมารูเบนิ กลุ่มบริษัทเอ็นวีพีเอสเคจีเสนอให้รวมโครงการในฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตกเข้าด้วยกัน โดยยกเลิกโครงการในฝั่งตะวันตกที่บางปลากดมาอยู่รวมกันที่ฝั่งตะวันออกเพียงฝั่งเดียว ที่หมู่ 11 ตำบลคลองด่าน อำเภอบางปะกง กม.ที่ 58 ถนนสุขุมวิท ซึ่งอยู่ห่างจากจุดเดิมที่ตำบลบางปูใหม่รวม 20 กิโลเมตร และให้ใช้วิธีทำท่อลอดใต้แม่น้ำเจ้าพระยานำน้ำเสียจากฝั่งตะวันตกมาบำบัดที่ฝั่งตะวันออก (คณะทำงานติดตามผลกระทบโครงการเงินกู้ไอดีบี 2543)

ภาพที่ 4.1 แผนที่โครงการบำบัดน้ำเสียคลองค่าน

ทั้งนี้ กลุ่มบริษัท ฯ ได้เสนอให้ใช้ที่ดินของบริษัทคลองค่านมารินแอนด์ฟิชเชอรี จำกัด เป็นที่ดินแปลงใหญ่ขนาด 1,903 ไร่ มีการออกโฉนด 17 ใบสำหรับที่ดิน 17 แปลง ราคาทั้งสิ้น 1,956,600,000 บาท หรือราคาเฉลี่ยไร่ละ 1.03 ล้านบาท ในขณะที่ชาวบ้านซื้อขายกันจริงในราคาไม่

เกินไว้ละ 200,000 บาท คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมเห็นชอบในการปรับค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นเท่าตัว จาก 13,612 ล้านบาท เป็น 23,701 ล้านบาท (คณะทำงานติดตามผลกระทบโครงการเงินกู้เอเซีย 2543) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 4.1 ค่าใช้จ่ายในโครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จังหวัดสมุทรปราการ
(แยกตามสัญญา)

สัญญาที่	ชื่อ	วงเงินเดิม (ล้านบาท)	ขอปรับปรุงใหม่ (ล้านบาท)
1	สัญญาว่าจ้างแบบเหมารวมเพื่อการออกแบบรวม ก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียฝั่งตะวันออก	10,144	18,465
2	สัญญาว่าจ้างแบบเหมารวมเพื่อการออกแบบรวม ก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียฝั่งตะวันตก	2,722	4,493
3	สัญญาว่าจ้างคุมงานก่อสร้าง Turnkey ทั้ง 2 ระบบ	269	269 (คงเดิม)
4	สัญญาจัดซื้อเครื่องมืออุปกรณ์สำหรับการติดตาม ตรวจสอบน้ำเสีย / น้ำทิ้ง	148	148 (คงเดิม)
5	สัญญาว่าจ้างการถ่ายทอดความรู้ด้านการป้องกัน มลพิษอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีปราศจาก มลพิษ	323	323 (คงเดิม)
6	ค่าบริการโครงการ	6	6 (คงเดิม)
	รวม	13,612	23,701

ที่มา : กรมควบคุมมลพิษ (กุมภาพันธ์ 2540 อ้างถึงใน เพ็ญโฉม แซ่ตั้งและคณะ 2549 : 35)

สำหรับงบประมาณและแหล่งเงินงบประมาณมีรายละเอียด ดังนี้

ตารางที่ 4.2 เปรียบเทียบแผนการใช้จ่ายเงินจากแหล่งต่าง ๆ ระหว่างพ.ศ. 2538 กับแผนการใช้จ่ายเงินปรับใหม่ พ.ศ. 2540

แหล่งเงิน	งบประมาณรวมของโครงการ				
	เดิม (พ.ศ. 2538)		ปรับใหม่ (พ.ศ. 2540)		ส่วนต่าง (ล้านบาท)
	จำนวนเงิน (ล้านบาท)	สัดส่วน (%)	จำนวนเงิน (ล้านบาท)	สัดส่วน (%)	
เงินกู้เอดีบี	3,750	27.55	3,750	15.82	-
เงินกองทุนสิ่งแวดล้อม	2,500	18.37	2,500*	10.55	-
งบประมาณแผ่นดิน	7,362	54.08	17,451	73.63	+10,089
รวม	13,612	100.00	23,701	100.00	+10,089

* เป็นเงินกู้ OECF ผ่านกองทุนสิ่งแวดล้อม

ที่มา : เพ็ญ โคม แซ่ตั้งและคณะ (2549 : 35)

ก่อนที่จะผ่านมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2540 โดยมติคณะรัฐมนตรีในการเพิ่มเรื่องงบประมาณเกือบเท่าตัวนั้น ได้ให้เหตุผลในการปรับปรุงแผนการก่อสร้างไว้อยู่ 4 เรื่องคือ

1. การวางท่อรวบรวมและส่งน้ำเสียเป็นระบบการก่อสร้างท่อใต้ดิน โดยใช้วิธีการดันท่อตลอดและระบบอุโมงค์ (pipe-jacking and tunneling) แทนการขุดเปิดผิวถนน เพราะถึงแม้ราคาค่าก่อสร้างจะสูงขึ้นแต่ก็ไม่ทำให้เกิดปัญหาการจราจร
2. ใช้ท่อที่บุ (lining) ด้วยสารป้องกันการกัดกร่อน ซึ่งจะทำให้อายุการใช้งานของท่อเพิ่มจาก 20 ปีเป็น 50 ปี
3. การระบายน้ำทิ้งที่ผ่านการบำบัดแล้วโดยไม่ให้มีผลกระทบต่อแหล่งน้ำ
4. ราคาที่ดินสูงขึ้นกว่าที่ประมาณการไว้เดิม

พื้นที่หมู่ 11 ตำบลคลองด่าน อยู่ปลายสุดของจังหวัดสมุทรปราการและติดต่อกับตำบลสองคลอง อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา ทั้ง 2 ตำบลมีชายฝั่งทะเลติดต่อกันยาว 16 กิโลเมตร มีอาชีพประมง การเพาะเลี้ยงชายฝั่ง การค้าขาย และอาชีพต่อเนื่องจากประมงเป็นหลัก โดยทั้ง 2 ชุมชนเป็นชุมชนดั้งเดิมมีเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานเกินกว่า 200 ปี

มาแล้ว ชาวบ้านในทั้ง 2 ตำบลไม่เคยได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโครงการนี้มาก่อนเลย จนกระทั่งมีการก่อสร้างเกิดขึ้น จึงได้เรียกร้องให้มีการเปิดเผยข้อมูล จัดประชาพิจารณ์ รวมทั้งเคลื่อนไหวให้มีการชะลอโครงการฯ นี้ และเรียกร้องให้ยกเลิกโครงการฯ ไปในที่สุด

จุดอ่อนของโครงการบำบัดน้ำเสียสมุทรปราการ

จุดอ่อนที่สำคัญที่สุดของโครงการบำบัดน้ำเสียสมุทรปราการ ได้แก่ (คณะทำงานติดตามผลกระทบโครงการเงินกู้เอเซีย 2543)

1. เงื่อนไขในการย้ายสถานที่ก่อสร้างโรงบำบัดน้ำเสีย

การศึกษาเกี่ยวกับพื้นที่ที่เหมาะสมในการก่อสร้างโรงบำบัดน้ำเสียสมุทรปราการ ในช่วงที่โครงการบำบัดน้ำเสียสมุทรปราการยังแบ่งออกเป็นฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออก มีอย่างน้อย 4 ชั้นด้วยกัน ได้แก่ (1) การศึกษาของบริษัทแมคโคร คอนซัลแตนท์ จำกัด สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย และ Environmental Technology Consultants Limited จัดจ้างโดยกรมควบคุมมลพิษ กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (2) บริษัท พอล คอนซัลแตนท์ จำกัด สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย และบริษัท วอเตอร์ แอนด์ เอ็นไวรอนเมนท์ คอนซัลแตนท์ จำกัด จัดจ้างโดยกรมโยธาธิการ กระทรวงมหาดไทย (3) บริษัท พอล คอนซัลแตนท์ จำกัด และบริษัทรีเอทีฟเทคโนโลยีจำกัด จัดจ้างโดยกรมควบคุมมลพิษ กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (4) บริษัท Montgomery Watson Asia จำกัด โดยกรมควบคุมมลพิษ กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ภายหลังจากที่มีการยุบรวมโครงการฯ ให้มาอยู่ที่ตำบลคลองด่าน กลับไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการศึกษาความเหมาะสมของพื้นที่ที่ตั้งโครงการแห่งใหม่ การยุบรวมโครงการบำบัดน้ำเสีย ให้มาอยู่บริเวณพื้นที่ป่าชายเลนและเป็นเขตอนุรักษ์ รวมทั้งร้อยละ 30 ของพื้นที่เป็นที่ดินติดชายทะเลไม่สามารถออกโฉนดได้ สะท้อนความไม่ชอบมาพากลของการหาผลประโยชน์จากการขายพื้นที่ให้แก่กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เนื่องจากชาวบ้านซึ่งอยู่บริเวณใกล้เคียงกับสถานที่ก่อสร้างโรงบำบัดน้ำเสียมีเพียงเอกสารสิทธิ์ สด.1 และ นส.3 เท่านั้น ไม่มีโฉนดที่ดิน

1.1 ที่มาของที่ดินแปลงนี้

บริษัทปาล์มบีช จำกัด ซึ่งก่อตั้งเมื่อวันที่ 5 กันยายน 2531 โดยมีคนในตระกูล “อัสวเหม” และ “ปิ่นขยัน” เป็นผู้ถือหุ้น ได้แก่ บุญศรี ปิ่นขยัน สกลิต ปิ่นขยัน และสมพร อัสวเหม ได้เข้าไปกว้านซื้อที่ดินจากชาวบ้านเพิ่มขึ้นจากที่มีอยู่แล้วบางส่วน โดยเอกสารสิทธิ์ที่ดินมีทั้งที่เป็น นส. 3 และ สด. 1 รวมแล้วเป็นที่ดินแปลงใหญ่ทั้งสิ้นกว่า 2,155 ไร่ และบางส่วนไม่ได้ถือในนามบริษัทปาล์มบีช แต่เป็นที่เข้าใจกันว่าที่ดินผืนนั้นทั้งหมดประมาณ 2,600 ไร่ แม้จะถือในนามบริษัทหลายแห่ง และมีการถ่ายโอนไปให้บริษัทอื่น ก็เป็นที่เข้าใจกันในวงในว่ายังเป็นของกลุ่มอัสวเหม แม้

จะไม่ปรากฏชื่อของคนในตระกูล “อัสวเหม” ก็ตาม กลุ่มอัสวเหม ได้ยื่นเรื่องขอเปลี่ยนแปลงเอกสารสิทธิ์ที่ดินจาก นส. 3 และ สค. 1 จำนวนเดิมพื้นที่ 2,600 ไร่ ให้เป็น โฉนด เมื่อปี 2534 - 2535 ในขณะที่ นายวัฒนา อัสวเหม เป็นกรรมการงบประมาณ กรมที่ดินในขณะนั้นจำเป็นที่จะต้องออกให้ครบตาม นส. 3 ที่ยื่นเข้ามาทั้ง 2,600 ไร่ เพราะที่ดินเกือบ 800 ไร่ เป็นทะเลโคลน ต้องตกเป็นสมบัติของแผ่นดิน และมีปัญหาเรื่องระวาง ท้ายที่สุดกรมที่ดินออกให้เพียง 2,000 ไร่ แต่หลังจากนั้นอีก 2 ปีก็ได้มีความพยายามที่จะผลักดันให้มีการออกโฉนดที่ดินที่เหลือทั้งหมดอีกครั้ง

นอกจากที่ดินจะได้เอกสารสิทธิ์อย่างมีเงื่อนไขแล้ว ราคาที่ดินที่ซื้อขายยังสูงเกินความจริง เนื่องจากโครงการนี้ใช้จ่ายเงินเพื่อซื้อที่ดินเฉลี่ยไร่ละ 1.03 ล้านบาท แต่ราคาที่ดินที่สำนักงานที่ดินจังหวัดสมุทรปราการ สาขาบางพลี ประเมินไว้เมื่อวันที่ 12 มกราคม 2541 อยู่ที่ไร่ละ 480,000 บาทเท่านั้น

แม้กรมควบคุมมลพิษจะอ้างว่าการซื้อที่ดินทำอย่างถูกต้อง เพราะมีคณะกรรมการจากที่ดินจังหวัด กรมธนารักษ์และคณะกรรมการจังหวัดทำการตรวจการจ้างและซื้อที่ดินอย่างถูกต้อง และราคาซื้อขายมีเหตุผล โดยเปรียบเทียบกับที่ดินซึ่งเรือนจำกลางสมุทรปราการซื้อในราคาเฉลี่ยไร่ละ 1 ล้านบาท แต่ชาวบ้านแย้งว่า ไม่มีเหตุผลที่จะนำไปเปรียบเทียบกับราคาที่ดินเรือนจำกลางสมุทรปราการ เนื่องจากที่ดินของโครงการ ฯ เป็นบริเวณซีกใต้ของถนนสุขุมวิท แต่ที่ดินของเรือนจำกลางเป็นซีกเหนือของถนนสุขุมวิท ซึ่งมีราคาสูงกว่าอยู่แล้ว

1.2 ปัญหาจำนวนที่ดิน

ที่ดินที่กรมควบคุมมลพิษ ซื้อมีจำนวน 1,903 ไร่ 31 ตารางวา แต่บันทึกข้อความวันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2541 ของคณะกรรมการตรวจจ้าง มีข้อความซึ่งน่าจะตีความได้ว่า ที่ดินที่จัดซื้ออาจได้ไม่ครบตามจำนวนเงินที่จ่ายไป เนื่องจากข้อความในบันทึกดังกล่าวระบุว่า “คณะกรรมการฯ ได้ร่วมกันตรวจสอบและพิจารณาเอกสารแล้วปรากฏว่า ที่ดินซึ่งกลุ่มบริษัทเอ็นวีพีเอสเคจีเสนอให้ใช้ในโครงการเป็นที่ดินของบริษัทคลองด่านมารีนแอนด์ฟิชเชอรี จำกัด ตั้งอยู่ริมทะเล ถนนสุขุมวิท ในการรังวัดสอบเขตในเนื้อที่ 1,903 ไร่ 31 ตารางวา หากพบว่ามากกว่าจำนวนที่กำหนดในโครงการ เจ้าของที่ดินยินยอมที่จะยกเนื้อที่ส่วนเกินดังกล่าวทั้งหมดให้ผู้ว่าจ้าง แต่หากว่าผลการรังวัดสอบเขตได้เนื้อที่รวมน้อยกว่า กลุ่มบริษัทผู้รับจ้างต้องนำที่ดินตามโฉนดเลขที่ 24106 ตำบลคลองด่าน ซึ่งเป็นกรรมสิทธิ์ของบริษัทคลองด่านมารีนแอนด์ฟิชเชอรี จำกัด และอยู่ติดกับที่ดินบริเวณที่ส่งมอบด้านทิศตะวันออกมาโอนกรรมสิทธิ์ให้จนครบเนื้อที่ 1,903 ไร่ 31 ตารางวา ทั้งนี้หากมีค่าใช้จ่ายในการดำเนินการเพื่อให้ได้มาซึ่งที่ดิน โดยกลุ่มบริษัทผู้รับจ้างจะเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายทั้งสิ้น”

1.3 ไม่มีที่ต่อท่อลงทะเล

นอกจากการออกโฉนดจะมีปัญหาราคาที่ดินสูงแล้ว ที่ดินแปลงนี้ยังไม่มีที่ต่อท่อลงทะเล ในการซื้อขายที่ดินมีการระบุว่า “ที่ดินดังกล่าวจะต้องสามารถต่อท่อน้ำทิ้งลงทะเลได้” บริษัทคลองด่านมารินฯ จึงยกที่ดินอีกส่วนหนึ่งที่ต่อจากที่ดินของ โครงการบ่อบำบัดน้ำเสีย ให้โครงการฯ เพื่อใช้ประโยชน์ ที่ดินดังกล่าวนี้มีเอกสารสิทธิ์เป็น นส.3 และ สค.1 เท่านั้น แต่เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่น้ำทะเลท่วมตลอดทั้งปี จึงถือเป็นที่สาธารณะ โดยปริยาย ดังนั้นกรมควบคุมมลพิษจะต้องขออนุญาตดำเนินการต่อท่อน้ำทิ้งลงทะเลจากองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) โดยที่องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ได้ออกหนังสือคว้นที่สุด ที่ สป 0017.2 / 1537 ลงวันที่ 26 มกราคม 2541 เรื่อง หนังสือยินยอมให้ใช้พื้นที่จากองค์การบริหารส่วนตำบลคลองด่าน แต่ภายหลัง พบว่าการออกหนังสือราชการดังกล่าวมีความไม่ชอบมาพากล ซึ่งในการประชุมสภาองค์การบริหารส่วนตำบลคลองด่านเมื่อวันที่ 24 สิงหาคม 2542 ยังได้มีมติให้ทบทวนและชะลอการก่อสร้างโครงการไว้ก่อน และต่อมาประธานกรรมการบริหารอบต. คลองด่านก็ได้ทำหนังสือแจ้งมตินี้ถึงนายกรัฐมนตรี ขณะที่ชาวบ้าน ต. คลองด่านยังดำเนินการร้องเรียนทั้งต่อฝ่ายปกครองและต่อผู้ตรวจการรัฐสภาว่า หนังสือยินยอมของ อบต. เมื่อแรกนั้นเป็นเอกสารเท็จ (เพ็ญ โฉม แซ่ตั้ง และคณะ 2549 : 46-48)

2. การทำลายสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจชุมชน และแหล่งอาหารของประเทศ

ประชาชนที่จะได้รับผลกระทบโดยตรงจากโครงการบ่อบำบัดน้ำเสีย นี้มี 2 ตำบลด้วยกัน ได้แก่ ตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ ตำบลสองคลอง อำเภอบางปะกง จังหวัด ฉะเชิงเทรา ประชากรของตำบลคลองด่านมีมากกว่า 40,000 คน แยกเป็นประชากรในพื้นที่ 30,000 คน และประชากรแฝงอีก 10,000 คน ส่วนตำบลสองคลองมีประชากรจำนวนมากกว่า 10,000 คน

พื้นที่ทั้งสองตำบลเป็นพื้นที่สีเขียวที่อุดมสมบูรณ์ ไม่มีโรงงานอุตสาหกรรม และเป็นแหล่งเศรษฐกิจด้านสัตว์น้ำ พื้นที่ชายฝั่งอ่าวไทยในบริเวณตำบลคลองด่านและสองคลอง เป็นแหล่งอาหารทะเลที่อุดมสมบูรณ์ของประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นแหล่งหอยแมลงภู่ที่ใหญ่ที่สุดในประเทศที่เหลืออยู่ในขณะนี้

ชาวบ้านในเขตสองตำบลนี้มีวิถีชีวิตและอาชีพที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน คือ อาชีพประมง การเพาะเลี้ยงชายฝั่ง ค้าขาย และรับจ้างซึ่งเป็นอาชีพที่ต่อเนื่องจากการประมงเป็นหลัก ในการประกอบอาชีพประมงและการเพาะเลี้ยงชายฝั่ง ชาวบ้านจับปลากระบอก ปลากระพง ปลาเกลา ปลาหู ปลาแปะกั๋ง ปลาหมึก และปลาคูทะเล เลี้ยงหอยแมลงภู่ หอยแครง และกุ้งทะเลด้วยวิธีธรรมชาติ รวมทั้งจับเคยมาใช้เป็นวัตถุดิบในการทำกะปิ นอกจากนี้ ชาวบ้านยังมีอาชีพเสริมในลักษณะอุตสาหกรรมครัวเรือนแปรรูปผลผลิตที่ได้จากท้องทะเล เช่น การแกะหอยเพื่อแยกเนื้อและ

เปลือกออกจากกัน พร้อมที่จะนำส่งโรงงานแปรรูปเป็นสินค้าส่งออกไปจำหน่ายในต่างประเทศ การทำปลาเค็ม กะปิ กุ้งแห้ง สำหรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นๆ ได้แก่ การต่อเรือ ค้าขาย สภาพเศรษฐกิจของชาวบ้านทั้ง 2 ตำบลเป็นเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ในเกณฑ์ค่อนข้างดี ถึงกับมีธนาคารเปิดให้บริการถึง 3 ธนาคาร คือ ธนาคารกรุงเทพ ธนาคารกสิกรไทย และธนาคารออมสิน การประกอบอาชีพทำได้อย่างไม่ลำบาก บางครอบครัวสามารถหาเลี้ยงตนเองได้คือเงินจัดว่าเป็นผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจสูง

วิถีชีวิตและอาชีพที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนทำให้ชาวบ้านมีความมั่นคงในการประกอบอาชีพ สามารถพึ่งตัวเองได้ และมีเศรษฐกิจของชุมชนที่เข้มแข็ง ดังปรากฏว่า มีชาวบ้านน้อยมากที่อพยพไปทำงานนอกพื้นที่ มีแต่แรงงานจากภาคอื่นที่อพยพเข้าไปทำงานในพื้นที่ โดยเป็นแรงงานรับจ้างในกิจการที่เกี่ยวข้องกับอาชีพประมง

อาจกล่าวได้ว่าสภาพภูมิประเทศและเศรษฐกิจของพื้นที่นี้ต่างมีส่วนเกื้อหนุนซึ่งกันและกันในการสร้างความเจริญให้กับชุมชนท้องถิ่น ได้อย่างเหมาะสม แต่การใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ธรรมชาติที่เหมาะสมเช่นนี้กำลังถูกแปรเปลี่ยนไปเนื่องจากโครงการบ่อน้ำบาดาลเสีย นี้

3. เจือนำของเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินโครงการ

เนื่องจากสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมได้กำหนดขั้นตอนในการจัดหา และจัดซื้อครุภัณฑ์ที่ดิน และสิ่งก่อสร้าง โดยมีเงื่อนไขส่วนหนึ่งระบุว่า จะต้องมิหนังสือยินยอมให้ใช้พื้นที่จากองค์การบริหารส่วนตำบล โดยต้องระบุให้ชัดว่า อบต. ยินดีให้ใช้พื้นที่เพื่อการก่อสร้างระบบบ่อน้ำบาดาล และใช้งานในการบ่อน้ำบาดาลตลอดระยะเวลาโครงการ (ไม่น้อยกว่า 50 ปี)

กรมควบคุมมลพิษอ้างว่า โครงการฯ นี้ได้รับความยินยอมจากองค์การบริหารส่วนตำบลให้ใช้พื้นที่ แต่รายงานการประชุมขององค์การบริหารส่วนตำบลคลองด่าน ครั้งที่ 1/2541 ลงวันที่ 19 มกราคม 2541 ที่แสดงมติการ ยินยอมให้ใช้พื้นที่นั้นมีความไม่ชอบมาพากล ดังนี้

ในการประชุมมีผู้เซ็นชื่อเข้าร่วมประชุมเพียง 29 คน แต่ในรายงานการประชุมแจ้งว่า มีผู้ลงมติผู้ออกเสียง 37 คน ผู้งดออกเสียง 2 คน รวมแล้วเป็น 39 คน

ผู้ใหญ่วิรัตน์ หมื่นป้อม ซึ่งเป็นหนึ่งในคณะกรรมการ อบต. เสียชีวิตในวันที่ 19 มกราคม 2541 แต่ในรายชื่อผู้เข้าร่วมประชุมกลับมีการใช้ชื่อของแพทย์ประจำตำบลคือ นายวิทยา เจนจบเขต เข้าไปแทนเพื่อให้มีรายชื่อครบ 39 คน กรรมการ อบต. ยืนยันว่า ไม่มีการระบุเรื่องการขอใช้พื้นที่สร้างบ่อน้ำบาดาล และไม่มีการลงมติในเรื่องนี้

นอกจากนี้ กระบวนการขอความยินยอมจาก อบต. ยังเกิดขึ้นในเวลาอันรวดเร็ว อย่างไม่น่าเป็นไปได้ คือ เริ่มตั้งแต่วันที่ 29 ธันวาคม 2540 – 26 มกราคม 2541 รวม 29 วัน ซึ่งเมื่อนับ

เฉพาะวันทำงานราชการจะเหลือแค่ 10 วัน และหาก อบต. จะอนุมัติก็ไม่น่าจะใช้เวลาในการประชุมและตัดสินใจอนุมัติภายใน 1 วันเท่านั้น

4. ความไม่เหมาะสมของสถานที่ตั้งโครงการ

4.1 ถูกรั่วทะเลกัดเซาะ

เนื่องจากบริเวณพื้นที่ที่ใช้ก่อสร้างโรงบำบัดน้ำเสียเป็นที่ดินชายฝั่งทะเล จึงมีแนวโน้มที่จะถูกรั่วทะเลกัดเซาะทุกวัน เช่นเดียวกับสถานที่สำคัญในบริเวณใกล้เคียง เช่น วัดหงษ์ทอง ตำบลสองคลอง อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งเคยอยู่บนบกแต่ถูกรั่วทะเล กัดเซาะเสียดินพังทลายจนโครงสร้างของวัดอยู่ในทะเล

ในกรณีนี้ นายศักดิ์สิทธิ์ ตรีเดช อธิบดีกรมควบคุมมลพิษกล่าวไว้ว่า “ปัญหาการกัดเซาะสามารถป้องกันได้ในทางเทคนิค แต่จะต้องเสียค่าใช้จ่ายสูง อย่างไรก็ดี โรงบำบัดจะใช้เพียง 1 ใน 3 ของที่ดินที่ซื้อมาทั้งหมดเท่านั้น ส่วนที่เหลือสามารถสร้างเป็นแนวกันชนได้ รวมทั้งใช้เป็นพื้นที่สีเขียวได้อีกด้วย นอกจากนี้ทางโครงการยังได้ทำคันดินกั้นน้ำทะเลท่วมในพื้นที่ความสูงกว่า 1.50 เมตรแล้ว”

เมื่อจะใช้พื้นที่เพียง 1 ใน 3 ของพื้นที่ที่มีก็ไม่จำเป็นต้องหาซื้อที่ซึ่งจะถูกรั่วท่วมกัดเซาะได้ไว้เป็นแนวกันชนเพื่อไว้ให้สิ้นเปลืองงบประมาณ หรือแม้แต่เก็บบางส่วนไว้เป็นพื้นที่สีเขียว เพราะพื้นที่เดิมก็เป็นพื้นที่สีเขียวอยู่แล้ว การสร้างโรงบำบัดน้ำเสียกลับทำให้พื้นที่สีเขียวลดลงมากกว่า

4.2 น้ำท่วมถึง

ในช่วงน้ำลง น้ำทะเลจะอยู่ห่างจากชายฝั่ง 3-4 กิโลเมตร แต่ในช่วงน้ำขึ้น น้ำทะเลจะเอ่อท่วมจนถึงถนนสุขุมวิท จนต้องมีการถมดิน เพื่อทำคันกั้นน้ำสูงกว่าถนนสุขุมวิท ประมาณ 1.5-2 เมตร โดยคันกั้นน้ำจะอยู่ระหว่างถนนสุขุมวิทกับโครงการฯ

4.3 ดินอ่อน

ผลการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม โครงการ โรงไฟฟ้าพลังงานความร้อน บางป่อ กิโลเมตรที่ 59 ถนนสุขุมวิท โดยบริษัทอีสเทิร์น เพาเวอร์ แอนด์อิเล็กทริก จำกัด ซึ่งบริเวณที่ศึกษาอยู่ติดกับพื้นที่โครงการก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียที่ กม.ที่ 58 ถนนสุขุมวิท สรุปได้ว่า พื้นที่ศึกษาบริเวณอำเภอบางป่อ ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ชายฝั่งทะเลของจังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งเป็นที่ราบน้ำทะเลท่วมถึงอยู่เสมอ ชูดินในพื้นที่เป็นดินชุดทำจีนและดินชุดบางปะกง ดินมีความเค็มเนื่องจากมีน้ำทะเลท่วมถึง เนื้อดินเป็นดินเหนียวปนซิลิกา ตลอดจนถึงชั้นดิน มีการระบายน้ำเร็ว และมีความสามารถในการอุ้มน้ำสูง หรือโพรงอากาศอยู่มาก คือ ระบุ และ โพรงอากาศที่เกิดจากการ ไชซอนของรากพืช

ระดับน้ำใต้ดินยังอยู่ใกล้กับผิวดินตลอดทั้งปี การใช้ประโยชน์ที่ดินประกอบด้วย นาทุ่ง นาเกลือ และบริเวณแนวชายฝั่งยังคงมีสภาพเป็นป่าชายเลนอยู่

ดินชุดท่าจีนและดินชุดบางปะกง เป็นดินที่มีระดับซัลเฟอร์เป็นองค์ประกอบอยู่ในระดับสูง ซึ่งจะมีการเปลี่ยนแปลงเป็นกรดที่มีความเข้มข้นในสภาพแห้ง และเปลี่ยนแปลงสู่สภาพปกติเมื่ออยู่ในสภาพเปียก สภาพดินและองค์ประกอบของดินส่งผลกระทบต่อสิ่งก่อสร้าง คือ

สิ่งปลูกสร้างที่ทำด้วยซีเมนต์จะมีการเสื่อมสภาพอย่างรวดเร็ว เนื่องจากปฏิกิริยาของกรดซัลฟริก เกิดการเปลี่ยนแปลงไปเป็นยิปซัม และปฏิกิริยาของสารประกอบอลูมิเนียมที่ทำให้เกิดสารประกอบตัวใหม่ขึ้น เป็นสาเหตุทำให้โครงสร้างที่เป็นคอนกรีตลดความแข็งแรง ยู่่ง่าย และผุพังอย่างรวดเร็วในการก่อสร้าง จึงมีความจำเป็นต้องใช้วัสดุที่มีความทนทานต่อสภาพความเป็นกรด ซึ่งมีราคาแพง เท่ากับเป็นการเพิ่มต้นทุนของการก่อสร้าง โครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน

ดินรับน้ำหนักได้น้อย เนื่องจากในชั้นดินล่างยังคงมีสภาพเป็นโคลนไม่มีโครงสร้าง และแข็งตัวช้า ดังนั้นในการก่อสร้างอาคารจึงต้องทำฐานราก โดยเฉพาะเสาเข็มให้ลึกถึงชั้นดินดานชั้นล่าง

จากประสบการณ์ของชาวบ้าน ชาวบ้านรู้ว่าพื้นที่โครงการ ฯ มีการทรุดตัวของดินทุกปีๆ ละประมาณ 10 – 20 เซนติเมตร และชายฝั่งทะเลถูกกัดเซาะประมาณ 20 – 30 เมตรต่อปี จึงไม่มั่นใจว่าการตอกเสาเข็มลึกถึง 12 เมตร ในโครงการฯ นี้จะแก้ไขปัญหาการทรุดตัวของดินได้ เนื่องจากสภาพดินอ่อนมาก ชาวบ้านถึงกับต้องใช้เสาเข็มยาวถึง 30 เมตรในการก่อสร้างบ้านเรือนจึงจะมั่นใจว่ามีฐานรากที่มั่นคงปลอดภัย นอกจากนี้ชาวบ้านยังเห็นว่าวิธีการใช้ดินเหนียวมาทำเป็นกันบ่อบำบัด และการทำโครงสร้างรอบบ่อเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กจะยังเป็นการเพิ่มน้ำหนักให้กับพื้นดินมากขึ้น เมื่อประกอบกับน้ำหนักของน้ำเพิ่มเข้าไปอีกบ่อบำบัดจึง ไม่น่าจะมั่นคงแข็งแรง

5. ค่าใช้จ่ายโครงการสูงเกินความจำเป็น

การรวมโรงบำบัดน้ำเสีย 2 แห่งมาเป็นแห่งเดียวกันอาจจะดูว่าเป็นการประหยัดค่าใช้จ่าย แต่โรงบำบัดน้ำเสียสมุทรปราการ ไม่ได้ถูกสร้างขึ้นในบริเวณแหล่งน้ำเสียของ ฝั่งตะวันออก นักวิชาการส่วนใหญ่ที่เข้าร่วมการประชุมประชาพิจารณ์ทางเทคนิคที่จัดขึ้นเมื่อปี 2542 ต่างซักถามว่า ใครคือเจ้าของความคิดในการออกแบบระบบรวบรวมน้ำเสียทั้งจังหวัดมาบำบัดที่จุดเดียว เพราะการออกแบบเช่นนี้เป็นความคิดที่ล้าหลัง สิ้นเปลืองงบประมาณค่าท่อ สูญเสียค่าพลังงานในการปั้มน้ำตั้งแต่ขั้นต้นที่รวบรวมน้ำตามจุดต่างๆ รวมทั้งค่าพลังงานในการปั้มน้ำระหว่างการบำบัดและค่าปั้มน้ำเสียลงทะเล ความคิดในการเลือกระบบรวมขนาดใหญ่เช่นนี้เป็นเรื่องที่ผิดพลาดมาตั้งแต่ต้น และไม่ได้มีการศึกษาเปรียบเทียบระบบที่เลือกกับระบบอื่นๆ อย่างชัดเจน

โดยสรุปแล้วค่าใช้จ่ายที่จะสูงขึ้นจากการรวมโรงบำบัดน้ำเสีย 2 แห่งมาไว้ที่เดียว ประกอบด้วย

5.1 การสร้างท่อเพื่อสูบน้ำจากแหล่งอุตสาหกรรมหนาแน่นมายังโรงบำบัดเป็นระยะทางถึง 20 กิโลเมตร ต้องเสียค่าใช้จ่ายราคาดมละ 170,000 บาท เท่ากับว่าค่าใช้จ่ายเฉพาะค่าท่อทางฝั่งตะวันออกมีมูลค่าสูงถึง 3,400 ล้านบาท

5.2 นักวิชาการส่วนใหญ่เห็นว่าการสร้างบ่อบำบัดห่างไกลจากแหล่งน้ำเสียจะทำให้เสียค่าไฟฟ้าในการปั้มน้ำมาตามท่อสูงมาก ซึ่งค่าใช้จ่ายนี้เป็นค่าใช้จ่ายประจำตลอดอายุการใช้งาน

5.3 ต้องเสียค่าไฟฟ้ามากถึงวันละ 1 ล้านบาท เพื่อบำบัดน้ำเสียวันละ 525,000 ลูกบาศก์เมตร เนื่องจากระบบนี้มีขนาดใหญ่มากเกินไป ซึ่งประเด็นนี้อาจจะเป็นปัญหาต่อไปในอนาคตได้เช่นเดียวกับ โรงบำบัดน้ำเสียหลายแห่งในปัจจุบันที่ต้องปิดไป เพราะค่าใช้จ่ายสูงมากและไม่สามารถเก็บค่าบริการจากสถานประกอบการได้เพียงพอที่ทางรัฐจะเปิดเครื่องบำบัดน้ำเสียได้อีกทั้งมีความเป็นไปได้ว่า เจ้าของโรงงานอุตสาหกรรม โรงแรมและอาคารสูงต่างๆ จะเลือกสร้างโรงบำบัดน้ำของตัวเอง แทนที่จะส่งน้ำไปให้โครงการบำบัดเพราะราคาถูกกว่า 10-20 เท่า

5.4 การเสียค่าใช้จ่ายจำนวนมากเพื่อซื้อที่ดินสร้างโครงการ โดยอ้างว่าเพื่อสำรองไว้รองรับการขยายโครงการในอนาคตนั้น นับเป็นเหตุผลที่ไม่ได้คำนึงถึงภาวะเศรษฐกิจของรัฐบาลและประเทศ แทนที่จะทำโครงการที่มีความจำเป็นก่อน หรือหากต้องการสำรองเพื่อรองรับการขยายก็ไม่มีมีความจำเป็นที่จะต้องซื้อพื้นที่ไว้มากกว่าความต้องการใช้จริงถึง 3 เท่าเช่นนี้ เพราะหากบริเวณแหล่งน้ำเสียในอนาคตอยู่ไกลจากจุดนี้ ก็จะต้องเสียค่าต่อท่ออีก

6. ความไม่เหมาะสมและผลกระทบของระบบบำบัดน้ำเสียที่โครงการ ฯ เลือกใช้ระบบบำบัดน้ำเสียแบบท่อรวม (combined system) และระบบชีวภาพ (extended aeration activated sludge) ซึ่งเป็นระบบที่พื้นเดิมอากาศเพื่อให้แบคทีเรียกำจัดสิ่งสกปรกออกจากน้ำเสีย ที่โครงการเลือกใช้ เป็นระบบที่เปลืองไฟมาก ไม่คุ้มกับค่าใช้จ่ายจำนวน 5,000 ล้านบาท สำหรับการสร้างระบบบำบัดน้ำเสียอย่างเดียวนอกจากนี้ ระบบน้ำเสียแบบชีวภาพควรเป็นระบบที่สามารถกำจัดหรือแก้ไขปัญหามลพิษ สารโลหะหนัก และสารอินทรีย์เคมีไปด้วยไม่ใช้ลดได้เพียงค่าบีโอดี (หน่วยวัดปริมาณสารอินทรีย์ในน้ำเป็น 1 มิลลิกรัมต่อลิตร ยิ่งมีค่าสูงมากแสดงว่าน้ำยิ่งสกปรกมาก) และสารแขวนลอยที่อยู่ในน้ำเท่านั้น นอกจากนี้ระบบบำบัดของโครงการนี้จะมีข้ออ่อนดั่งที่กล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีผลกระทบต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

6.1 ปัญหาการตกตะกอน

ระบบบำบัดน้ำเสียที่เลือกใช้จะทำให้เกิดการตกตะกอนมากประมาณวันละ 60-80 ตันต่อวัน โดยไม่มีการแยกตะกอนอินทรีย์และตะกอนที่มีสารพิษโลหะหนัก ซึ่งปริมาณการตกตะกอนที่เกิดขึ้นจะทำให้บ่อเก็บกากตะกอนบ่อเดียวที่ออกแบบไว้เต็มภายใน 20 ปี นอกจากนี้ บ่อเก็บกากตะกอนย่อมถูกรบกวนโดยแมลงและสัตว์ ซึ่งเป็นพาหะของการแพร่ระบาดของเชื้อโรค เช่น แมลงวัน และหนู เป็นต้น ทำให้บ่อเก็บกากตะกอนเป็นแหล่งเพาะและแพร่กระจายเชื้อโรค รวมทั้งฝุ่นละออง

ที่สำคัญ ในขณะที่โครงการ นี้เป็น โครงการขนาดใหญ่มูลค่ามหาศาล และมีอายุการใช้งานถึง 20 ปี กรมควบคุมมลพิษกลับ ไม่สามารถบอกลักษณะคุณสมบัติที่แท้จริงของกากตะกอนของ โรงบำบัดสมุทรปราการได้ โดยบอกว่าจะต้องรอให้มีกากตะกอนเกิดขึ้นเสียก่อน จึงจะรู้ลักษณะคุณสมบัติที่ชัดเจน และสามารถเลือกใช้ระบบจัดการกากตะกอนที่ประหยัดและมีประสิทธิภาพเหมาะสมได้

6.2 ปัญหาเรื่องกลิ่น

บ่อบำบัดน้ำเสียซึ่งเป็นบ่อเปิดขนาดใหญ่ถึง 8 ไร่ จะส่งกลิ่นกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชุมชนและเด็กนักเรียนใน โรงเรียนจำนวน 8 แห่ง ซึ่งอยู่ในเนื้อที่รอบๆ พื้นที่โครงการในรัศมี 1 กิโลเมตร แม้โครงการฯ จะบอกว่าได้พิจารณาและหาทางแก้ไขปัญหานี้มาโดยตลอด โดยได้มีการปรับผังโครงการย้ายบ่อบำบัดขึ้นต้นที่อาจมีกลิ่นรบกวน ไปไว้ทางด้านทิศทะเลให้ห่างจากชุมชน โดยมีระยะห่างจากชุมชนที่ใกล้ที่สุดประมาณ 1.5 กิโลเมตร แต่ชาวบ้านเห็นว่าการย้ายบ่อไม่สามารถแก้ปัญหารเรื่องกลิ่นได้ เพราะยังมีลมบกลมทะเลเป็นตัวพัดพากลิ่นเช่นเดิม

6.3 กระทบการเพาะเลี้ยงชายฝั่ง

การปล่อยน้ำเสียจำนวนมากที่บำบัดแล้ว แต่ไม่สามารถกำจัดสาร โลหะหนักหรือสารใน โตรเจนและฟอสฟอรัส รวมทั้งไม่สามารถฆ่าเชื้อโรคไวรัสและแบคทีเรียได้ จะมีผลกระทบต่อปัจจัยในการเพาะเลี้ยงชายฝั่ง ดังต่อไปนี้

(1) น้ำทะเลจืด

การปล่อยน้ำที่บำบัดแล้วผ่านท่อน้ำเสีย ซึ่งมีปลายท่อน้ำทิ้งอยู่ในเขตอนุญาตให้มีการทำ ไร่และเลี้ยงหอยแมลงภูของประมงจังหวัด ย่อมมีผลกระทบต่อความอยู่รอดของนาหอยที่ชาวประมงคลองด่านปักไว้ตั้งแต่ระดับน้ำทะเลลึก 8 สอกไปจนถึง 5 วา ห่างจากฝั่งประมาณ 3 - 4 กิโลเมตร รวมทั้งสัตว์น้ำอื่นๆ ที่ชาวบ้านเพาะเลี้ยง เพราะจะทำให้พื้นที่เพาะเลี้ยงชายฝั่ง ซึ่งต้องการความเค็มสูงถึง 30 พีพีทีลดความเค็มลง

ประสบการณ์ของชาวบ้านชี้ว่าแม้ปริมาณน้ำฝนที่ตกมากเกินไปยังทำให้ น้ำจืดลงจนทำให้หอยแมลงภู่มากเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้การสำรวจและเก็บตัวอย่างแพลงก์ตอนและสัตว์หน้าดินในบริเวณพื้นที่ระบายน้ำทิ้งลงสู่ทะเลช่วงเดือนตุลาคม 2541 ยังพบว่า การเลี้ยงหอยแมลงภูในบริเวณใกล้เคียงกับพื้นที่ตั้งโครงการฯ ได้รับผลกระทบอย่างมากจากมวลน้ำจืดที่ถูกระบายจากพื้นที่น้ำท่วมในเขตกรุงเทพมหานครผ่านคลองนางหงษ์ และคลองด่านลงสู่ทะเล การปล่อยน้ำจากการบำบัด จึงยังเป็นการทับถมปัญหา น้ำทะเลจืดให้รุนแรงขึ้นไปอีก

(2) การสะสมของสารพิษ

ผลการวิจัยของวิฑูรย์ โชคเฉลิมวัฒน์ (2533) อธิบายไว้ว่า “ลักษณะการไหลวนของมวลน้ำในบริเวณอ่าวไทยมีการไหลในทิศทางเข้า-ออกจากอ่าวเป็นหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณด้านตะวันออกของอ่าวมีการไหลของน้ำทะเลในทิศทางเข้า-ออกเท่านั้น” และมีข้อเสนอว่า “ในการศึกษาการแพร่กระจายของสารต่างๆ ในอ่าวไทยตอนบน ควรมีค้ำน้ำถึงพื้นที่บริเวณใต้สันดอนกรุงเทพ ฯ เป็นพิเศษ เนื่องจากบริเวณดังกล่าวมีความเร็วกระแสน้ำน้อยที่สุด อาจเกิดการสะสมของตะกอนและสารต่างๆ ได้มากกว่า”

เนื่องจากพื้นที่คลองด่านและสองคลองเป็นพื้นที่ด้านตะวันออกของอ่าวไทย ลักษณะการไหลของน้ำบริเวณนี้จึงเป็นพื้นที่ที่มีน้ำไหลวนในทิศทางเข้า-ออก เช่นกัน เมื่อมีการปล่อยน้ำที่บำบัดแล้วลงทะเล น้ำดังกล่าวย่อมจะหมุนวนอยู่ในอ่าว ไม่สามารถพัดพาออกไปได้ ทำให้มีสารพิษตกค้างสะสมทำลายแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำในพื้นที่

7. การละเมิดกฎหมาย

7.1 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540

โครงการ ฯ นี้ละเมิดกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 46, 56 และ 59

มาตรา 46 บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอธิปไตยหรือพื้นฟูจารีตประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติไว้

มาตรา 56 สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมทั้งกับรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษาและการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและคุณภาพสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ และในการคุ้มครองส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่อง ในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับการคุ้มครอง ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม รวมทั้งได้ให้องค์การอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์การเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม ให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

สิทธิของบุคคลที่จะฟ้องหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรอื่นของรัฐ เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมายตามวรรคหนึ่งและวรรคสอง ย่อมได้รับความคุ้มครอง

มาตรา 59 บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจากหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น ก่อนการอนุญาตหรือการดำเนินโครงการ หรือกิจกรรมใดที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดที่เกี่ยวกับตนหรือชุมชนท้องถิ่น และมีสิทธิแสดงความคิดเห็นของตนในเรื่องดังกล่าว ทั้งนี้ ตามกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่กฎหมายบัญญัติ

7.2 พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535

โครงการนี้ไม่มีการรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) ก่อนดำเนินโครงการ ซึ่งผิด พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 มาตรา 47 ที่ระบุว่า “โครงการหรือกิจการซึ่งต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม ตามมาตรา 46 เป็นโครงการหรือกิจการของส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจหรือโครงการร่วมกับเอกชน ให้ส่วนราชการหรือรัฐวิสาหกิจซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบ โครงการหรือกิจการนั้น จัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมตั้งแต่ในระยะทำการศึกษาความเหมาะสมของโครงการเสนอต่อคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ เพื่อเสนอความเห็นประกอบการพิจารณาของคณะรัฐมนตรี”

นอกจากนี้ คณะกรรมการกฤษฎีกายังเคยให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า เจ้าหน้าที่ไม่สามารถสั่งอนุญาตให้ดำเนินการก่อนที่รายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมจะได้รับความเห็นชอบ เนื่องจากมาตรา 48 วรรคสองของ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 กำหนดไว้ว่า “ให้เจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจอนุญาตตามกฎหมายออกคำสั่งอนุญาตไว้ก่อน จนกว่าจะทราบผลการพิจารณารายงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม หากเจ้าหน้าที่ออกคำสั่งอนุญาตไปโดยฝ่าฝืนข้อกำหนดของกฎหมายดังกล่าว คำสั่งอนุญาตนั้นย่อมไม่ชอบด้วยกฎหมายและอาจถูกเพิกถอนได้”

7.3 พระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2535

การดำเนินการก่อสร้างโครงการบ่อบำบัดละมิด พระราชบัญญัติโรงงาน 2535 เนื่องจากจัดอยู่ในข่าย โรงงานจำพวก 3 ลำดับที่ 101 คือ ประเภทโรงงานปรับปรุงสภาพของเสียรวม จึงต้องมีการทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และต้องขออนุญาตตั้งโรงงานก่อนลงมือดำเนินการ และแม้จะมีการยื่นจดหมายถึงกรมโรงงานเพื่อขอตั้งโรงงานตั้งแต่วันที่ 26 พฤศจิกายน 2541 แล้ว แต่องค์การบริหารส่วนตำบลซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่ยังไม่ได้อนุญาตให้มีการดำเนินการก่อสร้างแต่อย่างใด แต่การก่อสร้างก็ดำเนินไปแล้ว

7.4 ระเบียบว่าด้วยการทำประชาพิจารณ์

การทำประชาพิจารณ์ เป็นกระบวนการหนึ่งที่ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมือง ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการรับฟังความคิดเห็นสาธารณะ โดยวิธีประชาพิจารณ์ พ.ศ.2539 เพื่อเป็นแนวทางประกอบการตัดสินใจของรัฐ ในการดำเนิน โครงการที่มีผลกระทบต่อประชาชน

ชาวบ้านคลองด่านที่ได้รับผลกระทบจากโครงการบ่อบำบัดต่างเรียกร้องให้มีการทำประชาพิจารณ์มาโดยตลอด แต่การทำประชาพิจารณ์กลับถูกเลื่อนมาตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2542 จนที่สุดมีกำหนดให้จัดขึ้นในเดือนกุมภาพันธ์ 2543 แต่ก็ยังไม่มีการเกิดขึ้น ซึ่งเท่ากับเป็นการซื้อเวลา และยิ่งเมื่อมีการคัดค้านจากชาวบ้านมากขึ้น ทางบริษัทผู้รับเหมาก็ยิ่งเร่งดำเนินการก่อสร้าง ทั้งกลางวันและกลางคืน ซึ่งทางกรมควบคุมมลพิษอ้างว่า โครงการนี้ได้รับความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรีก่อนที่จะมีมติประชาพิจารณ์ ในขณะที่ชาวบ้านแย้งว่า คณะรัฐมนตรีมีมติอนุมัติโครงการจริงแต่เป็นโครงการที่จะต้องสร้างในบริเวณฝั่งตะวันตกและตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ไม่ใช่ในพื้นที่คลองด่าน

1.2 พัฒนาการทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางปะอินจังหวัดสมุทรปราการ

1.2.1 การริเริ่มคัดค้านโครงการบ่อบำบัดน้ำเสีย

จากการสัมภาษณ์แกนนำพบว่า

การคัดค้าน โครงการบ่อบำบัดน้ำเสีย เกิดขึ้นในช่วงธันวาคม พ.ศ 2541

หลังจากที่ได้เห็นป้ายสีแดง มีตราสัญลักษณ์ของกรมควบคุมมลพิษที่ป้ายเขียนข้อความว่า “เขตราชการห้ามบุกรุก” ยื่นออกนอกชายฝั่งทะเล ไปตามแนวชายฝั่งทะเลระยะทางประมาณ 1,500 เมตร และลึกเข้าไปในพื้นที่ประมาณ 1,800 เมตร และทราบจากชาวบ้านว่าพื้นที่ดังกล่าวจะใช้เป็นที่ก่อสร้างโรงงานบำบัดน้ำเสีย ได้เห็นมีรถบรรทุกถูกรังจำนวนมากนำถูกรังเข้ามาปรับพื้นที่ ทำให้แกนนำ โดยชาวบ้านเกิดความสงสัยว่าตำบลคลองด่านไม่มีโรงงานอุตสาหกรรม เป็นพื้นที่การเกษตรด้านประมง เหตุใด

จึงใช้พื้นที่ตำบลคลองด่านเป็นที่ก่อสร้างโรงบำบัดน้ำเสีย และน้ำเสียดังกล่าวนำมาจากแห่งใด และมีจำนวนเท่าใด สร้างแล้วจะมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ต่อสุขภาพอนามัย ต่อการประกอบอาชีพ ประมงชายฝั่งของราษฎรในตำบลคลองด่าน และพื้นที่ใกล้เคียงหรือไม่ และมีการสอบถามเจ้าพนักงาน ท้องถิ่น เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประธานสภาภิบาล สมาชิกสภาเทศบาล และปลัดปกครองอำเภอถึง ความเป็นมาของโครงการ และเมื่อการก่อสร้างเสร็จแล้วจะสร้างความเดือดร้อนต่อประชาชนในพื้นที่ และบริเวณใกล้เคียงหรือไม่ ข้าราชการดังกล่าวรวมถึงปลัดอำเภอฝ่ายปกครองไม่สามารถตอบได้ เพราะไม่ทราบที่มาของโครงการ

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเจลา ทิมทอง กล่าวว่า “พวกเราเริ่มคัดค้านโครงการบำบัดน้ำเสียช่วง ธันวาคม 2541 หลังจากที่ได้เห็นป้ายสีแดง มีโลโก้ของกรมควบคุมมลพิษที่ป้ายเขียนข้อความว่า “เขต ราชการห้ามบุกรุก” ขึ้นออกนอกชายฝั่งทะเล ไปตามแนวชายฝั่งทะเลระยะทางประมาณ 1,500 เมตร และลึกเข้าไปในพื้นที่ประมาณ 1,800 เมตร และทราบจากชาวบ้านว่าพื้นที่ดังกล่าวจะใช้เป็นที่ก่อสร้าง โรงงานบำบัดน้ำเสีย ได้เห็นมีรถบรรทุกเครื่องจักรจำนวนมากนำเครื่องจักรเข้ามาปรับพื้นที่”

นายณรงค์ กลมกล่อม กล่าวว่า “ชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นป้ายริมถนนหน้า โครงการกันเองโดยไม่มีใครบอกกล่าวหรือให้ข้อมูลแก่ชาวบ้านเลย และชาวบ้านก็เห็นมีรถบรรทุก เครื่องจักรจำนวนมากนำเครื่องจักรเข้ามาปรับพื้นที่ แล้วต่างก็สอบถามมายังผู้นำชุมชนต่างก็ไม่ได้รับคำตอบ เพราะว่าผู้นำชุมชนเองก็ไม่ทราบถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น”

นางสาววัลย์ จันทระหัตติ กล่าวว่า “ชาวคลองด่านและชาวบ้านท้องที่ใกล้เคียง เริ่มต้นคัดค้านโครงการนี้จากฐานของความห่วงกังวลเรื่องผลกระทบของการดำเนินการต่อสภาพแวดล้อม และวิถีชีวิต เนื่องจากพื้นที่คลองด่านจัดอยู่ในเขตพื้นที่สีเขียวภายใต้สภาพของแผ่นดินชายเลนริมทะเล อ่าวไทยตอนในในระบบนิเวศของพื้นที่ชุ่มน้ำและเปราะบาง เป็นแหล่งอาชีพและพักพิงทางเศรษฐกิจ ของผู้คนท้องถิ่นแทบทั้งหมด การถูกกำหนดให้กลายเป็นพื้นที่สำหรับรองรับและจัดการน้ำเสียทั้ง จากแหล่งชุมชนและอุตสาหกรรมของทั้งจังหวัดจึงนับเป็นภาระที่หนักเกินกว่าจะยอมรับ”

ประชาชนในหมู่บ้านที่ 9, 11 และ 12 ให้ทัศนะตรงกันว่า “ชาวบ้านรวมตัวเพื่อ จะมาคัดค้านการก่อสร้างโครงการบำบัดน้ำเสีย บางคนทราบข่าวจากผู้ใหญ่บ้าน เพื่อนบ้าน ไปปลิวที่มีข้อความถึงความสูญเสียที่จะเกิดขึ้น บางคนก็เห็นป้ายปักไว้ที่หน้าโครงการ มีรถบรรทุก เข้ามาทุกวัน หลายคนสงสัยแต่ก็ไม่รู้จะถามใครดี แล้วก็ได้มายืนยันว่ามีคนไม่พอใจโครงการ ดังกล่าวเหมือนกันรวมตัวกัน ชาวบ้านจึงได้มารวมตัวกัน”

1.2.2 สาเหตุของการคัดค้านโครงการบำบัดน้ำเสีย

จากการสัมภาษณ์แกนนำพบว่า

การก่อสร้างของ โครงการนี้มีเป้าหมายเพื่อการแก้ปัญหามลพิษ และฟื้นฟูสภาพแวดล้อม แต่ในการดำเนิน โครงการนี้กลับ ไม่มีการศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบที่จะเกิดขึ้นทั้งในด้านการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม การประเมินผลกระทบทางสังคม ไม่มีแม้แต่การศึกษาถึงสภาพความเหมาะสมของพื้นที่ ตลอดจนความเป็นไปได้หรือความสมเหตุสมผลในด้านใดๆ ทั้งสิ้น ไม่ว่าด้านเทคนิควิศวกรรมหรือด้านเศรษฐกิจ แม้แต่ผลกระทบอันจะเกิดกับชุมชนและผู้คนที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง ก็ไม่ได้ทำการศึกษาวิเคราะห์แต่อย่างใด

ที่สำคัญคือ เรื่องของมลพิษที่เกิดและส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและทรัพยากรชายฝั่ง เพราะระบบบำบัดน้ำเสียที่ก่อสร้างขึ้น ในพื้นที่เกือบ 2,000 ไร่ที่คลองดำเนินี้จะต้องรองรับน้ำทิ้งจากทั้งบ้านเรือนและ โรงงานอุตสาหกรรมสูงถึงวันละ 525,000 ลูกบาศก์เมตร โดยที่เมื่อผ่านการบำบัดแล้ว น้ำทั้งหมดจะถูกปล่อยลงสู่ท้องทะเลบริเวณคลองดำเนิน ระบบนิเวศชายฝั่งและทรัพยากรชายฝั่งจึงอยู่ในข่ายที่จะได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงระดับความเค็มและปัญหาเรื่องการปนเปื้อน โลหะหนัก เนื่องจากระบบบำบัดน้ำเสียใน โครงการนี้กำจัดได้เฉพาะ BOD และตะกอนแขวนลอย แต่ไม่สามารถกำจัดไนโตรเจน ฟอสฟอรัส ไฮโดรเจนคาร์บอน โลหะหนัก และสารพิษได้ ผลกระทบอีกอย่างหนึ่งคือ กากตะกอนจากการบำบัด ซึ่งกรมควบคุมมลพิษเตรียมเฉพาะบ่อเก็บกากตะกอนไว้รองรับได้นาน 5 ปี แต่ยังไม่ทราบวิธีที่จะกำจัด และยังไม่ทราบลักษณะคุณสมบัติของตะกอน ได้อย่างแน่ชัด ซึ่งอาจทำให้กากตะกอนนั้นจะมีสารพิษปนเปื้อน อันอาจแพร่กระจายสู่สภาพแวดล้อม และเป็นแหล่งแพร่เชื้อโรคต่อไปได้

ถือได้ว่าเป็นภัยคุกคามต่อประชาชนชาวคลองดำเนิน และละเมิดสิทธิมนุษยชนของชาวบ้านในทุกด้าน เช่น ละเมิดสิทธิในการที่จะอยู่อาศัยในสิ่งแวดล้อมที่ดี ละเมิดสิทธิในการประกอบอาชีพ เนื่องจากเกษตรกรบริเวณนั้นมีอาชีพในการทำนาหอยและนากุ้ง แต่เมื่อมีการก่อสร้างโครงการนี้ขึ้น เกษตรกรก็จะไม่มีที่ทำกินต่อไป เป็นต้น

เหตุผลสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านต้องลุกขึ้นมาคัดค้านเนื่องจาก ความไม่มั่นใจว่าโครงการจะสร้างผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนคลองดำเนินมากน้อยแค่ไหน เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวอาศัยทรัพยากรทางทะเล การทำประมงทั้งน้ำกร่อยและประมงทะเลยังเป็นอาชีพส่วนใหญ่ของคนคลองดำเนิน ดังนั้นการก่อสร้างบ่อบำบัดแล้วปล่อยน้ำจืดลงในพื้นที่ทำประมงอาจจะถึงขั้นทำลายสิ่งแวดล้อม ซึ่งหมายถึงอาชีพที่เลี้ยงชีวิตของพวกเขาด้วย นอกจากนั้นความล้มเหลวในหลายประการของโครงการ ซึ่งถูกสื่อมวลชนนำมาตีแผ่ ยิ่งตอกย้ำความไม่ชอบมาพากล ทั้งหมดกระตุ้นในคนคลองดำเนินออกมาเคลื่อนไหว ให้รัฐรับฟังความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่ รวมถึงเข้าตรวจสอบความไม่ชอบมาพากลทั้งหลาย กระทั่งเรียกร้องให้รัฐบาลยุติ โครงการฯ เนื่องจากทำลายวิถีชีวิตและชุมชนคนคลองดำเนิน

โดยการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น

นายเฉลา ทิมทอง กล่าวว่า “ปลายเดือนธันวาคม 2541 ผมได้มีหนังสือถึง กรมควบคุมมลพิษ ถามถึงความเป็นมาของ โครงการ แหล่งน้ำเสียของโครงการ ปริมาณน้ำเสียนำมา บำบัด วิธีการบำบัด ก่อนที่จะได้รับหนังสือจากกรมควบคุมมลพิษ ช่วงปลายเดือนธันวาคม 2541 ประธานสภาภิบาลตำบลคลองด่านได้แจ้งให้ข้าพเจ้าทราบว่ากรมควบคุมมลพิษ จะมาชี้แจงเกี่ยวกับ บ่อบำบัดน้ำเสียต่อ อบต. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และสภาภิบาล ที่ว่าการอำเภอ ถ้ามีความสงสัยเรื่องใดให้ ไปสอบถามเอง วันประชุมชี้แจงกรมควบคุมมลพิษ ได้แจ้งโลโก้แผ่นพับที่มาของโครงการฯ แหล่งน้ำ เสียที่นำมาบำบัดจากลำโรงเหนือ ลำโรงใต้ ปู่เจ้าสมิงพราย ปากน้ำ บางเมือง บางปู วันละ 400,000 ลูกบาศก์เมตร รวมกับน้ำเสียที่พระประแดง สุขสวัสดิ์ ลัดหลวง บางปลาจอก และพระสมุทรเจดีย์ วันละ 125,000 ลูกบาศก์เมตร วางท่อตลอดแม่น้ำเจ้าพระยารวมบำบัดที่ตำบลคลองด่าน วันละ 525,000 ลูกบาศก์เมตร ใช้ท่อรวบรวมน้ำเสีย ท่อส่งน้ำเสียความยาวทั้งโครงการ 125 กิโลเมตร น้ำที่บำบัด แล้วต้องปล่อยทิ้งลงทะเลวันละ 525,000 ลูกบาศก์เมตร นอกจากนี้ผมยังทำหนังสือเพื่อให้เจ้าหน้าที่ ของกรมควบคุมมลพิษ ได้ชี้แจงเรื่องกลิ่นจากบ่อบำบัด จะมีผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของราษฎร ในพื้นที่ กรมควบคุมมลพิษตอบว่าเรื่องกลิ่นอยู่ในระหว่างศึกษา และผมได้ถามอีกว่าให้ช่วยอธิบาย ถึงน้ำทิ้งวันละ 500,000 ลูกบาศก์เมตร ที่อาจมีสารพิษปนเปื้อนปล่อยลงทะเลในบริเวณที่ราษฎร ประกอบอาชีพประมง และเลี้ยงหอยแมลงภู่เป็นจำนวนมาก กรมควบคุมมลพิษชี้แจงว่า อยู่ระหว่าง ขั้นตอนการศึกษา ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ 13 ที่เข้าร่วมรับฟังในวันดังกล่าว ได้ถามเรื่องกากตะกอนที่ เหลือจากการบำบัดจะนำไปไว้แหล่งใด นางยุวี อินนา ผู้อำนวยการกองจัดการคุณภาพน้ำกรม ควบคุมมลพิษ ได้ตอบว่าเรื่องกากกำลังดู อยู่ ข้าพเจ้าได้กล่าวในที่ประชุมว่า ถามเรื่องกลิ่นก็บอกว่า อยู่ระหว่างการศึกษา เรื่องน้ำทิ้งก็บอกว่าอยู่ในขั้นตอนการศึกษา เรื่องกากตะกอนก็บอกว่ากำลังดู อยู่ ถ้าอย่างนี้ไม่ได้แล้ว ขอให้หยุดการดำเนินงานปรับพื้นที่ก่อสร้าง แล้วทำการศึกษาผลกระทบและ ทำประชาพิจารณ์รับฟังความคิดเห็นของชาวบ้านในพื้นที่

นายณรงค์ กลมกล่อม กล่าวว่า “เจ้าหน้าที่ของกรมควบคุมมลพิษที่มาชี้แจง เรื่องของโครงการบำบัดน้ำเสียช่วยให้ชาวบ้านได้ทราบถึงรายละเอียดของ โครงการยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันก็ทำให้เกิดความรู้สึกไม่อาจยอมรับขึ้นด้วย เนื่องจากการชี้แจงไม่อาจตอบข้อสงสัยต่างๆ ของชาวบ้านได้ โดยเฉพาะในประเด็นเกี่ยวกับผลกระทบที่จะเกิดขึ้นทั้งต่อสภาพแวดล้อมและวิธีการ ทำมาหากิน”

นางดาวลัย จันทระหัตถ์ กล่าวว่า “จากการชี้แจงของกรมควบคุมมลพิษ อธิบายไว้ชัดเจนว่าระบบบำบัดน้ำเสียที่ก่อสร้างขึ้นในพื้นที่เกือบ 2,000 ไร่ที่คลองด่านนี้จะต้อง รองรับน้ำทิ้งจากทั้งบ้านเรือนและโรงงานอุตสาหกรรมสูงถึงวันละ 525,000 ลูกบาศก์เมตร โดยที่เมื่อ ผ่านการบำบัดแล้ว น้ำทั้งหมดจะถูกปล่อยลงสู่ท้องทะเลบริเวณคลองด่าน ระบบนิเวศชายฝั่งและ

ทรัพยากรชายฝั่งจึงอยู่ในข่ายที่จะได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง ซึ่งการต่อสู้ของชาวคลองด่านและสองคลองตลอดระยะเวลากว่า 4 ปีเป็นกระบวนการที่ดำเนินไปตามธรรมชาติ โดยมีมูลเหตุมาจากการไม่ยอมจำนนต่อการกระทำที่ไม่ถูกต้องและความรักหวงแหนในทรัพยากรและวิถีชีวิตดั้งเดิม”

ประชาชนในหมู่บ้านที่ 9, 11 และ 12 ให้ทัศนะตรงกันว่า “สาเหตุหลักๆ ที่ร่วมคัดค้านโครงการคือ เพื่อปกป้องทรัพยากร สิ่งแวดล้อมของชุมชนและของประเทศรวมทั้งวิถีชีวิต ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเปลี่ยนแปลงไปเมื่อมีโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียเข้ามาอยู่ในชุมชน ชาวบ้านและชุมชนต้องการรักษาทรัพยากรสัตว์น้ำทะเลในบริเวณดังกล่าว ที่ธรรมชาติให้ไว้เป็นมรดกในด้านแหล่งอาหารของชุมชนให้ยาวนานที่สุด ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง สำหรับโครงการบ่อบำบัดน้ำเสีย นั้นควรเป็นความรับผิดชอบของโรงงานอุตสาหกรรมมากกว่าการให้ชุมชนที่ไม่มีโรงงานอุตสาหกรรมรับผิดชอบสิ่งเหล่านี้”

1.2.3 แขนงนำการต่อสู้เพื่อปกป้องสิทธิและทรัพยากรของชุมชนจากโครงการบ่อบำบัดน้ำเสีย

จากการสัมภาษณ์แกนนำพบว่า

ในช่วงแรกของการต่อสู้เคลื่อนไหวภายใต้การนำของ นายเฉลา ทิมทอง ซึ่งไม่มีการเปิดตัวว่าเป็นใคร หน้าตาเช่นไร ทำอะไร เพราะอาจเป็นอันตรายต่อนายเฉลา ทิมทอง และจะมีปัญหาต่อการคัดค้านของชาวบ้าน ดังนั้นในการต่อสู้ครั้งนี้การเปิดเผยตัวแกนนำในครั้งแรก ทำให้เสี่ยงต่อการถูกทำร้ายร่างกายและครอบครัว ดังนั้นในการเคลื่อนไหวช่วงแรกๆ ต้องสร้างความเชื่อมั่นอย่างสูงต่อประชาชนในพื้นที่

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเฉลา ทิมทอง กล่าวว่า “การที่ข้าพเจ้าไม่เปิดตัวเพราะสาเหตุ 2 ประการ เพื่อความปลอดภัยในชีวิตได้ระดับหนึ่ง สองถ้าชาวบ้านรู้ว่าข้าพเจ้าคือนายเฉลา ทิมทอง ชาวบ้านอาจไม่ยอมรับในการเป็นผู้นำ และขาดความเชื่อมั่นในการที่จะให้คน ป. 4 ไม่มีความรู้ ฐานะค่อนข้างจน ดันทุนทางสังคมเป็นศูนย์ มาเป็นผู้นำคัดค้าน โครงการ 20,000 ล้านบาท และเป็นโครงการที่นักการเมืองระดับชาติของจังหวัดสมุทรปราการเข้าไปมีผลประโยชน์ในโครงการฯ ดังนั้นการที่จะให้ชาวบ้านยอมรับ ข้าราชการท้องถิ่น เช่นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต. และสมาชิกสภาเทศบาล รวมทั้งข้าราชการอำเภอและจังหวัดฯ ที่มีจิตสำนึกที่ดี ให้ความเชื่อถือแบบส่งเอกสารที่เป็นประโยชน์ในการคัดค้านโครงการฯ คงไร้ประโยชน์ อาจมองว่าไม่สามารถหยุดโครงการได้ และแกนนำอาจรับเงินแล้วหยุดคัดค้าน ข้าพเจ้าจึงไม่ค่อยได้ทำหน้าที่ตรงนั้นในช่วงแรก แต่ทำหน้าที่ให้ข้อมูลในการพูดและเขียนหนังสือให้แกนนำร้องเรียนต่อส่วนราชการต่างๆ แต่มีชื่อข้าพเจ้าเป็นผู้ร้องเรียนทุกฉบับ และสำเนาหนังสือให้ชาวบ้านได้รับรู้ข้อร้องเรียนต่อส่วนราชการต่างๆ ซึ่ง ได้เคยมีชาวบ้านผู้เข้าคัดค้าน ได้ถาม

ข้าพเจ้าว่า นายเฉลา ทิมทอง คือใคร ข้าพเจ้าบอกเพียงว่าข้าพเจ้ารับรองได้ว่าคนๆ นี้เป็นคนคลองด่าน ไม่ทรยศหนักหลังคนคลองด่านแน่นอน แต่ตอนนี้อย่าเพิ่งให้เขาเปิดตัว เพราะอาจเป็นอันตรายต่อเขา และจะมีปัญหาต่อการคัดค้านของพวกเรา รอไว้ให้ชาวคลองด่านรวมตัวกันเข้มแข็งในการต่อสู้ และมีเอกสารหลักฐานชัดเจน จนสังคมยอมรับว่าโครงการนี้ไม่ใช่การแก้ไขปัญหาล้างแ่งล้น แต่เป็นโครงการผลาญเงินงบประมาณกว่า 20,000 ล้านบาท มาทำลายสิ่งแวดล้อม ทำลายทรัพยากรสัตว์น้ำ ทะเลที่เป็นแหล่งอาหารของประเทศ โครงการนี้เกิดขึ้นโดยนักการเมืองกลุ่มผลประโยชน์ร่วมกัน ทุจริตให้เกิดโครงการเพื่อประโยชน์ตนและพวกพ้องให้พวกเราเดือดร้อน ถึงตอนนั้นนายเฉลาจึงจะเปิดตัวเพราะถ้านายเฉลา เป็นอะไรก็ยังมีประชาชนและองค์กรต่างๆ ทำหน้าที่แทนต่อไปได้”

นายณรงค์ กลมกล่อม กล่าวว่า “แกนนำในช่วงแรกๆ นั้นมีแกนนำหลัก ประมาณ 10 คน และมีแกนนำระดับรองอีกจำนวนหนึ่ง”

นางดาวัลย์ จันทรหัสดี กล่าวว่า “ภายหลังตัดสินใจคัดค้านโครงการ ลุงเฉลา ได้รวบรวมสมัครพรรคพวกที่ไม่เห็นด้วยกับการก่อสร้างและชาวบ้านที่เชื่อถือได้มาเป็นแกนนำ แกนนำหลักๆ ประกอบด้วย เฉลา ทิมทอง ทำหน้าที่วิชาการ ศึกษา ค้นคว้า หาข้อมูลหลักฐานและข้อเท็จจริง ดาวัลย์ จันทรหัสดี ทำหน้าที่ประสานงานกับเอ็นจีโอ กรีนพีซในการตรวจสอบโครงการ ตลอดจนการร้องเรียนไปยังเอคิพี ระวังการให้เงินกู้แก่โครงการ เจริญพรณ บุญเกิด แกนนำจากตำบลสองคลอง จังหวัดฉะเชิงเทรา ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานกับชาวสองคลอง ซึ่งมีเขตพื้นที่ติดต่อกับคลองด่านและเป็นเขตที่ได้รับผลกระทบจากโครงการเช่นกัน เรียกว่ามีการแบ่งงานกันทำอย่างชัดเจน ระหว่างแกนนำ งบประมาณที่ใช้ในการดำเนินการมาจากชาวบ้านช่วยกันลงขันกันออกค่าใช้จ่าย แกนนำและชาวบ้านใช้ศาลเจ้าเป็นที่ประชุม ช่วงแรกนี้การจัดองค์กรของแกนนำยังขาดหน่วยงานสนับสนุนความรู้ด้านเทคนิค ทำให้ลุงเฉลา แกนนำหลักรู้สึกกังวลและเครียดกับความไม่รู้จำนวนมากที่ปรากฏอยู่เบื้องหน้า”

ประชาชนในหมู่บ้านที่ 9, 11 และ 12 ให้ทัศนะตรงกันว่า “พวกเรา รู้จักลุงเปียกมานานแล้วแต่ไม่มีใครทราบว่า เฉลา ทิมทอง คือใคร แต่ก็ไม่เป็นไรเพราะในตอนนั้นนอกจากเฉลา ทิมทองแล้ว ยังมีแกนนำคนอื่นที่น่าเชื่อถือได้ เช่น นางดาวัลย์ นายเจริญพรณ ป้าแดง และคนอื่นๆ อีกหลายคน แต่รายการกรองสถานการณ์ทำให้เราทราบว่าลูกเปียกกับเฉลา ทิมทอง เป็นคนคนเดียวกัน พวกเราไม่ได้รู้สึกผิดหวังแต่กลับรู้สึกแปลกใจ และยิ่งจะเข้าใจความรักชุมชนของคนในชุมชนมากยิ่งขึ้น”

1.2.4 การรวมตัวของชาวบ้าน

จากการสัมภาษณ์แกนนำพบว่า

ประชาชนชาวชุมชนคลองด่านไม่ทราบถึงโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่านมาก่อนที่โครงการจะเริ่มก่อสร้าง จึงทำให้ไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับโครงการนี้เลย ประชาชนจึงต้องเริ่มจากการหาข้อมูลต่างๆ ของโครงการเพื่อพิจารณาว่ามีผลกระทบต่อความเป็นอยู่และชีวิตของพวกเขาอย่างไร ในขณะที่แกนนำหลัก ๆ ในช่วงเวลานั้นก็ได้พยายามให้ข้อมูลกับประชาชนในชุมชน เริ่มต้นจากการแจกใบปลิวโดยมีเนื้อหา “ตำบลคลองด่านจะถูกใช้เป็นที่ตั้งโรงบำบัดน้ำเสียขนาดใหญ่ที่สุดของประเทศ และของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยนำน้ำเสียจำนวน 525,000 ตันต่อวัน จากชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรมกว่า 5,000 โรงงาน ในจังหวัดสมุทรปราการมาบำบัดในท้องที่ตำบลคลองด่าน โดยไม่เห็นหัวชาวคลองด่าน ไม่ให้ชาวคลองด่านได้รับรู้และแสดงความคิดเห็นก่อนการก่อสร้างทั้งที่ตำบลคลองด่านไม่มีโรงงานอุตสาหกรรม ไม่ใช่ต้นเหตุของปัญหามลพิษ การก่อสร้างไม่ไปศึกษาผลกระทบต่อกลิ่น จากกากตะกอน และน้ำทิ้งจากโรงบำบัด ที่จะสร้างความเดือดร้อนต่อชาวคลองด่าน และตำบลคลองสอง อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา” เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีแนวทางการเข้าพูดคุยเป็นรายครอบครัว การประชุมปรึกษาหารือหรือแนวทางการต่อสู้ร่วมกัน การร่วมแสดงความคิดเห็นร่วมกันระหว่างประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อน เป็นต้น

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น

นายเฉลา ทิมทอง และนายณรงค์ กลมกล่อม กล่าวว่า “ในช่วงเริ่มต้นประชาชนชาวชุมชนคลองด่านไม่ทราบถึงโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่านมาก่อนที่โครงการจะเริ่มก่อสร้าง จึงทำให้ไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับโครงการนี้เลย จึงวางแผนกับกลุ่มแกนนำหลักอีก 10 คน เพื่อหาแนวร่วมจากชาวบ้าน โดยเลือกใช้วิธีทำ “ใบปลิว” ให้ชาวบ้านได้รับรู้ โดยมีเนื้อหา ดังนี้ “ตำบลคลองด่านจะถูกใช้เป็นที่ตั้งโรงบำบัดน้ำเสียขนาดใหญ่ที่สุดของประเทศ และของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยนำน้ำเสียจำนวน 525,000 ตันต่อวัน จากชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรมกว่า 5,000 โรงงาน ในจังหวัดสมุทรปราการมาบำบัดในท้องที่ตำบลคลองด่าน โดยไม่เห็นหัวชาวคลองด่าน ไม่ให้ชาวคลองด่านได้รับรู้และแสดงความคิดเห็นก่อนการก่อสร้างทั้งที่ตำบลคลองด่านไม่มีโรงงานอุตสาหกรรม ไม่ใช่ต้นเหตุของปัญหามลพิษ การก่อสร้างไม่ไปศึกษาผลกระทบต่อกลิ่น จากกากตะกอน และน้ำทิ้งจากโรงบำบัด ที่จะสร้างความเดือดร้อนต่อชาวคลองด่าน และตำบลคลองสอง อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา” การทิ้งใบปลิวก็ทำตอนกลางคืน เพราะอยู่ในเขตพื้นที่ของนายวัฒนา อัครเวม ในขณะที่ตำบลคลองสองทิ้งใบปลิวตอนกลางวันได้เนื่องจากอยู่นอกเหนือเขตอิทธิพลของนักรการเมือง การทิ้งใบปลิวในแต่ละครั้งจะใช้ครั้งละ 2,000 แผ่น โดยข้อความในใบปลิวก็จะเปลี่ยนไปเรื่อยๆ ซึ่งจะมีวัตถุประสงค์เพื่อให้คนรักและหวงแหนที่ทำกิน และการไม่ได้รับความ

เป็นธรรมชาติจากโครงการฯ หลังจากนั้นก็จะคอยฟังกระแสจากชาวบ้านที่ได้รับไปปลิวว่ามีความคิดเห็นกันอย่างไร ในขณะที่เดียวกันแกนนำหลักๆ ก็จะลงไปพูดคุยกับชาวบ้านในเรื่องบ่อบำบัดน้ำเสียในขณะเดียวกันนั้นผม (นายเจลา ทิมทอง) ได้พยายามหาบุคคลในพื้นที่ที่ไม่เห็นด้วยกับโครงการที่มีวุฒิภาวะและมีเพาเวอร์มาร่วมเป็นแกนนำ โดยมีข้อแม้ว่าบุคคลดังกล่าวจะต้องไม่เป็น สมุนบริวารของนายวัฒนา อัสวเหม หลังจากรันเวลาผ่านไป 1 เดือน ชาวบ้านส่วนใหญ่ในตำบลคลองสองและตำบลสองคลองเริ่มวิพากษ์วิจารณ์เรื่องบ่อบำบัดน้ำเสียว่าจะมาสร้างความเดือดร้อนแก่ชุมชนมากขึ้น

“เมื่อเห็นว่าชาวบ้านเริ่มตื่นตัวแล้ว จึงได้ออกไปปลิวเชิญชวนวันนัดประชุม เพื่อแสดงความคิดเห็น โดยใช้ศาลเจ้าเป็นที่ประชุม วันนัดประชุมพบว่า มีประชาชนชาวคลองด่านและสองคลองมาร่วมประชุมแสดงความคิดเห็นประมาณ 200 คนส่วนใหญ่เป็นเจ้าของกิจการที่เกี่ยวข้องกับประมงแกนนำได้ชี้แจงเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ เรื่องการสร้างบ่อบำบัดน้ำเสีย ผลกระทบที่คาดว่าจะเกิด และรวมถึงแนวทางการต่อสู้เริ่มแรก พบว่าประชาชนเห็นด้วยทุกอย่าง”

นางดาวลัย จันทรหัสดี กล่าวว่า “ทุกคนเห็นร่วมกันว่า สิ่งนั้นมันไม่ดีแม่ในช่วงต้นมีบ้างที่ลังเล แต่เมื่อพิสูจน์แน่ชัดแล้วว่า มีกลิ่นเหม็นนะ ชุมชนจะได้รับผลกระทบ ก็เห็นร่วมกันว่าไม่เอาบ่อบำบัดน้ำเสียอีกประการหนึ่งก็คือ รากเหง้า สายใยของความเป็นชุมชนเกาะเกี่ยวเป็นร่างแหระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน

ประชาชนในหมู่บ้านที่ 9, 11 และ 12 ให้ทัศนะตรงกันว่า “ชาวบ้านส่วนใหญ่ มารวมตัวกันด้วยการรับข้อมูล และข่าวสาร (แผ่นปลิว) ที่แกนนำมาแจกให้ รวมทั้งการพูดคุยกับแกนนำ เพื่อนบ้าน ผู้ใหญ่บ้าน จึงรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการบ่อบำบัดน้ำเสีย ผลกระทบของโครงการ ความเห็นแก่ตัวของพวกโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งทำให้ไม่แน่ใจว่าโครงการดังกล่าวจะมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตมากเพียงใด เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวอาศัยทรัพยากรทางทะเล การทำประมงทั้งน้ำกร่อยและประมงทะเล นอกจากนี้ยังมีประเด็นความล้มเหลวใน ในหลายประการของ โครงการ เช่น การซื้อประมูล โครงการของนักการเมือง เป็นต้น พวกเราจึงไม่ลังเลที่จะตัดสินใจเข้าร่วมต่อสู้คัดค้านกับกลุ่มแกนนำ ซึ่งการประชุม การรวมตัวโดยส่วนใหญ่จะนัดประชุมกันที่ศาลเจ้า”

1.2.5 ปัจจัยภายในชุมชนที่มีอิทธิพลต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มชุมชนคลองด่าน

การต่อสู้ของชาวคลองด่านและสองคลองตลอดระยะเวลากว่า 4 ปีนี้มีปัจจัยที่เกื้อหนุนต่อการเคลื่อนไหวของชาวชุมชนคลองด่านในหลากหลายประเด็นดังนี้

- ความเป็นชุมชนเก่าแก่
- จากการศึกษาจากเอกสาร พบว่า

“คลองค่าน” มีสถานะเป็นตำบลหนึ่งในเขตอำเภอบางบัว จังหวัดสมุทรปราการ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกสุดของจังหวัดติดกับ “สองคลอง” ซึ่งเป็นตำบลในเขตอำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา แม้คลองค่านและสองคลองมีสังกัดแตกต่างกันคนละจังหวัดแต่ก็มีสภาพพื้นที่ใกล้เคียงกันผู้คนมีวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และอาชีพไม่แตกต่างกัน ทั้งสองชุมชนนี้จึงต่างตกอยู่ในข่ายที่จะได้รับผลกระทบจากการดำเนิน โครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จังหวัดสมุทรปราการ เฉกเช่นเดียวกัน จุดที่ตั้งของตำบลคลองค่านและสองคลองอยู่ทางตอนเหนือของอ่าวไทย คลองค่านมีพื้นที่ชายฝั่งทะเลยาวประมาณ 6 กิโลเมตร ส่วนตำบลสองคลองมีความยาวชายฝั่งทะเล 10 กิโลเมตร ดังนั้นเมื่อรวมอาณาเขตของ 2 ตำบล เท่ากับมีชายฝั่งทะเลยาวติดต่อกันประมาณ 16 กิโลเมตร คลองค่านประกอบด้วย 14 หมู่บ้าน มีประชากรมากกว่า 30,000 คน โดยมีประชากรแฝงอาศัยประกอบอาชีพอีกประมาณ 10,000 คน ส่วนสองคลองมีประชากรประมาณ 10,000 คน คนในทั้งสองตำบลต่างก็พึ่งพาและผูกพันกับทะเลอย่างเหนียวแน่น การทำประมงและการเพาะเลี้ยงชายฝั่งไม่เพียงแต่เป็นอาชีพหลักของผู้คนส่วนใหญ่ หากยังเป็นตัวจักรสำคัญที่หมุนเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมของตำบลทั้งสองแห่งนี้ด้วย ที่นี่ยังขึ้นชื่ออย่างยิ่งในด้านความเป็นแหล่งอาหารทะเลแหล่งใหญ่ที่อยู่ใกล้กรุงเทพฯ ตลอดจนเป็นหนึ่งในแหล่งผลิตหอยแมลงภู่แหล่งใหญ่ของประเทศ ปูทะเลสดๆ ปลาหลากหลายชนิด กุ้ง และหอยประเภทต่างๆ รวมทั้งกุ้งและเคย มีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ในท้องทะเลแถบนี้ (เพ็ญ โคม แซ่ตั้ง และคณะ 2549 : 30-32)

จากคำบอกเล่าสืบต่อกันมา บรรพบุรุษของชาวคลองค่านที่เป็นคนไทย นั้น ได้แก่ บรรดาคนที่หนีกระเจดกระเจิงมานับแต่ครั้งกรุงแตกหรือครั้งที่ไทยเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่าครั้งที่สองส่วนบรรพบุรุษของคนเชื้อสายมอญคือบรรดาผู้อพยพมาตั้งแต่สมัยที่พม่าเข้ายึดเมืองหงสาวดีโดยเบื้องแรกเดินทางมาอยู่กันทางย่านพระประแดงและเมืองสามโคก จังหวัดปทุมธานีก่อน จากนั้นบางส่วนจึงเคลื่อนมาอยู่ที่คลองค่าน ตั้งหลักแหล่งรวมกลุ่มกันเป็นชุมชนเฉพาะและก่อสร้างวัดขึ้นมาเป็นจุดศูนย์รวมแห่งความเชื่อและประเพณีทางศาสนา ซึ่งวัดมอญที่คลองค่านยังคงอยู่เป็นประจักษ์พยานความมีอายุยืนยาวของชุมชนชาวมอญมาจนถึงปัจจุบันนอกจากนี้ ในชุมชนคลองค่านยังมีชุมชนมุสลิมที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ทางบริเวณต้นคลองฝั่งน้ำจืด และมีชุมชนชาวจีนอาศัยอยู่ทางย่านตลาดเก่าบริเวณคลองนางหงษ์

คนคลองค่านทั้งสี่เชื้อชาติมีความเป็นอยู่แบบพึ่งพิงทะเลเป็นหลักมาตั้งแต่แรก เพราะสภาพพื้นที่แถบนี้คือชายฝั่งทางด้านทิศเหนือของอ่าวไทยตอนในที่อยู่ระหว่างปากแม่น้ำสำคัญสองสาย นั่นคือ แม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำบางปะกง ส่วนตอนในใจกลางพื้นที่ก็มีลำคลองใหญ่ๆ ไหลพาดผ่านอยู่หลายสายด้วยกัน ที่สำคัญก็คือลำคลองค่านนั่นเอง พื้นที่บริเวณนี้จึงมีสภาพเป็นดินเลนน้ำท่วมถึง ปกคลุมอยู่ด้วยป่าชายเลน ทั้งแสมและ โกงกาง ไม่ใช่พื้นที่ที่สามารถทำการ

เพาะปลูกได้ในขณะที่ความอุดมสมบูรณ์ของสิ่งมีชีวิตทางทะเลก็มีหลากหลายยิ่ง อาชีพของคนแถบนี้จึงถูกพัฒนาขึ้นมาบนเงื่อนไขดังกล่าว

เดิมที่ทั้งคลองและชุมชนแถบคลองด่านมีชื่อว่า “บางเหี้ย” ซึ่งเรียกตามประเภทของสัตว์ที่พบมากในพื้นที่ จวบจนกระทั่งสมัยรัชกาลที่ 5 ภายหลังจากที่มีการสร้างประตูน้ำขวางกลางคลองเพื่อกั้นน้ำเค็มไม่ให้เข้าทำลายพืชผลการเกษตรและเพื่อให้พื้นที่ตอนในสามารถใช้ทำนาได้ ประตูน้ำที่เกิดขึ้นมีสภาพเสมือนเป็นคานกั้นน้ำเค็มและคานกั้นเรือที่เดินทางผ่านไปมาจึงเริ่มมีการเรียกคลองสายนี้ว่า “คลองด่าน” แล้วต่อมาในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ประกาศให้ใช้ชื่อใหม่นี้อย่างเป็นทางการ

นอกจากจะเป็นที่มาของการเปลี่ยนแปลงชื่อเรียกพื้นที่แล้ว การสร้างประตูน้ำยังนำความเปลี่ยนแปลงอีกหลายประการมาสู่แผ่นดินบางเหี้ย หลักๆ ก็คือการทำให้อิฐฐานนี้ถูกแบ่งออกเป็นสองส่วน ได้แก่ส่วนที่เป็นฝั่งน้ำจืดกับส่วนที่เป็นฝั่งน้ำเค็ม วิถีชีวิตและการทำมาหากินจึงพลอยเปลี่ยนแปลงไปด้วย โดยมีการทำนา การปลูกพืช และการทำสวนเพิ่มขึ้นในทางฝั่งน้ำจืด ก่อนที่ในยุคต่อ ๆ มา พื้นที่บางส่วน โดยเฉพาะทางด้านรอบนอก จะมีการปรับเปลี่ยนสู่การเป็นเขตเมืองและอุตสาหกรรม สำหรับอาณาบริเวณของ “บางเหี้ย” แต่เดิมนั้นคลุมตั้งแต่แผ่นดินชายฝั่งทะเลลึกเข้าไปจนถึงย่านบางบ่อในปัจจุบัน แต่คลองด่านในความหมายของปัจจุบันคือพื้นที่บริเวณริมทะเลไล่มาจนถึงด้านหลังประตูระบายน้ำบางสวนเท่านั้น ซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนเดียวกันกับที่ยังคงสืบต่อวิถีดั้งเดิมมากล่าวคืออยู่กับการทำมาหากินทางทะเลเป็นหลักและทางการเกษตรเป็นส่วนประกอบในปัจจุบันลำคลองด่านได้รับการยอมรับว่าเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญทางชลประทานแห่งหนึ่งของพื้นที่ปริมณฑล เพราะสามารถเป็นพื้นที่รับน้ำระบายออกทะเลได้รวดเร็ว ด้วยเหตุที่มีคลองย่อยบริเวณปากอ่าวอยู่มากมาย รวมทั้งมีประตูน้ำและระบบการสูบน้ำที่มีประสิทธิภาพยิ่ง

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวเช่น

นายเฉลา ทิมทอง และ นายณรงค์ กลมกล่อม ให้ทัศนะในทิศทางเดียวกันว่า “ความเก่าแก่ของชุมชนเป็นปัจจัยในทางบวกในการต่อสู้ เคลื่อนไหวของชาวชุมชนคลองด่าน ความเก่าแก่ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงการที่ชุมชนก่อเกิดมานาน หรือแค่เพียงมีมาเป็น 100 ปี หรือ 1,000 ปี หากแต่ชีวิตของชาวคลองด่านและพื้นที่ใกล้เคียงพึ่งพาและผูกพันกับทะเลอย่างเหนียวแน่น การทำประมงและการเพาะเลี้ยงชายฝั่งไม่เพียงแต่เป็นอาชีพหลักของผู้คนส่วนใหญ่ หากยังเป็นตัวจักรสำคัญที่หมุนเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมของตำบลทั้งสองแห่งนี้ด้วย ที่นี้ขึ้นชื่ออย่างยิ่งในด้านความเป็นแหล่งอาหารทะเลแหล่งใหญ่ที่อยู่ใกล้กรุงเทพฯ ตลอดจนเป็นหนึ่งในแหล่งผลิตหอยแมลงภู่

แหล่งใหญ่ของประเทศ ปูทะเลสดๆ ปลาหลากหลายชนิด กุ้งและหอยประเภทต่างๆ รวมทั้งกุ้งและเคย มีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ในท้องทะเลแถบนี้”

นางสาววัลย์ จันทรหัตติ กล่าวว่า “ในชุมชนแห่งนี้มีถิ่นที่อยู่ของผู้คน ทั้งเชื้อสายไทย มอญ มุสลิม และจีน รวมกันเป็นชุมชนเฉพาะและสร้างวัดขึ้นมาเป็นจุดศูนย์รวมของความเชื่อและประเพณีทางศาสนา ในชุมชนคลองด่านยังมีชุมชนมุสลิมที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ทางบริเวณต้นคลองฝั่งน้ำจืด และมีชุมชนชาวจีนอาศัยอยู่ทางย่านตลาดเก่าบริเวณคลองนางหงษ์ ชุมชนแห่งนี้มีวิถีดั้งเดิม คือ อยู่กับการทำมาหากินทางทะเลเป็นหลักและทางการเกษตร”

- วิถีชีวิตของชุมชน

จากการศึกษาจากเอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับวิถีชีวิตชาวประมงชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการของ โสภา ทองประเสริฐ (2550 : 30) พบว่า

ภายในอาณาบริเวณประมาณ 37,500 ไร่ของตำบลคลองด่านมีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าชายเลนป่าไม้โกงกาง และป่าแสม ชุมชนมีขนาดปานกลาง สภาพเศรษฐกิจเป็นแบบพึ่งพาตนเอง ไม่มีปัญหาคนตกงานเหมือนในอีกหลายๆ พื้นที่ ภายในตำบลคลองด่านมีธนาคาร 3 แห่ง ประกอบด้วย ธนาคารกรุงเทพ ธนาคารกสิกรไทยและธนาคารออมสิน มีเงินหมุนเวียนผ่านธนาคารกรุงเทพและธนาคารกสิกรไทยปีละประมาณ 30,000 ล้านบาท มีสถานศึกษาประกอบด้วย โรงเรียนอนุบาล 5 แห่ง โรงเรียนระดับประถมศึกษา 11 โรงเรียนระดับมัธยมศึกษา 1 โรงเรียน วัดมี 12 แห่ง และสุเหร่า 3 แห่ง (โสภา ทองประเสริฐ 2550 : 30)

ด้านวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และอาชีพ ชาวคลองด่านทำประมงและเพาะเลี้ยงชายฝั่งเป็นอาชีพหลัก ซึ่งจากการศึกษาของสำนักงานประมงจังหวัดสมุทรปราการเมื่อปี พ.ศ. 2543 พบว่า การประมงในพื้นที่นี้มีทั้งประมงน้ำจืด ประมงน้ำกร่อย และประมงน้ำเค็ม โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การประมงน้ำจืด เนื่องจากทางด้านทิศตะวันออกและทิศเหนือของคลองด่านเป็นพื้นที่ที่อยู่ห่างจากชายฝั่งทะเล สภาพพื้นที่จึงเหมาะแก่การประกอบอาชีพเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำจืด

2. การประมงน้ำกร่อย มีการทำทางด้านทิศใต้ บริเวณติดกับชายฝั่งทะเลและปากคลองด่านเพราะพื้นที่มีน้ำทะเลท่วมถึง มีลักษณะของพื้นที่ทะเลเป็น โคลนเหลวอันเกิดจากอิทธิพลของการตกตะกอนของแม่น้ำบางปะกง และลำน้ำที่สำคัญอย่างคลองด่านเองก็มีการระบายน้ำจากประตูชลประทานชลหารพิจิตคลองด่านเป็นประจำ สายน้ำเหล่านี้จึงนำเอาแร่ธาตุอาหารต่างๆ จากตอนบนของแผ่นดินลงมาตกตะกอนในบริเวณปากน้ำดังกล่าว อีกทั้งด้วยลักษณะพิเศษของการเป็นจุดที่น้ำจืดและน้ำทะเลบรรจบกันทำให้กลายเป็นน้ำกร่อย เกิดเป็นระบบนิเวศเฉพาะขึ้น

บริเวณน้ำกร่อยที่มีความอุดมสมบูรณ์ของธาตุอาหารอย่างขี้เถ้าจึงเป็นแหล่งเพาะเลี้ยงชายฝั่งหลายชนิด เช่น กุ้งแชบ๊วย หอยแครง หอยแมลงภู่ ปลากระพงขาว ปูทะเล และปลาทะเลอีกหลากหลายชนิดสำหรับการเลี้ยงกุ้งแบบธรรมชาติร่วมกับการเลี้ยงหอยแครงมีผู้เลี้ยง 35 ราย คิดเป็นเนื้อที่ 1,373 ไร่

3. การประมงทะเล พื้นที่คลองค่านและสองคลองจัดว่าเป็นที่ตั้งของกองเรือทั้งในเชิงประมงพาณิชย์และประมงชายฝั่งพื้นบ้านที่สำคัญที่สุดพื้นที่หนึ่งในเขตภาคกลาง ประเภทและจำนวนเครื่องมือประมงที่ชาวประมงคลองค่านและสองคลองถือครองอยู่นั้นมีมากมาย และหลากหลายยิ่ง

นอกจากนี้ แม้แต่คนที่ไร้เครื่องมือก็ยังสามารถทำการประมงจากทะเลในพื้นที่ตำบลคลองค่านและสองคลองได้ ดังที่พบว่า มีชาวประมงอยู่ประมาณ 10 – 20 รายที่คอยเดินเก็บหอยชนิดต่างๆ ในยามน้ำลง โดยหอยส่วนใหญ่ที่เก็บคือหอยแครง

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น

นายเฉลา ทิมทอง กล่าวว่า “คลองค่านเปรียบเสมือนหม้อข้าวและเส้นเลือดที่หล่อเลี้ยงชาวคลองค่านมารุ่นสู่รุ่น ในการประกอบอาชีพประมง ที่ต้องอาจล่มสลายจากโครงการบ่อน้ำเค็มเสีย ”

นายณรงค์ กลมกล่อม กล่าวว่า “วิถีชีวิตของชาวคลองค่านเป็นปัจจัยทางค่านบวกของการต่อสู้เคลื่อนไหวกการต่อสู้ เคลื่อนไหวของชาวชุมชนคลองค่าน คนคลองค่านทุกวันนี้ใช้ชีวิตชีวิตแบบดั้งเดิม คือการประมงน้ำจืด ประมงน้ำกร่อย และประมงน้ำเค็ม ตามสถานภาพ”

นางดาวลัย จันทร์หัตถ์ กล่าวว่า “ชาวคลองค่านยังมีอาชีพที่สำคัญอีกคือการรูนกุ้ง รุนเคยทำกะปิ กะปิที่คลองค่านรสชาติดีมาก มีพ่อค้าจากระยองมารอรับทุกวัน และในคลองต่างๆ ชาวบ้านหลายคนยังนิยมเลี้ยงกุ้ง เลี้ยงปลา ขณะที่ในท้องทะเลชาวประมงลงอวนหรือตกเบ็ดทุกครั้ง ไม่เคยผิดหวัง ไม่ว่าจะเป็นกุ้งแชบ๊วย กุ้งเหลือง ปูม้า ปลาหมึก ปลากระพง ปลาอินทรี ปลาเก๋า ปลากระเบน ปลากระบอก ปลากุเลา ปลาลิ้นหมา ปลาหมอตทะเล ฯลฯ ความอุดมสมบูรณ์ของน่านน้ำแถบนี้ ทำให้ชาวคลองค่านจำนวน 3 หมื่นกว่าคน ไม่มีใครตกงานหรือไม่มีรายได้ ส่วนใหญ่มีรายได้ต่อหัวค่อนข้างสูง ชาวประมงจำนวนมากเป็นเจ้าของเรือจับปลา มูลค่าไม่ต่ำกว่าล้านบาท หลายคนมีรถปิกอัพเป็นของตัวเอง ที่คลองค่านมีโรงงานหอยแมลงภู่ถึง 7-8 แห่ง มีชาวประมงจากที่อื่นเข้ามาหากินเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ แต่ลุ่มปี คืออยากจะทำอาชีพวิถีชีวิตของเราในปัจจุบันเป็นวิถีชีวิตตัวอย่างได้เลย ไม่มีโรงงานอุตสาหกรรม ลักษณะเป็นชนบทที่อุดมสมบูรณ์มาก”

- วัฒนธรรม

จากการศึกษาจากเอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับความหลากหลายทางวัฒนธรรมของคลองด่านในสายตาสื่อมวลชนของ เรวดี ประเสริฐเจริญสุข (2545) พบว่า

ชุมชนคลองด่านมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม เพราะประชากรในชุมชนประกอบด้วยสี่เชื้อชาติ คือ ไทย มอญ จีน และมุสลิม กลุ่มชนแรกที่มาตั้งรกรากในบริเวณนี้ คือ กลุ่มเศรษฐีที่อพยพมา เมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยาแตกครั้งที่ 2 ได้หนีมาทางเรือ ล่องมาตามแม่น้ำเจ้าพระยา และหักร้างถางพงตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บริเวณหมู่บ้าน โศกเศรษฐี กลุ่มที่สองคือ กลุ่มชาวมอญอพยพมาทางทะเลตั้งบ้านเรือนบริเวณปากอ่าว คลองด่าน เป็นกลุ่มชาวมอญจากหงสาวดีที่อพยพมาในสมัยพม่าตีเมืองหงสาวดี มาตั้งรกรากที่บริเวณบ้านปากลาดเมืองนครเขื่อนขันธ์ หรือพระประแดงในปัจจุบัน และต่อมามอญกลุ่มหนึ่งได้เคลื่อนย้ายมาสร้างบ้านเรือนอยู่บริเวณปากอ่าวคลองด่าน ปัจจุบันเรียก คลองมอญ กลุ่มที่สามคือ ชาวจีนที่เข้ามาตั้งรกรากกระจายไปตามริมฝั่งแม่น้ำบางเขน กลุ่มที่สี่คือ คนมุสลิมที่อพยพเข้ามาในคลองด่าน มีที่มาจากคำบอกเล่าของลุงแอน หรือายอับดุล ตอเล็บ โซติมัน ผู้อาวุโสของชุมชนมุสลิมสุเหร่าคลองใหม่ในปัจจุบัน เล่าไว้ในสรุปโครงการวิจัยพลวัตประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง ตำบลคลองด่าน ว่า ครอบครัวนายอับดุลเข้ามาคลองด่านเป็นครอบครัวแรกในปี 2481 พร้อมกับการมีถนนสายสุขุมวิท ตัดผ่านตำบลคลองด่าน คนอื่น ๆ ก็ตามมาตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณที่เรียกว่า ริมคลองใหม่ในปัจจุบันและขยายตัวไปตามถนนสุขุมวิท (เรวดี ประเสริฐเจริญสุข 2545 : 15 อ้างถึงใน โสภา ทองประเสริฐ 2550 : 33)

กลุ่มชนทั้งสี่ชนชาติมาอยู่ร่วมกัน ดำรงชีพด้วยอาชีพการประมงหากุ้ง หอย ปู ปลา ใช้ทรัพยากรร่วมกัน ต่างกลุ่มต่างมีวิถีชีวิต ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณีของตนเอง และผสมผสานวัฒนธรรมบางส่วน เพื่อให้อยู่ร่วมกันได้อย่างกลมกลืน ชุมชนคลองด่านจึงนับเป็นชุมชนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ถึงแม้ว่าปัจจุบันวัฒนธรรมเฉพาะของแต่ละชุมชนจะกลมกลืนเป็นวัฒนธรรมเดียวกัน คือ วัฒนธรรมของชุมชนเมือง แต่ยังมีลักษณะร่วมที่เกิดจากสภาพภูมิศาสตร์ คือ การสร้างบ้านเรือนที่มีเสาสูงป้องกันน้ำท่วมบ้านชาวประมงที่ติดฝั่งทะเลจะใช้วัสดุไม้เพื่อทนต่อการกัดเซาะของน้ำทะเล และไอน้ำ ด้วบ้านโปร่ง เพื่อลดแรงต้านทานลมทะเล วัฒนธรรมการแต่งกายที่เรียบง่าย ใส่กางเกงขาสั้น เสื้อเชิ้ตสีทึบ เพื่อความสะดวกคล่องตัวในการประกอบอาชีพ (โสภา ทองประเสริฐ 2550 : 33)

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเฉลา ทิมทอง นายณรงค์ กลมกล่อม และนางแดง ให้ทัศนะในทิศทางเดียวกัน ดังนี้ “วัฒนธรรมคงไม่ได้เป็นปัจจัยสำคัญมากที่สุดในการต่อสู้และเคลื่อนไหวในการไม่เอา

บ่อบำบัดน้ำเสีย แต่อย่างไรก็ตามหากบ่อบำบัดน้ำเสียได้เข้ามาอยู่ในชุมชนก็อาจจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมในขณะเดียวกันก็อาจจะมีผลกระทบต่อวัฒนธรรมบ้าง แต่คงไม่มากนัก ดังนั้นชุมชนจึงให้ความสำคัญ 2 ประเด็น คือ สิ่งแวดล้อม วิถีชีวิต ของชุมชนเป็นส่วนสำคัญกว่าวัฒนธรรม”

- สิ่งแวดล้อมในชุมชน

จากการศึกษาจากเอกสารของกระทรวงเกษตร และงานวิจัยเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวประมงชุมชนคลองด่าน พบว่า

คลองด่านและคลองสองสำคัญยิ่งจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากเป็นคลองที่ระบายน้ำออกสู่ทะเลได้รวดเร็ว มีคลองย่อยถึงสี่สาย ในปีพุทธศักราช 2456 กรมชลประทานมีโครงการชลประทานเชียงราก-คลองด่าน มีจุดประสงค์เพื่อรักษาระดับน้ำในคลองบริเวณพื้นที่ราบฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาถึงแม่น้ำนครนายก ตั้งแต่ได้คลองรังสิตลงมาแถบชายทะเล ไม่ให้น้ำในคลองไหลกลับลงสู่แม่น้ำ ในขณะที่น้ำในทุ่งมีน้อยโดยสร้างประตูระบายน้ำไว้ตามคลอง เพื่อช่วยให้การทำนาในอนาเขตนี้นิยมขึ้น (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรมชลประทาน 2529 : 331) และการขยายพื้นที่ทำนาบริเวณตอนบนของกรุง คลองด่านจึงเป็นคลองที่ใช้กักน้ำให้ชาวนามีน้ำทำนาในฤดูแล้ง และระบายน้ำในฤดูน้ำหลาก การชลประทานที่ดีส่งผลให้พื้นที่เหนือประตูน้ำเหมาะสมสำหรับการทำนา ทำสวน และขยายพื้นที่การเกษตรบริเวณอำเภอบางบ่อด้วย ปัจจุบันคลองด่านยังเป็นคลองหนึ่งในโครงการ “แก้มลิง” อันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อช่วยระบายน้ำออกสู่ทะเลเมื่อน้ำท่วมกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล (โสภา ทองประเสริฐ 2550 : 36)

พื้นที่โดยทั่วไปของตำบลคลองด่านเป็นที่ราบลุ่มน้ำทะเลท่วมถึง ในอดีตมีลักษณะเป็นป่าชายเลน มีพืชพรรณ ประเภท ต้นแสม โกงกาง ปรัง เมื่อมีถนนสุขุมวิทตัดผ่านเป็นแนวขนาดไปตามชายทะเล ถนนสุขุมวิทจึงเป็นเขื่อนกั้นน้ำระหว่างฝั่งน้ำจืดและน้ำทะเล เพื่อที่ตอนเหนือถนนสุขุมวิทเป็นเขตน้ำจืด และพื้นที่ตอนล่างติดฝั่งทะเลเป็นเขตน้ำทะเลท่วมถึง มีลักษณะเป็นป่าชายเลน (โสภา ทองประเสริฐ 2550 : 37)

นอกจากนี้บริเวณปากแม่น้ำยังเป็นบริเวณที่น้ำจืดไหลมาบรรจบกับน้ำเค็มทำให้เป็นน้ำกร่อย มีความอุดมสมบูรณ์ของธาตุอาหารเป็นอย่างยิ่ง จึงกลายเป็นแหล่งเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่งหลายชนิด เช่น กุ้งกุลาดำ กุ้งแชบ๊วย หอยแครง หอยแมลงภู่ ปลากะพงขาว และปูทะเล (เทอม ศิวะ โสเสศ 2544: 61) ทำให้ทะเลบริเวณปากอ่าวคลองด่านอุดมสมบูรณ์ไปด้วยสัตว์น้ำชายฝั่ง ประกอบกับลักษณะพื้นที่ปากอ่าวคลองด่านเป็นป่าชายเลน ปกคลุมไปด้วยป่าแสม รมรี้น มีอุณหภูมิที่พอเหมาะ จึงเป็นพื้นที่เหมาะสำหรับการเกิด และขยายพันธุ์ของสัตว์ทะเล

จะเห็นว่าพื้นที่ทั้ง 2 ตำบลจัดเป็นพื้นที่สีเขียว มีระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรสัตว์น้ำในทะเล มีความหลากหลายทางชีวภาพอย่างเห็นได้ชัด และทุกๆ ที่นี้ไม่มีโรงงานอุตสาหกรรม แต่ภายในชุมชนคลองด่านและสองคลองก็มีงานตอบสนองให้แก่ทุกคนได้เพียงพอ

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น

นายเจลา ทิมทอง กล่าวว่า “สิ่งแวดล้อมบริเวณอ่าวไทยด้านตะวันออกและระบบนิเวศป่าชายเลนรวมถึงทรัพยากรสัตว์น้ำทะเล ที่เป็นแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ และเป็นแหล่งประกอบอาชีพของชาวคลองด่านและจังหวัดใกล้เคียงมาตั้งแต่บรรพบุรุษตามที่ธรรมชาติทำให้ได้เป็นมรดกในด้านแหล่งอาหารของชุมชนและของชาติ”

นายณรงค์ กลมกล่อม และนางดาวลัย จันทร์หัตถ์ ให้ทัศนะในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ “สิ่งแวดล้อมในชุมชนเป็นปัจจัยทางด้านบวกที่สำคัญของการต่อสู้เคลื่อนไหวการต่อสู้ เพราะในชุมชนยังเป็นพื้นที่สีเขียว มีระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรสัตว์น้ำ ต้นไม้ ป่าชายเลน เช่น ต้นเสม โกงกาง ปรัง และลำคลองธรรมชาติจำนวนมาก และพื้นที่บริเวณนี้มีความอุดมสมบูรณ์ของธาดูอาหารเหมาะที่จะเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ ประชาชนแถวนี้จึงได้ประกอบอาชีพเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง เช่น การเลี้ยงกุ้งแบบธรรมชาติ การเลี้ยงปลากะพงในบริเวณน้ำกร่อย การเลี้ยงปูทะเล หรือการเลี้ยงหอยแมลงภู่”

1.2.6 ปัจจัยภายนอกชุมชนที่มีอิทธิพลต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มชุมชนคลองด่าน

- การเมืองระดับประเทศ

จากการศึกษารายงานวิจัย โครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน คอร์รับชั่นเชิงนโยบาย พบว่า

กลุ่มนักการเมืองที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ โครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษจังหวัดสมุทรปราการ โดยตรงก็คือนักการเมืองในส่วนที่เข้ามาบริหารกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ที่ถือเป็นหน่วยงานต้นสังกัดของกรมควบคุมมลพิษผู้เป็นเจ้าของ โครงการ ทั้งนี้โดยมีนักการเมืองอื่นที่มีบทบาทหนุนเสริมอีกจำนวนหนึ่งนอกจากนั้นยังมีนักการเมือง อีกส่วนที่เกี่ยวข้องอยู่ในกลุ่มบริษัทผู้รับเหมาและกลุ่มผู้ประกอบการและค้าที่ดิน ซึ่งจะมีลักษณะซ่อนเร้นมากกว่า ได้แก่ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม

นักการเมืองที่เข้าดำรงตำแหน่งเจ้ากระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมในระหว่าง พ.ศ. 2538 – 2543 ถือเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้โครงการนี้ถือ

กำเนิดขึ้นและสามารถดำเนินการไปในแนวทางดังที่กลุ่มผู้เกี่ยวข้องต้องการ แม้ว่าแนวทางดังกล่าว นั้นจะผิดรัฐธรรมนูญ ขัดกฎหมาย ละเมิดมติคณะรัฐมนตรี รวมทั้งถูกกลุ่มชาวบ้านและองค์กรทาง สังคมอื่นๆ คัดค้านก็ตาม บทบาทสำคัญของกลุ่มนี้ก็คือการกำหนดนโยบายที่เชื่อมต่อโครงการและ คอยขจัดอุปสรรคปัญหาในเรื่องกฎเกณฑ์และระเบียบต่างๆ ที่ขัดขวางหรืออุดกรังโครงการ รวมถึงการ ดำเนินการนำเสนอหรือขงเรื่องและประเด็นต่างๆ ให้ได้รับอนุมัติ หรือผ่านการรับรองจากระดับ บริหารและระดับผู้กำหนดนโยบาย เพื่อให้การดำเนินการทั้งที่เกิดขึ้นแล้วและที่จะเกิดขึ้นต่อไปมี ความถูกต้องชอบธรรมในทางนโยบาย รูปธรรมที่เห็นได้ชัด 2 เรื่องก็คือ การนำเสนอโครงการใน ช่วงแรกที่มีการกำหนดแบบแผนการดำเนินการเป็นแบบ turnkey ซึ่งเอื้ออำนวยให้การดำเนินการ สามารถเกิดขึ้นตอนและค่อนข้างปลอดภัยจากการตรวจสอบควบคุม และการดำเนินการต่างๆ ที่ทำให้ การปรับเปลี่ยนรูปแบบโครงการทั้งหลายรวมทั้งการปรับเพิ่มวงเงินลงทุนเป็นไปได้โดย “ถูกต้องตาม กฎหมาย” และ “ไม่ผิดระเบียบราชการ” กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ใช้อำนาจหน้าที่เชื่อมต่อโครงการนี้อย่างสำคัญมีอยู่ 3 คนด้วยกัน ได้แก่ สุวจน์ ลิปตพัลลภ ยิงพันธ์ มนะสิการ และนาย วัฒนา อัสวเหม (เพ็ญโฉม แซ่ตั้งและคณะ 2549 : 4-2)

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเฉลา ทิมทอง กล่าวว่า “กลุ่มนักการเมืองส่วนใหญ่ในขณะนั้นเป็น กลุ่มที่เกี่ยวข้องกับโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน เช่น 1) นายวัฒนา อัสวเหม 2) นายยิงพันธ์ มนะสิการ มีหลักฐานว่าท่านใช้อำนาจหน้าที่เอื้อประ โยชน์ให้แก่ผู้รับเหมา โดยเป็นผู้เพิ่มวงเงิน งบประมาณให้สูงขึ้นด้วยวิธีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบวิธีการก่อสร้าง 3) นายสุวจน์ ลิปตพัลลภ เป็นผู้ ผลักดันโครงการฯ ให้มีการดำเนินการก่อสร้างแบบจ้างเหมารวม และให้ผู้รับเหมาจัดหาที่ดินเองเพื่อ หลีกเลี่ยงในการปฏิบัติตาม พรบ. สิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 นอกจากนี้ยังมีข้าราชการอีก 3 กลุ่ม คือ 1) ข้าราชการกรมควบคุมมลพิษ 2) ข้าราชการกระทรวงการคลัง และ 3) ข้าราชการกระทรวงมหาดไทย

นายณรงค์ กลมกล่อม กล่าวว่า “นักการเมืองเป็นกลุ่มที่น่ากลัวที่สุดใน ช่วงที่มีการเคลื่อนไหวทางการเมือง เพราะมีทั้งนักการเมืองท้องถิ่น นักการเมืองระดับประเทศ ซึ่ง แต่ละคนต่างก็มีอิทธิพลซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในพื้นที่ จึงทำให้การเคลื่อนไหวหยุดบ่อบำบัดน้ำเสีย คลองด่านต้องระมัดระวังตัว โดยเฉพาะแกนนำ แต่พวกชาวบ้านเองอาจจะมีไปปลิว โจมตีพวกแกนนำ แจกให้ชาวบ้าน รวมทั้งเวลาขึ้นชื่อเรียกร้อง หรือให้มีการตรวจสอบความผิดปกติของโครงการ จะดู เหมือนเป็นเรื่องใหญ่เพราะส่วนใหญ่ผู้นำนักการเมืองเค้าจะรู้จักกันดี ช่วยกันดี เพราะฉะนั้นพวกนักการเมือง เป็นปัญหาสำคัญในการเคลื่อนไหวไม่น้อยทีเดียว”

นางดาวัลย์ จันทระหัตติ กล่าวว่า “นายวัฒนา อัสวเหม เป็นนักการเมือง ท้องถิ่นที่มีอิทธิพลในพื้นที่คลองด่านอยู่มากพอสมควร พฤติกรรมของนายวัฒนาฯ จะเป็นลักษณะได้

ซื้อที่จากประชาชนในราคาถูกร้อยละประมาณ 20,000 บาท จำนวนหนึ่งและได้ขายต่อในราคาที่สูงกว่ามากกว่าหนึ่งเท่าตัว นอกจากนี้เอง นายวัฒนาฯ ยังได้ส่งลูกน้องมาก่อชวนชาวบ้านในระหว่างการเคลื่อนไหวให้หยุดสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่านเป็นระยะ”

- กลุ่มเอกชน

จากการศึกษารายงานวิจัยโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน คอรับชั้นเชิงนโยบาย และหนังสือทูลเกล้าถวายฎีกา พบว่า

กลุ่มเอกชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษจังหวัดสมุทรปราการ โดยตรงแยกย่อยได้อีกเป็น 3 กลุ่ม คือกลุ่มรวบรวมและค้าที่ดิน กลุ่มผู้รับเหมาออกแบบรวมก่อสร้าง และกลุ่มบริษัทที่ปรึกษา (เพ็ญ โฉม แซ่ตั้งและคณะ 2549 : 4-28)

1) กลุ่มค้าที่ดินนับได้ว่าเป็นกลุ่มผลประโยชน์ที่เป็นต้นเหตุให้โครงการดำเนินไปอย่างผิดปกตวิสัยที่สำคัญกลุ่มหนึ่ง กลุ่มนี้ได้กำไรนับพันล้านบาทจากการขายที่ดินจำนวน 1,903 ไร่ในท้องที่ตำบลคลองด่านให้แก่โครงการ โดยที่บริษัทหลัก ๆ ที่เกี่ยวข้องนั้นมีด้วยกัน 3 บริษัท คือบริษัทคลองด่านมารีน แอนด์ ฟิชเชอรี บริษัทปาล์ม บีช ดีเวลลอปเม้นท์ จำกัด และบริษัทเหมืองแร่ลานทอง จำกัด บริษัททั้ง 3 แห่งนี้เกี่ยวข้องกับที่ดินผืนใหญ่ที่คลองด่านในลักษณะรับช่วงต่อเนื่องกันกล่าวคือ ถึงแม้ว่าบริษัทคลองด่านมารีน แอนด์ ฟิชเชอรี จำกัด จะเป็นเอกชนรายเดียวที่ขายที่ดินผืนใหญ่มารวมขายทะเลตำบลคลองด่าน ให้เป็นที่ตั้งโครงการ แต่โดยความเป็นมาแล้วพบว่ามีจุดเริ่มต้นมาจากการที่บริษัทปาล์ม บีช ดีเวลลอปเม้นท์ จำกัด ร่วมกับบริษัทเหมืองแร่ลานทองได้เข้าไปรวบรวมและกว้านซื้อที่ดินซึ่งส่วนใหญ่ถือครองโดยประชาชนในท้องถิ่นในลักษณะของเอกสารสิทธิ์ สด. 1 และ นส. 3 แล้วนำมาออกโฉนด จนกระทั่งรวมเป็นที่ดินแปลงใหญ่ได้กว่า 2,155 ไร่ นอกจากนี้ยังมีที่ดินอีกส่วนหนึ่งถูกกว้านซื้อเป็นแปลงต่อเนื่องกันด้วย แต่ไม่ได้ถือกรรมสิทธิ์ในนามบริษัทปาล์ม บีชดีเวลลอปเม้นท์ หากรวมที่ดินต่อเนื่องทั้งผืนแล้วพบว่ามียอดที่ประมาณ 2,600 ไร่ ที่ดินผืนดังกล่าวผ่านการซื้อขายถ่ายโอนภายในกลุ่มบุคคลเดียวกันในลักษณะนิติกรรมอำพรางกระทั่งสามารถปรับเพิ่มราคาจากไร่ละไม่กี่หมื่นบาทเป็นไร่ละหลายแสนบาท แล้วพุ่งขึ้นถึงกว่าล้านบาทในตอนที่เสนอขายให้กับกลุ่มผู้รับเหมาก่อสร้างและส่งมอบต่อกรมควบคุมมลพิษ

2) กลุ่มผู้รับเหมาออกแบบรวมก่อสร้าง โครงการนี้กำหนดใช้วิธีว่าจ้างแบบเหมารวม (turnkey) ในการดำเนินงานออกแบบและก่อสร้างมาตั้งแต่ต้น โดยตามแผนที่ขออนุมัติคณะรัฐมนตรีเมื่อปี 2538 นั้นแบ่งสัญญาว่าจ้างเป็น 2 ส่วนแยกระหว่างฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออก แต่เมื่อถึงขั้นการจัดจ้างและเซ็นสัญญาจริงๆ เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2540 ทางกรมควบคุมมลพิษได้รวมสัญญาเป็นสัญญาเดียวและทำกับกลุ่ม NVPSKG Joint Venture and NWWI อย่างไรก็ดีเนื่องจากในวันที่ 30 เมษายน 2542 ได้มีการเปลี่ยนบริษัทคู่สัญญาเป็น NVPSKG Joint Venture and

OPCO ขณะที่โดยข้อเท็จจริงนั้น ทาง NWWI หรือ North West Water International Ltd. ได้ถอนตัวออกไปตั้งแต่ก่อนจะมีการเซ็นสัญญาโครงการแล้ว ดังนั้น กลุ่มธุรกิจเอกชนที่ได้รับงานออกแบบรวมก่อสร้างระบบบำบัดและรวบรวมน้ำเสียในโครงการนี้ภายใต้เม็ดเงินทั้งหมด ประมาณ 22,950 ล้านบาทอย่างแท้จริงจึงได้แก่ NVPSKG Joint Venture หรือกิจการร่วมค้า NVPSKG กับ OPCO หรือบริษัทสมุทรปราการ ออฟเพอร์เรตติ้ง จำกัด นอกจากนี้ยังมีบริษัทเอกชนที่เข้ามารับงานเหมาช่วงต่างๆ อีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งในส่วนของงานด้านการทำท่อและวางท่อที่ถือเป็นงานก้อนใหญ่ที่มีการตัดแบ่งช่วงจ่ายเหมางานออกไปนั้นมีบริษัทที่เกี่ยวข้องด้วย 2 บริษัท คือ บริษัทไทยเรื่ออุตสาหกรรมและกิจการร่วมค้า วิ.เอส.เค. ไพพ์แจ็กกิ้ง ซึ่งผู้ก่อตั้งก็คือบรรดากลุ่มบริษัทที่เป็นสมาชิกของกิจการร่วมค้า NVPSKG นั่นเอง

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเจลา ทิมทอง กล่าวว่า “จากการที่ค้นหาข้อมูล พบว่า สัญญารับเหมาก่อสร้างงานในโครงการฯ สัญญาเลขที่ 75/2540 ลงวันที่ 20 สิงหาคม 2540 ระหว่างกรมควบคุมมลพิษผู้ว่าจ้างกับกลุ่มกิจการร่วมค้าผู้รับจ้าง สัญญาได้ตกเป็น โฆษมาตั้งแต่ต้นแล้วตาม TOR บริษัทผู้เข้าประกวดราคาต้องมีคุณสมบัติเหมาะสม มีความชำนาญ มีประสบการณ์และมีผลงานที่เป็นที่ยอมรับในระดับประเทศ ซึ่งกลุ่มกิจการร่วมค้าประกอบด้วย 6 บริษัท คือ 1) N บริษัท นอร์ทเวสต์ วอเตอร์ อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด 2) V บริษัท วิจิตรภรณ์ก่อสร้าง จำกัด 3) P บริษัท ประยูรวิสาหการช่าง จำกัด 4) S บริษัท สี่แสงการโยธา จำกัด 5) K บริษัท กรุงธน เอ็นจิเนียริ่ง จำกัด 6) G บริษัท เกตเวย์ ดีเวลลอปเม้นท์ จำกัด ใน 6 บริษัท มีบริษัท นอร์ทเวสต์ วอเตอร์ อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด จากประเทศอังกฤษ เพียงบริษัทเดียวที่มีคุณสมบัติเหมาะสมเข้าประกวดราคาตาม TOR ส่วน 5 บริษัทไทยที่เหลือไม่มีความชำนาญ ไม่มีประสบการณ์ จึงไม่มีคุณสมบัติเข้าประกวดราคา แต่ 5 บริษัทไทยได้อ้างต่อกรมควบคุมมลพิษผู้ว่าจ้างว่า กลุ่มบริษัทของตนมีบริษัท นอร์ทเวสต์ วอเตอร์ อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด ที่มีประสบการณ์ดังกล่าวร่วมกลุ่ม จึงทำให้กลุ่มกิจการร่วมค้า NVPSKG ได้มีคุณสมบัติเข้าประกวดราคา และเป็นคู่สัญญารับเหมาก่อสร้างงานในโครงการฯ แต่ข้อเท็จจริงข้าพเจ้าได้ตรวจสอบพบว่า บริษัท นอร์ทเวสต์ วอเตอร์ อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด ได้ถอนตัวจากกลุ่มกิจการร่วมค้ามาแต่ต้นก่อนลงนามในสัญญา และกลุ่มกิจการร่วมค้าที่เหลือได้ร่วมกันจัดตั้งบริษัทชื่อ บริษัทสมุทรปราการ ออฟเพอร์เรตติ้ง จำกัด ขึ้นมาแทนบริษัท นอร์ทเวสต์ วอเตอร์ อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด จึงถือได้ว่าสัญญาดังกล่าวเป็น โฆษมาตั้งแต่ต้น และส่อพฤติกรรมทุจริตตั้งแต่แรกเช่นเดียวกัน”

นายณรงค์ กลมกล่อม และนางดาวลัย จันทรหัสดี ให้ทัศนะในทิศทางเดียวกันว่า “แกนนำร่วมกันหาข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินการที่บ่งบอกถึงการทุจริตเพื่อเป็นข้อมูลในการต่อสู้และคัดค้านการก่อสร้างโครงการบำบัดน้ำเสีย แกนนำก็จะพบข้อมูลเกี่ยวกับการจัดซื้อ

ที่ดินสร้างระบบบำบัดน้ำเสียที่คลองด่านมีเงื่อนไขหลายประการ ประการที่หนึ่ง คือ มีการเปลี่ยนที่ก่อสร้างโครงการที่ ต.บางปลา กับ ต.บางปูใหม่ เป็นที่ ต.คลองด่าน ทำให้ถูกต้องข้อสงสัยว่าเข้าทางปิ่นกลุ่มธุรกิจการเมืองที่ต้องการขายที่ดินของตนเอง ประการที่สอง คือ ที่ดินบริเวณดังกล่าวเป็นพื้นที่ป่าชายเลนและเป็นเขตป่าอนุรักษ์จึงไม่สามารถออกโฉนดได้ เมื่อกลุ่มบริษัทการค้าผู้รับเหมา (NVPSKG) ซื้อที่ดินเสร็จก็โอนกรรมสิทธิ์ที่ดินให้แก่กรมควบคุมมลพิษเพื่อรับเงินค่าที่ดินจำนวน 1,956 ล้านบาท ประการที่สาม คือ ที่ดินมีราคาสูงกว่าปกติเพราะสำนักที่ดินจังหวัดสมุทรปราการประเมินราคาที่ดิน 17 แปลง ในราคาไร่ละ 480,000 บาท แต่กลับมาข้อมแมวขายในราคาไร่ละ 1.03 ล้านบาท ประการที่สี่ คือ การอนุมัติวงเงินเพื่อจัดซื้อ โดยมิชอบ โดยคณะรัฐมนตรีได้อนุมัติเงินจำนวนที่มากกว่าเดิมในการซื้อที่ดินถึงเท่าตัว ทั้งๆ ที่เดิมบอกไว้ว่าเป็นการประหยัดขึ้นในการสร้างที่เดียว ประเด็นที่ห้า คือ การเลือกผู้รับจ้างเป็นบริษัทรับเหมาของนักการเมืองกันเอง จำนวนหลายบริษัทอาทิเช่น บริษัทสีแสงการโยธา (1979) จำกัด บริษัทประยูรวิศว์การช่าง จำกัด

บริษัทที่มีส่วนเกี่ยวข้องในโครงการนี้ได้แก่ กลุ่มผู้รับเหมา (NVPSKG) โดย N คือ บริษัทนอร์ทเวส วอเตอร์อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด (ของอังกฤษ) , V คือ บริษัทวิจิตรภัณฑ์ก่อสร้าง จำกัด (ของนายพิษณุ ขวณะนันท์) , P คือ บริษัทประยูรวิศว์การช่าง จำกัด (ของตระกูลลิปตพัลลภ) , S คือ บริษัทสีแสงการโยธา(1979) จำกัด (ของนายสิทธิโรจน์ วงศ์ศิริโรจน์กุล ซึ่งแนบแนมกับ นายบรรหาร ศิลปอาชา) , K คือ บริษัทกรุงธนเอ็นยีเนียร์ จำกัด (นายนิพนธ์ โกศัยพลกุล หลานของนายวิจิตร ขวณะนันท์) , G คือบริษัทเกตเวย์ ดีเวลลอปเมนต์ จำกัด (คนอยู่ในบริษัทคลองด่านมารีน แอนด์ ฟิชเชอร์รี่ จำกัด) นอกจากนี้ยังมีบริษัทไทยเรืออุตสาหกรรม (คือการรวมตัวกันของบริษัท VSK) บริษัทปาล์มบีช ดีเวลลอปเมนต์ จำกัด (นายวัฒนาและนายสมพร อัสวเหม และนายสมศักดิ์ เทพสุทิน เป็นผู้ถือหุ้น) บริษัทคลองด่านมารีน แอนด์ ฟิชเชอร์รี่ จำกัด (ของนายอิสราพร ชูตาภา) และยังมีหน่วยงานของรัฐเข้ามาเกี่ยวข้องคือกรมควบคุมมลพิษสังกัดกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม”

นางดาวัลย์ จันทรหัสดี กล่าวว่า “ชุมชนไม่ได้มีปัญหาเกี่ยวกับกลุ่มเอกชนซะทีเดียว แต่เรามีปัญหากับหน่วยงานรัฐ กรมควบคุมมลพิษมากกว่า ที่อนุมัติให้กลุ่มเอกชนเข้ามาดำเนินการก่อสร้างในพื้นที่ แต่ถ้าพิจารณากันดีๆ กลุ่มเอกชนเหล่านี้ก็เชื่อมโยงกับกลุ่มนักการเมืองระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ เพราะมีหลายบริษัทที่เป็นทั้งบริษัทคนสนิท และเป็นบริษัทของตระกูลนักการเมือง ดังนั้นในการดำเนินงานก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียที่เป็นในส่วนของกลุ่มเอกชนส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการทุจริต ฮั้วประมูล ซึ่งเป็นข้อมูลหลักที่นายเฉลา ทิมทอง ได้สืบค้นมาเพื่ออ้างอิงถึงความไม่ชอบมาพากลในการก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียเท่านั้น”

- จบประมาณจากภาครัฐ

จากการศึกษารายงานวิจัย โครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน คอรัชันเชิงนโยบาย หนังสือทูลเกล้าถวายฎีกา และการต่อสู้เพื่อปกป้องสิทธิและทรัพยากรของชุมชน กรณีศึกษาโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน พบว่า

การทุจริตที่เกิดขึ้นเป็นการร่วมกันทำอย่างเป็นขบวนการและมีความแยบยล ซับซ้อน โดยอาศัยตำแหน่งและอำนาจหน้าที่ในฐานะผู้กมนโยบายและผู้กมอำนาจในการดำเนินโครงการ จนสามารถทำให้งบประมาณการก่อสร้างเพิ่มสูงขึ้นกว่าเท่าตัวจาก 13,000 กว่าล้านบาท เป็น 23,000 กว่าล้านบาทอย่างไร้การทวงติงและการตรวจสอบจากผู้มีหน้าที่รับผิดชอบ จากโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียขนาดใหญ่ที่มีหลายฝ่ายทั่วถึงถึงความใหญ่โตและความหะหลวมของวิธีดำเนินการอยู่แล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นยิ่งทำให้โครงการนี้กลายเป็นอภิโครงการที่ใหญ่ที่สุดในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ และแม้จะดำเนินการโดยอิสระ ปราศจากการตรวจสอบที่รัดกุม แต่โครงการที่ได้ชื่อว่ามีความสำเร็จอย่างเร่งด่วนเพื่อแก้ปัญหามลพิษที่เลวร้ายขึ้นทุกวัน ในจังหวัดสมุทรปราการนี้ก็กลับใช้เวลายืดเยื้อยาวนานเกือบทศวรรษจนกระทั่งบัดนี้โครงการก็ยังค้างค้ำคา ที่สำคัญคือไม่อาจไว้วางใจได้ด้วยว่าสิ่งก่อสร้างที่ดำเนินการไปแล้วกว่าร้อยละ 90 จะใช้ประโยชน์ได้ และจะไม่ก่อผลเสียหายซ้ำซ้อนต่อสิ่งแวดล้อม ทว่าการรับเหมาก่อสร้างและค่าใช้จ่ายอื่นๆ ของโครงการในช่วงหลายปีที่ผ่านมาได้ผลาญงบประมาณแผ่นดินไปแล้วรวม 20,000 ล้านบาท

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายฉลา ทิมทอง กล่าวว่า “การก่อสร้างโครงการนี้กำหนดอายุการใช้งานนาน 50-80 ปี แต่สัญญารับประกันความเสียหายด้าน โครงสร้างวิศวกรรมเพียง 1 ปี แต่บริษัทผู้รับเหมากลุ่มกิจการร่วมค้ามิได้ก่อสร้างตามแบบมาตรฐานที่กำหนดในสัญญา เมื่อส่งมอบงานเดินระบบพ้นจาก 1 ปี ระบบรวบรวมและบำบัดน้ำเสียในโครงการจะพังเสียหาย จนไม่สามารถใช้งานได้ตามวัตถุประสงค์ที่รัฐต้องเสียเงินไปกว่า 20,000 ล้านบาท (ในเรื่องนี้วิศวกรผู้ควบคุมงานก่อสร้างของบริษัทที่ปรึกษากรมควบคุมมลพิษที่มีสำนึกที่ดีนำเอกสารมาตรฐานคู่สัญญาและหลักฐานที่กิจการร่วมค้า มิได้ก่อสร้างตามแบบมาตรฐานมาให้ผม)”

นายณรงค์ กลมกล่อม และนางดาวัลย์ จันทร์หัตถิ ให้ทรรศนะตรงกันว่า “เรื่องของงบประมาณการก่อสร้างโดยส่วนใหญ่ นายฉลา ทิมทองจะเป็นผู้หาข้อมูลมาแล้วนำมาชี้แจงกันที่ประชุมแกนนำ และการประชุมของกลุ่มชาวบ้าน โครงการดังกล่าวต้องใช้เงินมากมหาศาล น่าจะประมาณ 23,000 ล้านบาท ซึ่งแกนนำได้อธิบายให้ฟังว่าในความจริงแล้วการก่อสร้างโครงการดังกล่าวไม่น่าจะใช้เงินลงทุนมากถึงขนาดนี้ ยกตัวอย่าง เช่น ที่ดินที่คลองด่านชาวบ้านซื้อขายกันจริงราคาไม่เกินไร่ละ 200,000 บาท แต่ทางเราพบหลักฐานการซื้อขายระหว่างบริษัทหนึ่งกับรัฐบาลว่าซื้อขายกันราคาเฉลี่ยไร่ละ 1.03 ล้านบาท และเมื่อแกนนำร่วมกันค้นหาข้อมูลยังพบอีกว่ามี

การนำที่ในทะเลมาทำโดนดขายให้กับรัฐบาลอีก ก็จะไปแล้วก็เป็นการทำจตุรทิศกันทั้งระบบ เรื่องของจำนวนเงินเป็นเรื่องสำคัญ เพราะว่าเกินว่าความเป็นจริงถึงเท่าตัว แขนงนำและประชาชนในชุมชนเองจึงรู้สึกถึงความผิดปกติและความไม่เป็นธรรมกับประชาชน และทำให้เกิดความหึกเหิมที่จะต่อสู้กับพวกนายทุนยิ่งขึ้น”

ตอนที่ 2 รูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

2.1 การร้องทุกข์

การร้องทุกข์เป็นการเรียกร้องให้รัฐเข้ามาแก้ไขปัญหาที่ไม่ได้รับการเหลียวแลซึ่งดูจะเป็นการเคลื่อนไหวที่มากกรณีที่สุด แต่ก็สามารถนำไปสู่เส้นทางที่สามารถรับผิดชอบตนเองได้มากขึ้น จนไปถึงการยกเลิกแนวคิดพึ่งพารัฐไปพร้อมกัน

การเริ่มคัดค้าน โครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน แขนงนำและชาวบ้าน ได้ร่วมกันดำเนินการคัดค้านในหลากหลายวิธี ในส่วนของการร้องทุกข์ก็เป็นส่วนหนึ่งของ ซึ่งแกนนำและกลุ่มชาวบ้านได้ดำเนินการร้องทุกข์กับภาครัฐ และการยื่นถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้รัฐบาลยุติโครงการก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสีย ในท้องที่ที่ตำบลคลองด่าน

2.1.1 สอบถามเจ้าพนักงานท้องถิ่น เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประธานสภาภิบาล สท. และปลัดปกครองอำเภอ ถึงความเป็นมาของโครงการ

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเฉลา ทิมทอง กล่าวว่า “พวกเราเริ่มคัดค้าน โครงการบ่อบำบัดน้ำเสีย ช่วงธันวาคม 2541 หลังจากที่ได้เห็นป้ายสีแดง มีโลโก้ของกรมควบคุมมลพิษที่ป้ายเขียนข้อความว่า “เขตราชการห้ามบุกรุก” ยื่นออกนอกชายฝั่งทะเลไปตามแนวชายฝั่งทะเลระยะทางประมาณ 1,500 เมตร และลึกเข้าไปในพื้นที่ประมาณ 1,800 เมตร และทราบจากชาวบ้านว่าพื้นที่ดังกล่าวจะใช้เป็นที่ก่อสร้างโรงงานบำบัดน้ำเสีย ได้เห็นมีรถบรรทุกเครื่องจักรจำนวนมากนำลูกรังเข้ามาถมปรับพื้นที่ จึงเกิดความสงสัยว่าตำบลคลองด่านไม่มีโรงงานอุตสาหกรรม เป็นพื้นที่การเกษตรด้านประมง เหตุใดจึงใช้พื้นที่ตำบลคลองด่านเป็นที่ก่อสร้างโรงงานบำบัดน้ำเสีย และน้ำเสียดังกล่าวนำมาจากแห่งใด และมีจำนวนเท่าใด สร้างแล้วจะมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ต่อสุขภาพอนามัย ต่อการประกอบอาชีพประมงชายฝั่งของราษฎรในตำบลคลองด่าน และพื้นที่ใกล้เคียงหรือไม่ จึงได้สอบถามเจ้าพนักงานท้องถิ่น เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประธานสภาภิบาล สมาชิกเทศบาล และปลัดปกครองอำเภอ ถึงความเป็นมาของโครงการ และเมื่อการก่อสร้างเสร็จแล้วจะสร้างความเดือดร้อนต่อประชาชนในพื้นที่และ

บริเวณใกล้เคียงหรือไม่ ข้าราชการดังกล่าวรวมถึงปลัดอำเภอฝ่ายปกครองไม่สามารถตอบได้ เพราะไม่ทราบที่มาของโครงการ”

นายณรงค์ กลมกล่อม กล่าวว่า “แรกเริ่มเดิมทีทุกคนต่างก็สงสัยว่าเกิดอะไรขึ้นกันแน่ นายเฉลาแนะนำว่าลองไปสอบถามกับเจ้าพนักงานท้องถิ่น เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประธานสภาภิบาล สมาชิกเทศบาล และปลัดปกครองอำเภอ ว่าพวกเขารู้มาว่าจะมีการก่อสร้างโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียในพื้นที่คลองด่าน แล้วจะมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของชุมชนหรือไม่ หรือจะสร้างความเดือนร้อนอะไรให้กับเราบ้าง ปรากฏว่าไม่มีเจ้าพนักงานคนใดตอบได้ พวกเราจึงพากันกลับมาประชุมและหารือถึงแนวทางต่อไป”

นางดาวัลย์ จันทระหัตติ กล่าวว่า “ลุงเฉลา เป็นผู้มีบทบาทหลักในการแสวงหาความกระจ่างชัด โดยสอบถามกับหน่วยงานท้องถิ่นต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นระดับ อบต. อำเภอ หรือ จังหวัด ปรากฏว่าไม่มีฝ่ายใดให้ความกระจ่างได้ จนกระทั่งมีการปักป้ายขึ้นที่บริเวณด้านสถานที่ก่อสร้าง บ่งบอกถึงชื่อ โครงการและหน่วยงานดำเนินการ ลุงเฉลาเลยสอบถามไปยังกรมควบคุมมลพิษ”

2.1.2 สอบถามไปยังกรมควบคุมมลพิษ

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเฉลา และนายณรงค์ กลมกล่อม ให้ทัศนะในทิศทางเดียวกันว่า “ปลายเดือนธันวาคม 2541 ข้าพเจ้าได้มีหนังสือถึงกรมควบคุมมลพิษ ถามถึงความเป็นมาของโครงการแหล่งน้ำเสียของโครงการ ปริมาณน้ำเสียนำมาบำบัด วิธีการบำบัด ก่อนที่จะได้รับหนังสือจากกรมควบคุมมลพิษ ช่วงปลายเดือนธันวาคม 2541 ประธานสภาภิบาลตำบลคลองด่าน ได้แจ้งให้ข้าพเจ้าทราบว่ากรมควบคุมมลพิษ จะมาชี้แจงเกี่ยวกับบ่อบำบัดน้ำเสียต่อ อบต. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และสภาภิบาล ที่ว่าการอำเภอ ถ้ามีความสงสัยเรื่องใดให้ไปสอบถามเอง วันประชุมชี้แจงกรมควบคุมมลพิษ ได้แจ้งโลโก้แผ่นพับที่มาของโครงการฯ แหล่งน้ำเสียนำมาบำบัดจากลำโรงเหนือ ลำโรงใต้ ปู่เจ้าสมิงพราย ปากน้ำ บางเมือง บางปู วันละ 400,000 ลูกบาศก์เมตร รวมกับน้ำเสียที่พระประแดง สุขสวัสดิ์ ถัดหลวง บางปลาจอก และพระสมุทรเจดีย์ วันละ 125,000 ลูกบาศก์เมตร วางท่อลอดแม่น้ำเจ้าพระยารวมบำบัดที่ตำบลคลองด่าน วันละ 525,000 ลูกบาศก์เมตร ใช้ท่อรวบรวมน้ำเสีย ท่อส่งน้ำเสียความยาวทั้งโครงการ 125 กิโลเมตร น้ำที่บำบัดแล้วต้องปล่อยทิ้งลงทะเลวันละ 525,000 ลูกบาศก์เมตร

ข้าพเจ้าได้ให้เจ้าหน้าที่ของกรมควบคุมมลพิษ ได้ชี้แจงเรื่องกลิ่นจากบ่อบำบัด จะมีผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของราษฎรในพื้นที่ กรมควบคุมมลพิษตอบว่าเรื่องกลิ่นอยู่ในระหว่างศึกษาและข้าพเจ้าได้ถามอีกว่าให้ช่วยอธิบายถึงน้ำทิ้งวันละ 500,000 ลูกบาศก์เมตร ที่อาจมีสารพิษปนเปื้อนปล่อยลงทะเลในบริเวณที่ราษฎรประกอบอาชีพประมง และเลี้ยงหอยแมลงภู่เป็น

จำนวนมาก กรมควบคุมมลพิษชี้แจงว่า อยู่ระหว่างขั้นตอนการศึกษา ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ 13 ที่เข้าร่วมรับฟังในวันดังกล่าวได้ถามเรื่องกากตะกอนที่เหลือจากการบำบัดจะนำไปไว้แหล่งใด นางยุวี อินนา ผู้อำนวยการกองจัดการคุณภาพน้ำกรมควบคุมมลพิษ ได้ตอบว่าเรื่องกากกำลังดู ๆ อยู่ ข้าพเจ้าได้กล่าวในที่ประชุมว่า ถามเรื่องกลิ่นก็บอกว่าอยู่ระหว่างการศึกษา เรื่องน้ำทิ้งก็บอกว่าอยู่ในขั้นตอนการศึกษา เรื่องกากตะกอนก็บอกว่ากำลังดู ๆ อยู่”

นางดาวัลย์ จันทรหัตถี กล่าวว่า “ในวันที่ 4 ธันวาคม ปีเดียวกันนั้น ประชาชนตำบลคลองค่านจึงมีหนังสือถามไปยังกระทรวงวิทยาศาสตร์ ส่งผลให้อีก 4 วันต่อมา กรมควบคุมมลพิษ นำโดย คร.ยุวี อินนา ผู้อำนวยการกองจัดการคุณภาพน้ำในฐานะผู้อำนวยการโครงการ เดินทางมาประชุมชี้แจงกับกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สุขาภิบาลคลองค่าน แต่ไม่มีการแจ้งให้ประชาชนทั่วไปเข้าร่วมกับฟังแต่อย่างใด แต่นายเฉลา กับพวกอีก 2 คน มีโอกาสได้เข้าร่วมฟังด้วยก็เนื่องจากได้รับแจ้งเป็นการส่วนตัวจากประธานสุขาภิบาล”

2.1.3 การจัดทำหนังสือร้องเรียนไปยังคณะกรรมการพิจารณาศึกษาปัญหาการใช้งบประมาณก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียชุมชนในคณะกรรมการการปกครอง สภาผู้แทนราษฎร

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเฉลา ทิมทอง กล่าวว่า “ในช่วงระหว่างวันที่ 9 มีนาคม 2542 คณะอนุกรรมการการปกครองตรวจสอบโครงการจัดน้ำเสียชุมชนและปัญหาการใช้เงินงบประมาณก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียชุมชนของสภาผู้แทนราษฎร จะลงพื้นที่อำเภอบางบ่อและตรวจสอบการก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียที่คลองค่าน เมื่อวันที่ 9 ข้าพเจ้าพร้อมด้วยชาวบ้านได้มีหนังสือร้องเรียนให้ตรวจสอบโครงการก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียจะสร้างความเดือดร้อนให้กับราษฎร โดยมีชาวบ้านไปร่วมร้องเรียนด้วย”

นายณรงค์ กลมกล่อม กล่าวว่า “คณะอนุกรรมการพิจารณาศึกษาปัญหาการใช้งบประมาณก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียชุมชน ในคณะกรรมการการปกครอง สภาผู้แทนราษฎร เป็นหน่วยงานแรกที่ได้รับจดหมายร้องเรียนจากชาวบ้านอย่างเป็นทางการ เพื่อเรียกร้องให้ช่วยเหลือการก่อสร้างบ่อด้วยการขอให้มีการตรวจสอบความไม่โปร่งใสเกี่ยวกับโครงการนี้ ทั้งนี้เนื่องจากคณะอนุกรรมการชุดดังกล่าวดำเนินการศึกษาเกี่ยวกับระบบการจัดการน้ำเสียอยู่ก่อนแล้ว และได้เดินทางมายังตำบลคลองค่าน อำเภอบางบ่อเพื่อตรวจสอบสภาพพื้นที่และรับฟังปัญหา 2 ครั้งในวันที่ 9 และ 24 มีนาคม 2542 ดังนั้นชาวบ้านทั้งสองตำบลประมาณ 700 คนจึงรวมตัวเพื่อต้อนรับคณะอนุกรรมการฯ ในวันแรกที่ลงพื้นที่ 2 พร้อมกับมีการยื่นจดหมายแสดงจุดยืนไม่เห็นด้วยกับโครงการต่อ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร मुख สุไลมานประธานของคณะ อนุกรรมการ”

นางดาวัลย์ จันทรหัตติ กล่าวว่่า “หากไม่นับกรมควบคุมมลพิษคณะอนุกรรมธิการพิจารณาศึกษาปัญหาการใช้งบประมาณก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียชุมชนใน คณะกรรมธิการการปกครอง สภาผู้แทนราษฎร ดูเหมือนจะเป็นหน่วยงานแรกที่ได้รับจดหมาย ร้องเรียนจากชาวบ้านอย่างเป็นทางการ ทั้งนี้เนื่องจากคณะอนุกรรมธิการดังกล่าวดำเนินการ ตรวจสอบเรื่องนี้อยู่ก่อนแล้ว และได้เดินทางมายังอำเภอบางบ่อเพื่อตรวจสอบสภาพพื้นที่และรับฟัง ปัญหาเมื่อวันที่ 9 มีนาคม 2542 ชาวบ้านทั้งสองตำบลจึงรวมตัวกันต้อนรับ พร้อมกับยื่นจดหมาย แสดงจุดยืนไม่เห็นด้วยกับโครงการต่อนาย मुख สุไลมาน ประธานของคณะอนุกรรมธิการ”

2.1.4 ยื่นหนังสือร้องเรียนต่อนายกรัฐมนตรี (นายชวน หลีกภัย) ในวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2542 ให้ระงับการก่อสร้างเพื่อจัดทำรายงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมตามมาตรา 56 แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเฉลา ทิมทองและนายณรงค์ กลมกล่อม ให้ทัศนะในทิศทางเดียวกันว่า “ข้าพเจ้าและแกนนำส่วนหนึ่งได้นัดประชุมกับชาวบ้านเพื่ออ่านหนังสือที่จะร้องเรียนต่อนายกรัฐมนตรี (นายชวน หลีกภัย) ให้ผู้เข้าประชุมฟังเพื่อขอความคิดเห็นว่าเห็นด้วยกับการที่จะไปยื่นหนังสือร้องเรียน หรือไม่ ปรากฏว่าชาวบ้านเห็นด้วย จึงได้ร่างหนังสือเพื่อร้องเรียนต่อนายกรัฐมนตรี โดยมีข้อเรียกร้อง ให้ระงับการก่อสร้าง เพื่อจัดทำรายงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมตามมาตรา 56 ของรัฐธรรมนูญ แห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และจัดการประชาพิจารณ์ หากพบว่าผลการศึกษาไม่มีผลกระทบ หรือมีผลกระทบเพียงเล็กน้อยและสามารถแก้ไขได้ก็จะไม่คัดค้าน หากผลการศึกษาว่ามีผลกระทบ อย่างรุนแรงก็ขอให้ยกเลิกโครงการ ระหว่างการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมให้ระงับการก่อสร้างไว้ ก่อน”

นางดาวัลย์ จันทรหัตติ กล่าวว่่า “ในวันที่ 23 มีนาคม 2542 ชาวคลองด่าน และสองคลองประมาณ 1,500 คน ก็เดินทางเข้ากรุงเทพมหานคร เพื่อยื่นหนังสือต่อนายกรัฐมนตรี ชวน หลีกภัย ขอให้มีการตรวจสอบความไม่โปร่งใสที่เกิดขึ้น ซึ่งนับเป็นการเรียกร้องถึงรัฐบาลให้ ตรวจสอบเรื่องนี้อย่างเป็นทางการครั้งแรก ในวันนั้นนายกรัฐมนตรีมอบหมายให้สุวิทย์ คุณกิตติ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ออกมารับเรื่องแทน โดยชาวบ้านได้เรียกร้อง ขอให้นายกรัฐมนตรีสั่งระงับโครงการไว้ก่อนเพื่อ 1) พิจารณาตรวจสอบติดตามการใช้งบประมาณ การก่อสร้างบ่อบำบัด โดยแจ้งต่อสาธารณชนทั่วไปอย่างเปิดเผย 2) ให้ศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม ก่อนการดำเนินการ โครงการ ตามที่กฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 56 กำหนดไว้ 3) ให้ดำเนินการตามกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนตามที่กฎหมาย รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 59 กำหนดไว้

2.1.5 ยื่นหนังสือถึงผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการอีกครั้งหนึ่ง เรียกร้องให้ตรวจสอบการก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน

โดยการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเฉลา ทิมทองและนายณรงค์ กลมกล่อม ให้ทัศนะในทิศทางเดียวกันว่า “ข้าพเจ้า (เฉลา ทิมทอง) และนางดาวัลย์ จันทระหัตติ ได้เข้าพบและมีหนังสือร้องเรียนต่อนายสุจริต นันทมนตรี ผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการ ขอให้เร่งรัดการก่อสร้างโครงการไว้ก่อน เพื่อจัดทำรายงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม และเอกสารหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับโครงการที่ทางจังหวัดมีอยู่ ผู้ว่าราชการจังหวัดได้อนุญาตให้เจ้าหน้าที่นำเพิ่มเอกสารที่เกี่ยวข้องกับโครงการทั้งหมดมาให้แล้ว บอกว่าให้ถ่ายเอกสารไปให้หมด ซึ่งเอกสารครานั้นเป็นประโยชน์มาก”

นางดาวัลย์ จันทระหัตติ กล่าวว่า “ในวันที่ 2 มิถุนายน ชาวบ้านก็ยังทำหนังสือถึงผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการอีกครั้งหนึ่ง เรียกร้องให้ตรวจสอบการก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียที่มีได้มีการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมมีแนวโน้มจะก่อผลกระทบต่อสุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต และชุมชนใกล้เคียง รวมทั้งขอให้ตรวจสอบการจัดซื้อที่ดินและให้ชะลอโครงการก่อสร้างไว้ก่อน”

2.1.6 ถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผ่านสำนักพระราชเลข อ้างถึงความสำคัญของคลองด่าน และการก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน

โดยการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเฉลา ทิมทองและนายณรงค์ กลมกล่อม ให้ทัศนะในทิศทางเดียวกันว่า “หลังจากที่ได้ยื่นหนังสือร้องเรียนและคัดค้านไปยังผู้ว่าราชการจังหวัดแล้ว ได้เขียนหนังสือทูลเกล้าทูลกระหม่อม โดยให้นายพร้อม เข้มเม่ง แกนนำอีกคนหนึ่งไปถวายฎีกาต่อสำนักพระราชเลข โดยอ้างถึงความสำคัญของคลองคอน ช่วยรับน้ำขึ้นในระบายนอกสู่ทะเล เมื่อฤดูฝนน้ำขึ้นในมาก และการถมทับปิดกั้นคลองคอนเป็นการขัดพระราชดำริของในหลวง ที่ได้ตรัสไว้เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2538 ว่า คลองทุกคลองที่รับน้ำจากประตุน้ำทุกประตูตลอดแนวถนนสุขุมวิท ห้ามปิดกั้น คลองไหนดินแค้นให้ขุดขยายให้กว้าง การถมคลองคอนเป็นการขัดพระราชดำริในหลวง”

นางแดง กล่าวว่า “ในวันที่ 24 กันยายน ประชาชนตำบลคลองด่านและตำบลสองคลอง ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายฎีกาเกี่ยวกับโครงการบำบัดน้ำเสียรวมทั้งจังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งต่อมาสำนักพระราชเลขการได้ส่งหนังสือตอบรับ ลงวันที่ 19 ตุลาคม ว่าได้รับเรื่องไว้แล้ว

2.1.7 การยื่นหนังสือต่อหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง อาทิ ประธานคณะกรรมการชุดสิ่งแวดล้อม ชุดการปกครองและชุดเกษตรของวุฒิสภา การยื่นหนังสือถึงนายกรัฐมนตรี (ชวน

หลักฐาน) ครั้งที่ 2 ขึ้นหนังสือกับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ขึ้นหนังสือกับนายกรัฐมนตรี (พ.ต.ท. ดร.ทักษิณ ชินวัตร) ในวันที่ 15 สิงหาคม 2544 เป็นต้น

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นางดาวัลย์ จันทรหัสดี กล่าวว่า “นอกจากนี้แกนนำและชาวบ้านยังเดินทางไปขึ้นหนังสือร้องเรียนกับหน่วยงานภาครัฐอย่างต่อเนื่อง เช่น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย และรวมทั้งวันที่ 5 มีนาคม 2544 ชาวบ้านในนามกลุ่มปกป้องสิทธิ (คลองด่านและสองคลอง) ขึ้นหนังสือต่อ อบต. คลองด่าน โดยมีข้อเรียกร้องถึงรัฐบาลและผู้เกี่ยวข้องด้วย ดังนี้ 1) ให้ประกาศเขตพื้นที่ตำบลคลองด่านและตำบลสองคลองเป็นเขตอนุรักษ์เพื่อการเกษตรและประมง 2) ให้ยกเลิกโครงการขนาดใหญ่ที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตในเขตอนุรักษ์เพื่อการเกษตรและประมงนี้ 3) ให้หยุดการก่อสร้างโครงการบำบัดน้ำเสียตั้งแต่กิโลเมตรที่ 38 จนถึงกิโลเมตรที่ 57 และให้หยุดการก่อสร้างโรงไฟฟ้าพลังความร้อนร่วมบางบ่อ (IPP) ทันทที และรวมถึงขึ้นหนังสือร้องเรียนให้กับรัฐบาลภายใต้การนำของ พ.ต.ท. ดร.ทักษิณ ชินวัตร

2.2 การตรวจสอบกระบวนการใช้อำนาจ

การตรวจสอบกระบวนการใช้อำนาจ มักเป็นทิศทางการเคลื่อนไหวของปัญญาชนและองค์กรประชาชนในเมืองมากกว่าระดับรากหญ้า ไม่ใช่เจ้าของปัญหาโดยตรงแต่หวังผลประโยชน์ส่วนรวมและเรื่องถูกผิดในบ้านเมือง การเคลื่อนไหวที่โดดเด่น เช่นการต่อต้านพฤติกรรมทุจริตในการจัดซื้อยาและเวชภัณฑ์ การต่อต้านคอร์รัปชัน เป็นต้น

แม้ว่าชาวคลองด่านและสองคลองจะยังคงดำเนินกิจกรรมการขึ้นหนังสือต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อเนื่องมาเรื่อยๆ แต่จุดเน้นของการเคลื่อนไหวในระยะหลังไม่ได้อยู่ที่เรื่องของการร้องเรียนหรือแสดงจุดยืนอีกต่อไป หากแต่เป็นเรื่องของการแสวงหาแนวร่วมและการใช้ช่องทางต่างๆ เพื่อตรวจสอบและเปิดโปงปัญหา ตัวแทนของชาวบ้านคลองด่านจึงเข้าร่วมเวทีทางวิชาการและกิจกรรมทางสังคมรูปแบบต่างๆ อย่างกว้างขวาง รวมทั้งมีการร่วมงานกับองค์กรต่างๆ ในหลากหลายด้าน เมื่อวันที่ 8 กันยายน 2543 โดยชี้มูลความผิดของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องกับโครงการใน 3 ประเด็นคือ

1) การทำสัญญาเอื้อประโยชน์ให้กับบริษัทรับเหมา ทำให้รัฐต้องเสียเงินงบประมาณเพิ่มขึ้นจากเดิมถึงหนึ่งหมื่นล้านบาท

2) การจัดซื้อที่ดินแพงเกินความเป็นจริง

3) การจัดซื้อที่ดินไม่ครบตามจำนวนที่รัฐต้องจ่ายเงินไป

การตรวจสอบกระบวนการใช้อำนาจของรัฐ แกนนำและชาวบ้านร่วมกันกระทำดังนี้

2.2.1 ทำหนังสือร้องเรียนไปยังคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริต และประพฤติมิชอบในวงราชการ (ป.ป.ป.) โดยขอให้เข้ามาตรวจสอบความโปร่งใสของโครงการนี้ และได้ยื่นข้อร้องเรียนซ้ำอีกครั้งหนึ่งเมื่อหน่วยงานนี้ได้เปลี่ยนมาเป็นสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (ป.ป.ช.) เมื่อเดือนกันยายน 2543

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเฉลา ทิมทองนายณรงค์ กลมกล่อม และนางดาวัลย์ จันทร์หัสดี กล่าวว่า “แกนนำและชาวบ้านได้เข้าไปยื่นหนังสือร้องเรียนไปยังคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตและประพฤติมิชอบในวงราชการ (ป.ป.ป.) โดยขอให้เข้ามาตรวจสอบความโปร่งใสของโครงการนี้ และได้ยื่นข้อร้องเรียนซ้ำอีกครั้งหนึ่งเมื่อหน่วยงานนี้ได้เปลี่ยนมาเป็นสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (ป.ป.ช.) เมื่อเดือนกันยายน 2543 โดยในครั้งหลังได้เรียกร้องให้ ป.ป.ช. ตรวจสอบการทุจริตและความประพฤติมิชอบของเจ้าหน้าที่กรมควบคุมมลพิษ และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับโครงการดังกล่าวที่ทำสัญญาเอื้อประโยชน์ให้กับบริษัทรับเหมา อันเป็นเหตุให้รัฐต้องสูญเสียเงินงบประมาณค่าก่อสร้างโครงการเพิ่มขึ้นอีกหมื่นล้านบาท และเจ้าหน้าที่กรมควบคุมมลพิษยังมีส่วนทำให้รัฐต้องสูญเสียเงินจากการซื้อที่ดินแพงเกินความเป็นจริงถึง 1,065 ล้านบาท ทั้งยังได้รับที่ดินไม่ครบตามจำนวนอีกด้วย ในการยื่นหนังสือครั้งหลังนี้ ชิดชัยพานิชภักดิ์ รองเลขาธิการ ป.ป.ช.เป็นผู้รับเรื่องไว้ แต่ ป.ป.ช. ก็ไม่ได้ดำเนินการตอบสนองจนได้ บทสรุปใดๆ”

2.2.2 การยื่นฟ้องต่อศาลปกครอง ฐานะละเลยการปฏิบัติหน้าที่ ไม่ติดตามตรวจสอบคำสั่งและเอื้อประโยชน์ต่อบริษัทคู่สัญญา

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเฉลา ทิมทองนายณรงค์ กลมกล่อม และนางดาวัลย์ จันทร์หัสดี กล่าวว่า “ในวันที่ 29 ตุลาคม 2544 ดาวัลย์ จันทร์หัสดี พร้อมด้วยชาวบ้านตำบลคลองด่านและสองคลองอีกสองคน ยังได้ร่วมกันยื่นฟ้องต่อศาลปกครอง โดยมีนายรัฐมนตรีเป็นจำเลยที่ 1 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นจำเลยที่ 2 และกรมควบคุมมลพิษเป็นจำเลยที่ 3 ฐานะละเลยการปฏิบัติหน้าที่ ไม่ติดตามตรวจสอบคำสั่งและเอื้อประโยชน์ต่อบริษัทคู่สัญญา ซึ่งศาลปกครองกลางรับคำฟ้องดังกล่าวเมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน 2544 และนัดไต่สวนครั้งแรกวันที่ 20 พฤศจิกายน 2544 จากนั้นทางฝ่ายผู้ถูกฟ้องได้ยื่นคำให้การชี้แจงแก่ศาลในวันที่ 30 มกราคม 2545 แต่แล้วในที่สุดศาลปกครองกลางก็มีคำสั่งไม่รับฟ้องและให้จำหน่ายคดี ทั้งนี้มีการระบุในจดหมายตอบกลับถึงผู้ฟ้องด้วยว่า ศาลมีคำสั่งรับฟ้องไว้พิจารณาโดยผิดหลง ดังนั้น จึงมีคำสั่งเพิกถอนกระบวนการพิจารณาที่ผ่าน ๆ มาด้วย

ครั้งต่อมา ข้าพเจ้า (เฉลา ทิมทอง) ได้ยื่นฟ้องรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยต่อศาลปกครอง เนื่องจากได้รับความเดือดร้อนหรือเสียหายจากกฎกระทรวงที่ใช้บังคับผังเมืองรวมสมุทรปราการ พ.ศ.2544 ในเขตตำบลคลองด่าน อำเภอบางปะอิน กฎกระทรวงนี้บังคับให้เปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตตำบลคลองด่านจากเดิมเป็นที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อย (สีเหลือง) และที่ดินประเภทชนบทและเกษตรกรรม (สีเขียว) เป็นที่ดินประเภทอุตสาหกรรมและคลังสินค้า (สีม่วง) โดยผู้ฟ้องคดีเห็นว่า การออกกฎกระทรวงไม่ชอบด้วยรัฐธรรมนูญ กฎหมายว่าด้วยสภาพัฒนาการและองค์การบริหารส่วนตำบล และกฎหมายว่าด้วยการผังเมือง แต่ในคดีนี้ ศาลปกครองสูงสุดมีคำพิพากษาเมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน 2547 ให้ถอนกฎกระทรวงดังกล่าว”

2.2.3 การตรวจสอบภายใต้การประสานงานกับวุฒิสภา

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเฉลา ทิมทอง และนายณรงค์ กลมกล่อม กล่าวว่า “ข้าพเจ้า (เฉลา ทิมทอง) และดาวัลย์ จันทรหัสดี ยังเดินทางตรวจสอบการทุจริตต่อไป คือ เมื่อคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมและวุฒิสภารับเรื่องร้องเรียนจากชาวบ้านแล้ว และได้มีรายงานให้รัฐบาลหยุดการดำเนินโครงการ แต่รัฐบาลกลับไม่ดำเนินการ ข้าพเจ้า (เฉลา ทิมทอง) และดาวัลย์ ฯ จึงนำเรื่องร้องเรียนนาย จรูญ ยังประกาศกรหาสมาชิกสภาจังหวัดสมุทรปราการ ให้ตรวจสอบการดำเนินโครงการ นายจรูญ ยังประกาศได้นำเรื่องเสนอต่อประธานวุฒิสภาเพื่อขอให้ที่ประชุมวุฒิสภามีมติแต่งตั้งคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาศึกษา และติดตามตรวจสอบโครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จังหวัดสมุทรปราการ ที่ประชุมมีมติให้แต่งตั้งคณะกรรมการวิสามัญดังกล่าว คณะกรรมการวิสามัญฯ ได้แต่งตั้งคณะอนุกรรมการฯ เพื่อพิจารณาปัญหาเฉพาะด้าน โครงการขึ้น จำนวน 4 คณะ ได้แก่ 1) คณะอนุกรรมการฯ พิจารณาศึกษาปัญหาสิ่งแวดล้อม 2) คณะอนุกรรมการฯ พิจารณาศึกษาคำค้านวิศวกรรม 3) คณะอนุกรรมการฯ พิจารณาศึกษาปัญหาด้านกฎหมาย และ 4) คณะทำงาน พิจารณาศึกษาและเสนอแนวทางเลือกกรณีโครงการฯ จะต้องยุติลง ทำให้ข้าพเจ้า (เฉลา ทิมทอง) ได้รับแต่งตั้งในคณะอนุกรรมการฯ และคณะงานรวม 3 คณะ และดาวัลย์ 2 คณะ”

นางดาวัลย์ จันทรหัสดี กล่าวว่า “การตรวจสอบอีกส่วนเกิดขึ้นภายใต้การประสานงานกับวุฒิสภา โดยที่ประชุมวุฒิสภามีมติเมื่อวันที่ 27 เมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2545 ได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาศึกษาและติดตามตรวจสอบโครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จังหวัดสมุทรปราการ ตามข้อเสนอของวุฒิสมาชิก สมุทรปราการ จรูญ ยังประกาศซึ่งต่อมาคณะกรรมการชุดนี้ ได้แต่งตั้งคณะอนุกรรมการวิสามัญเพื่อพิจารณาปัญหาเฉพาะด้านต่างๆ อีก 3 คณะ ได้แก่ ด้านกฎหมาย ด้านสิ่งแวดล้อม และด้านวิศวกรรม รวมทั้งคณะทำงานอีก

1 คณะ ซึ่งตัวแทนชาวบ้านก็ได้มีส่วนร่วมเข้าร่วมเป็นคณะอนุกรรมการในทั้ง 3 คณะด้วย และจากนั้นมา คณะอนุกรรมการก็ตรวจสอบกรณีอย่างลงลึก อันมีส่วนทำให้ประเด็นต่างๆ ชัดเจนยิ่งขึ้น”

2.2.4 การตรวจสอบภายใต้การประสานงานกับหน่วยงานอื่นๆ อาทิ การร่วมมือกับกลุ่มศึกษาและรณรงค์มลภาวะอุตสาหกรรม หนังสือพิมพ์ผู้จัดการเครือข่ายประชาชนด้านคอร์รัปชัน

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นางดาวัลย์ จันทรหัตติ กล่าวไว้ว่า “นอกจากนี้ตัวแทนชาวคลองด่านยังมีการร่วมมือกับกลุ่มศึกษาและรณรงค์มลภาวะอุตสาหกรรมและหนังสือพิมพ์ผู้จัดการจัดทำและตีพิมพ์หนังสือชื่อ “บ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน โครงการผลาญชาติ” ออกมาเมื่อปลายปี 2545 โดยมีเนื้อหาเปิดโปงความไม่ชอบมาพากลและปัญหาของโครงการในมิติต่าง ๆ และในช่วงเดียวกันนั่นเอง ชาวคลองด่านและสองคลองยังได้ยื่นเรื่องต่อคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติและสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติด้วย ส่วนการร่วมงานกับเครือข่ายประชาชนด้านคอร์รัปชันก็เท่ากับเป็นการเปิดกรณีในประเด็นการทุจริตของโครงการ โดยตรง อันนำมาสู่การทำงานวิจัยในหัวข้อ “โครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน: คอร์รัปชันเชิงนโยบาย” นับตั้งแต่ช่วงปลายปี 2545 ซึ่งได้มีการแถลงข่าวเบื้องต้นถึงผลการวิจัยไปเมื่อวันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2546 และแถลงผลสรุปการวิจัยอีกครั้งเมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม 2548 ซึ่งให้เห็นกระบวนการดำเนินโครงการที่มีปัญหาและขาดความโปร่งใสอย่างเป็นระบบ ตลอดจนฉายภาพของกลุ่มผลประโยชน์และเครือข่ายสายสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องในลักษณะเจาะลึกและเป็นรูปธรรม”

2.3 การประท้วงอำนาจรัฐ

การประท้วงอำนาจรัฐและเรียกร้องการถ่ายโอนอำนาจที่รัฐเคยมีมาเป็นของประชาชน ซึ่งมักเกิดจากการตัดสินใจของรัฐที่ส่งผลถึงประชาชน โดยเฉพาะคนในท้องถิ่นใน โครงการต่างๆ จนเกิดการยืนยันว่าควรให้ชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจหรือมีส่วนร่วมเห็นชอบด้วย เช่น กรณีท่อก๊าซโรงไฟฟ้า หินกรูด-บ่อนอก และ พ.ร.บ. ป่าชุมชน เป็นต้น

สำหรับโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน กล่าวได้ว่า การต่อสู้ในกรณีโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่านนี้มีพื้นฐานอยู่ที่การต่อสู้เพื่อสิทธิในข้อมูลข่าวสารเป็นสำคัญ เพราะหลังจากมีการขึ้นป้ายที่บริเวณถนนสุขุมวิทหน้าสถานที่ก่อสร้าง อันทำให้ชาวบ้านรับทราบว่าการก่อสร้างที่กำลังเริ่มต้นอยู่นั้นเป็นโครงการในลักษณะใดและเป็นของหน่วยงานใด การแสวงหาข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโครงการอย่างจริงจังก็เริ่มต้นขึ้น ก่อนที่จะมีการพัฒนาไปสู่การติดตามตรวจสอบ ตั้งคำถามและการเคลื่อนไหวเรียกร้องให้ชะลอโครงการจนกระทั่งก้าวสู่การคัดค้านโครงการในที่สุด (สุกรานต์ ไรจนไพรวงศ์ และดาวัลย์ จันทรหัตติ 2550 : 62)

หากติดตามพัฒนาการการเคลื่อนไหวของชาวบ้านทั้งสองตำบลจะพบว่า ข้อเรียกร้อง ในระยะแรกนั้นอยู่ที่การขอให้ชะลอโครงการไว้ก่อน ให้มีการดำเนินกระบวนการตรวจสอบ และมีการตั้งคำถามต่างๆ ต่อโครงการ แต่เมื่อยิ่งรู้ความเป็นมาชัดเจนขึ้น ชาวถึงข้อมูลที่ไม่เป็นที่เปิดเผยโดยทั่วๆ ไปได้ลึกซึ้ง เห็นประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงอยู่ด้วยกันมากยิ่งขึ้น การตรวจสอบนั้นจึงพัฒนาไปสู่การคัดค้านโครงการอย่างชัดเจนและอย่างต่อเนื่อง กระทั่งเป้าหมายหลักที่ต้องการให้หยุดโครงการบรรลุผลเบื้องต้นในที่สุด

การประท้วงอำนาจรัฐ เกณนำและชาวบ้านร่วมกันกระทำดังนี้

2.3.1 การชุมนุมประท้วงครั้งที่ 1 เพื่อเรียกร้องให้หยุดก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียในพื้นที่คลองด่านจนกว่าจะมีการศึกษาผลกระทบให้ชัดเจน

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเฉลา ทิมทอง และ นายณรงค์ กลมกล่อม กล่าวว่า “วัตถุประสงค์ที่แท้จริงแล้วเราไม่ได้ต้องการชุมนุมเพื่อประท้วง แต่ด้วยสถานการณ์ในช่วงเวลาดังกล่าว คือ ชาวบ้านมารวมตัวกันจำนวนมากทั้งชาวบ้านจากตำบลคลองด่าน และชาวบ้านจากตำบลสองคลอง อีกทั้งเจ้าหน้าที่รัฐที่จะมาเจรจาวันนั้นปล่อยให้ชาวบ้านรอนาน และตากแดด อากาศร้อน จึงทำให้ชาวบ้านเกิดการไม่พอใจลุกฮือกันมาปิดถนน และล้อมท่านอธิบดีเอาไว้”

นางดาวัลย์ จันทร์หัตติ กล่าวว่า “ชาวบ้านยังคงดำเนินกิจกรรมการคัดค้านหลายครั้งมีการรวมตัวกันทั้งภายในพื้นที่และภายนอก การแสดงจุดยืนครั้งใหญ่ของชาวบ้านในรอบปี 2542 เกิดขึ้นอีกครั้งในวันที่ 1 กรกฎาคม โดยประชาชนราว 1,000 คนประท้วงปิดถนนหน้าสถานที่ก่อสร้างโครงการ ยื่นข้อเรียกร้อง 4 ข้อ คือ 1) ขอให้รัฐบาลจัดให้มีการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมโดยมีนักวิชาการหรือองค์กรที่เป็นกลาง 2) ให้ชะลอการก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสีย 3) ให้รัฐบาลยืนยันหรือให้หลักประกันว่า ถ้าระบบบำบัดน้ำเสียก่อให้เกิดผลกระทบหรือก่อให้เกิดความเสียหาย รัฐบาลจะชดเชยค่าเสียหายแก่ราษฎรโดยทันที 4) ขอให้สอบสวนกรณี อบต.คลองด่าน รายงานเท็จว่าสภา อบต.มีการลงมติยินยอมให้ใช้พื้นที่แล้ว”

2.3.2 การชุมนุมประท้วงครั้งที่ 2 เพื่อเรียกร้องให้หยุดก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียในพื้นที่คลองด่านจนกว่าจะทราบผลการศึกษาด้านผลกระทบสิ่งแวดล้อม

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเฉลา ทิมทอง และนายณรงค์ กลมกล่อม กล่าวว่า “ข้าพเจ้า (เฉลา ทิมทอง) ได้เรียกประชุมเกณนำเสนอว่าต้องออกประท้วงครั้งใหญ่ เพื่อตบหนัารองประธานสภาฯ ที่พูดว่าชาวคลองด่านส่วนใหญ่สนับสนุน ผู้ประท้วงมีส่วนน้อยพูดคุยกันได้ไม่มีการประท้วงอีก ทุกคนเห็นด้วย ข้าพเจ้าได้มีหนังสือแจ้งไปยังสถานีตำรวจภูธรตำบลคลองด่าน เทศบาลตำบลคลองด่าน

อบต.คลองด่าน นายอำเภอบางบ่อ สถานีตำรวจจังหวัดสมุทรปราการ ผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการ ตำรวจสันติบาลจังหวัด และสำนักงานตำรวจแห่งชาติ แจ้งให้ทราบว่าในวันที่ 24 ธันวาคม 2543 ข้าพเจ้าและชาวคลองด่านกับชาวตำบลสองคลอง จะชุมนุมประท้วงคัดค้านโครงการหน้าไผ่คังงาน โดยสงบและปราศจากอาวุธตามรัฐธรรมนูญ จึงขอให้นำกำลังเจ้าหน้าที่ไปดูแลการชุมนุม เพราะข้าพเจ้าเกรงว่าจะมีกลุ่มบุคคลที่ 3 เข้ามาก่อความวุ่นวายระหว่างการชุมนุม วันชุมนุมประท้วง มีผู้มาร่วมเกือบ 3,000 คน โดยมีนายอำเภอบางบ่อ นายกเทศมนตรีตำบลคลองด่าน ปลัด อบต. และเจ้าหน้าที่ตำรวจมาดูแลการชุมนุม”

นางดาวัลย์ จันทระหัตติ กล่าวไว้ว่า “การชุมนุมในครั้งแรกได้รับคำยืนยันจากอธิบดีกรมควบคุมมลพิษว่าจะหยุดก่อสร้างภายใน 7 วัน แต่ทว่าในที่สุดโครงการก็ยังเดินหน้าต่อไป การชุมนุมของชาวคลองด่านและสองคลองจึงเกิดขึ้นอีกโดยเรียกร้องให้มีการหยุดก่อสร้างจนกว่าจะทราบผลการศึกษาด้านผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและให้มีการสอบสวนเรื่องการทุจริต”

2.4 การร่วมมือวิพากษ์กับรัฐ

การร่วมมือเชิงวิพากษ์กับรัฐ (critical cooperation) หรือความผูกพันในเชิงสร้างสรรค์ เพื่อเบียดเบียนพื้นที่ในกระบวนการใช้อำนาจมาเป็นของประชาสังคม ซึ่งมีลักษณะที่ก้ำกึ่งระหว่างการถ่วงดุลกับการร่วมมือ คือเป็นการเคลื่อนไหวที่พยายามหาทางถ่ายโอนอำนาจบางด้านของรัฐมาสู่ประชาชน ด้วยการเน้นความสามารถในการดูแลประชาชนมากกว่าการประท้วงหรือการเผชิญหน้ากับรัฐโดยตรง เช่น คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) และเอ็นจีโอที่อยู่ในเครือข่ายของสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา เป็นต้น

การร่วมกันวิพากษ์กับรัฐ แกนนำและชาวบ้านร่วมกันกระทำดังนี้

2.4.1 การชี้แจงของกรมควบคุมมลพิษ

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเลลา ทิมทอง กล่าวว่า “การเข้ามาชี้แจงของกรมควบคุมมลพิษ เป็นการร้องขอไปจากแกนนำและประชาชนในพื้นที่ หากมิได้มีการร้องขอไปหรือยื่นเรื่องร้องเรียนคงไม่มีการเข้ามาอธิบายรายละเอียดของโครงการ”

นายณรงค์ กลมกล่อม กล่าวว่า “การวิพากษ์กับรัฐน่าจะเป็นลักษณะการประชาพิจารณ์ หรือการแสดงความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่ แต่การชี้แจงของกรมควบคุมมลพิษมีลักษณะเข้ามาอธิบายรายละเอียดของโครงการ พอแกนนำหรือประชาชนถามกลับถึงผลกระทบในด้านต่าง ๆ หรือรายละเอียดเชิงลึกก็ตอบไม่ได้ ผมจึงคิดว่าไม่น่าจะเป็นลักษณะของการร่วมกันวิพากษ์กับรัฐ”

นางดาวัลย์ จันทรหัตถี กล่าวว่า “การชี้แจงของกรมควบคุมมลพิษแม้เสมือนจะมีเหตุรองรับแต่ก็บ่งบอกถึงจุดยืนทั้งของกรมควบคุมมลพิษและกระทรวงวิทยาศาสตร์ชัดเจนว่า ไม่ได้เห็นความสำคัญของการจัดทำประชาพิจารณ์เพราะตลอดกระบวนการดำเนินโครงการนี้ไม่ได้เผื่อเวลาสำหรับการปรึกษาหารือ การเปิดให้ชุมชนและสาธารณะชนเข้ามีส่วนร่วมตรวจสอบ ทบทวน หรือท้วงติงแต่อย่างใด”

2.4.2 การเข้าร่วมรายการกรอสดานการณ่ ซ่อง 11 (NBT) เพื่อร่วมกันแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการก่อสร้างบ่อนำบาดน้ำเสียคลองด่าน ร่วมกับ นายพรเทพ เตชะไพบูลย์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รักษาการแทนรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี นายสุวิศว์ คุณกิตติ และอธิบดีกรมควบคุมมลพิษ

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเฉลา ทิมทอง กล่าวว่า “เจ้าหน้าที่ของกรมควบคุมมลพิษได้โทรแจ้งให้ข้าพเจ้าและแกนนำรวม 2 คน ไปออกรายการกรอสดานการณ่ ซ่อง 11 เกี่ยวกับการก่อสร้างบ่อนำบาดน้ำเสียคลองด่านร่วมกับนายพรเทพ เตชะไพบูลย์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รักษาการแทนรัฐมนตรีว่าการ นายสุวิศว์ คุณกิตติ ที่พ้นจากตำแหน่งไปและอธิบดีกรมควบคุมมลพิษ และแจ้งว่าถ้าไม่สะดวกจะโทรศัพท์ซักถามในขณะออกรายการได้ แกนนำได้ประชุมกันว่าจะทำอย่างไร เราไม่เคยออกโทรทัศน์ แม้แต่สถานียังเคยเดินผ่านเข้าไป เมื่อเข้าไปในห้องถ่ายทอดแจกสื่อ เมื่อประหม่าแล้วจะพูดอย่างไร แต่ถ้าไม่ไปให้เขาพูดฝ่ายเดียว เขาพูดให้คนฟังว่าสร้างแล้วคืออย่างเดียว แต่ถ้าเราเข้าร่วมด้วยยังสามารถพูดให้สังคมได้รับรู้แง่มุมของเราว่าสร้างแล้วจะสร้างความเดือดร้อนเสียหายอย่างไร ให้คนฟังได้มีข้อคิดคิดว่าให้เขาพูดฝ่ายเดียว จึงขอต่อรองให้ชาวบ้านฝ่ายคัดค้านเข้าร่วมรายการจำนวน 3 คน คือ มีข้าพเจ้า นางดาวัลย์ และนายเชิดพรรณ บุญเกิดตัวแทนจากตำบลสองคลอง ทางกรมควบคุมมลพิษตอบตกลง เมื่อออกรายการทุกคนไม่มีการประหม่าและพวกเราสามารถโต้ตอบรัฐมนตรีและอธิบดีได้ในทุกประเด็น คืบวันนั้น โทรทัศน์ทุกเครื่องในตำบลคลองด่าน และพื้นที่ชุมนุมที่ไซค์งานได้เปิดดูรายการ และทุกคนที่ได้ดูต่างพอใจและสบายใจในการทำหน้าที่ของเรา และพูดว่าคืบวันนั้นเราชนะ”

นายณรงค์ กลมกล่อม กล่าวว่า “คืบวันนั้นไม่ได้ออกทีวีกับกลุ่มแกนนำอื่น แต่ก็สนับสนุนให้มีการไปชี้แจงเกี่ยวกับการสร้างบ่อนำบาดน้ำเสียที่คลองด่าน ข้อดี ข้อเสีย และข้อคิดเห็นต่างๆ อย่างน้อยที่สุดประชาชนในพื้นที่อื่นๆ จะได้เข้าใจถึงการต่อสู้ของคนคลองด่าน”

นางดาวัลย์ จันทรหัตถี กล่าวว่า “การออกรายการกรอสดานการณ่ของฝ่ายที่เห็นด้วยกับการก่อสร้างโครงการ เหตุการณ์ในวันนั้นยังทำให้ลุงเฉลาได้รับความช่วยเหลือจากผู้ที่ไม่

เห็นด้วยกับการก่อสร้าง โครงการส่งเอกสารหลักฐานสำคัญมาให้มากมาขังนำมาให้ด้วยตนเองและฝากมาให้ ทั้งที่เปิดเผยและไม่เปิดเผย”

ตอนที่ 3 ปัญหา อุปสรรคในการดำเนินรูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อจังหวัดสมุทรปราการ

การดำเนินรูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ พบว่า มีปัญหาและอุปสรรคดังนี้

3.1 แนวนโยบายของรัฐและรัฐบาล

การเคลื่อนไหวที่ผ่านมาหลายรัฐบาล มีหลายประเด็นที่ชี้ว่ารัฐบาลไม่จริงจังในการดำเนินคดีคลองด่าน อาทิ ในสมัยรัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร เป็นนายกรัฐมนตรี มีการจัดทำคำแถลงการณ์ร่วมกับกิจการร่วมค้า เพื่อใช้สิ่งก่อสร้างใน โครงการที่รัฐบาลยกเลิกสัญญา ซึ่งอยู่ระหว่างคณะกรรมการ ปปช. กำลังไต่สวนข้อเท็จจริง เพื่อชี้มูลความผิดของนักการเมือง ข้าราชการ และเอกชน ประมาณ 40 คน ส่งให้อัยการฟ้องศาลและอยู่ระหว่างฟ้องคดีอาญาและคดีแพ่งเรียกเงินค่าที่ดินและเงินค่าจ้างที่รับไปคืน เพื่อคืนหน้าโครงการต่อให้แล้วเสร็จ เป็นแผนเพื่อช่วยเหลือข้าราชการ นักการเมือง และเอกชนที่อยู่ระหว่างการไต่สวนของ ปปช. ให้พ้นผิด และนักการเมืองที่ร่วมรัฐบาลไม่ต้องแพ้คดีชดใช้เงินคืนรัฐ ไม่ต้องถูกฟ้องล้มละลาย และไม่ต้องติดคุก (หนังสือทูลเกล้าถวายฎีกา 2552 : 71)

และในวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2551 นางอนงค์วรรณ เทพสุทิน ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้สัมภาษณ์กับสื่อมวลชนหลายฉบับว่า “ได้ร่วมประชุมกับผู้บริหารของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมว่า ขณะนี้ได้มอบหมายให้กรมควบคุมมลพิษเตรียมสรุปความคืบหน้า โครงการบ่อน้ำบาดน้ำเสียคลองด่านขึ้นมาทบทวนอีกครั้ง เพราะเห็นว่าโครงการนี้มีมูลค่าถึง 20,000 ล้านบาท (หนังสือทูลเกล้าถวายฎีกา 2552 : 77)

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเฉลา ทิมทอง และนายณรงค์ กลมกล่อม กล่าวว่า “การกำหนดนโยบายของรัฐบาลที่ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน การทำประชาพิจารณ์เป็นเพียงการสร้างภาพชอบธรรมให้กับโครงการที่ขาดความชอบธรรม หากรัฐบาลดำเนินการทุกอย่างตามกฎหมายแล้ว เชื่อแน่ว่าปัญหาการต่อต้านจากประชาชนในหลายๆ โครงการรวมทั้งคลองด่านคงไม่เกิดขึ้นอย่างแน่นอน”

ดาวัลย์ จันทรหัสดี กล่าวว่า “มีหลายประเด็นที่ชี้ว่ารัฐบาลไม่จริงจังในการดำเนินคดี คลองด่าน 1) การปล่อยให้คดีหมกอายุความ 2) การฟ้องเอกชนข้อหาฉ้อโกงซึ่งยอมความกันได้ 3) กรมควบคุมมลพิษ ไม่เรียกค่าที่ดินคืนจากเอกชน 4) การใช้งบร่วม 70 ล้านบาทศึกษาโครงสร้างวิศวกรรม บ่อบำบัดน้ำเสีย ซึ่งหมายความว่ารัฐยอมรับสิ่งก่อสร้างนั้น ทั้ง ๆ ที่สร้างบนที่ดินที่เพิกถอน โฉนดแล้วและรัฐกำลังฟ้องร้องเรียกค่าเสียหาย 5) การแต่งตั้งสุวัจน์ ลิปตพัลลภ เป็นรัฐมนตรีว่าการ กระทรวงยุติธรรม 6) คณะกรรมการสำนักงานป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน ซึ่งสามารถ ตรวจสอบเส้นทางเงินและยึดทรัพย์ผู้กระทำความผิดได้เป็นหน่วยงานภายใต้อำนาจของ รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงยุติธรรม (กรุงเทพธุรกิจ, ผู้จัดการ 26/07/48)

3.2 แนวโน้มใช้ความรุนแรงของฝ่ายรัฐและฝ่ายทุน

แนวโน้มการใช้ความรุนแรงของฝ่ายรัฐจะเกิดขึ้นได้เสมอหากมีประเด็นที่ขัดแย้งกัน ระหว่างภาครัฐและภาคประชาชน ในกรณีการเคลื่อนไหวของชาวคลองด่านเช่นกัน มีความรุนแรง เกิดขึ้นตั้งแต่ความรุนแรงระดับเบื้องต้น ได้แก่ การข่มขู่ในรูปแบบต่างๆ ไปจนถึงความรุนแรง ระดับสูง ได้แก่ การเตรียมสมัครพักพวก อาวุธ เข้าทำร้ายประชาชนชาวคลองด่านและสองคลอง เป็นต้น

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น

นายเฉลา ทิมทอง นายณรงค์ กลมกล่อม และนางดาวัลย์ จันทรหัสดี ให้ทัศนะ เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวในทิศทางเดียวกันว่า “การใช้ความรุนแรงมีตั้งแต่ระดับข่มขู่แกนนำชาวบ้าน รวมถึงการใช้กำลัง โดยจากกรณี เมื่อวันที่ 24 วันชุมนุมประท้วง มีผู้มาร่วมเกือบ 3,000 คน โดยมี นายอำเภอบางบ่อ นายกเทศมนตรีตำบลคลองด่าน ปลัด อบต. และเจ้าหน้าที่ตำรวจมาดูแลการชุมนุม ชาวบ้านได้ชุมนุมปิดกั้นทางเข้า-ออกทั้งหมด ให้รถของบริษัทรับเหมาขนของออกจากไชด์งาน รวมถึง คนงานที่ขนของออกจากไชด์งานได้ แต่ห้ามขนเข้าเด็ดขาด ยกเว้นน้ำกินน้ำใช้และอาหาร เพราะมีความจำเป็นของคนงานที่อยู่ด้านใน ช่วงตอนประมาณ 2 ทุ่ม ได้มีคนแต่งกายคล้ายคนงานประมาณ 100 คนขอเข้าไปในไชด์งาน โดยอ้างว่าไปทำงานนอกไชด์งาน ไม่ทราบว่ามี การประท้วงปิดไชด์งาน ที่พักอยู่ในไชด์งานจำเป็นต้องเข้าไชด์งาน ซึ่งชาวบ้านไม่ยอมให้เข้า พันตำรวจเอก รองผู้กำกับการ จังหวัดได้โทรมาขอร้องให้ข้าพเจ้าช่วยบอกชาวบ้านเปิดทางให้คนเหล่านั้นด้วย รุ่งขึ้นในวันที่ 25 ประมาณ 2 โมงเช้า เจ้าหน้าที่ตำรวจที่คลองด่านท่านหนึ่งได้มากระซิบบอกข้าพเจ้าว่าด้านในมีคน ประมาณ 100 คนถือป้ายประท้วงคนชาวคลองด่าน ข้าพเจ้ารู้ได้ทันทีว่าเสียท่ารองผู้กำกับการ เมื่อคืนปล่อยให้เข้าไปเลยกลายเป็นไอ้ 100 คนในเช้าวันนี้ ช่วงเช้าผู้ชุมนุมทั้งหญิงและชายรวมกันได้ประมาณ 200 คน ที่อยู่ในเต็นท์ชุมนุมรวมนายอำเภอ นายกเทศมนตรี และปลัด ซึ่งไม่มีอาวุธ แต่อุ่นใจที่มี พ.ต.ต. ประจิม ลีมีสุวรรณ ผู้กำกับการจังหวัด พร้อมด้วยเจ้าหน้าที่ตำรวจยื่นเรียงแถวกันเขตไม่ให้ชาวบ้าน

เข้าไปในไซค์งานประมาณ 150 นาย ประมาณ 3 โมงเช้า ดร.สมบุญ สุขสำราญ ผู้ว่าราชการจังหวัด ได้โทรมาบอกข้าพเจ้าว่ารัฐมนตรีได้ให้ผู้อำนวยการกองจัดการคุณภาพน้ำ มาเจรจาจะตกลงหรือไม่ ข้าพเจ้าตอบตกลงทันที เพราะถือว่าเป็นการแก้การพุดคุยไม่ได้เรื่องเจรจา จึงไม่ต้องปรึกษาแกนนำ และได้ให้แกนนำอยู่ในบริเวณช่วยกันโทรหาแกนนำที่ยังไม่มา ให้รีบมาก่อนผู้ว่ากับกรมควบคุมมลพิษจะมาเจรจากับผู้ชุมนุม ในระหว่างที่รอแกนนำและผู้ว่าราชการจังหวัด กับผู้อำนวยการฯ ชาวบ้านที่อยู่ในบริเวณร่วมกับนายอำเภอและข้าราชการท้องถิ่น ได้ตั้งวงกินอาหารกัน ได้มีเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิดมาก่อนได้มีกลุ่มชายฉกรรจ์ประมาณ 50 คน ถือเหล็กปล่องอ้อยเป็นอาวุธ ผ่านแนวตำรวจเข้ามาที่ชาวบ้านกำลังนั่งกินข้าว ไม่นานได้ระวางตัว รวมทั้งนายอำเภอ ปลัด และนายกเทศมนตรีได้รับบาดเจ็บ เมื่อชาวบ้านตั้งสติได้ได้หอบไม้พินที่ไว้หุงต้มอาหารสวนตักกลับ กลุ่มคนดังกล่าวได้ล่าถอยผ่านแนวตำรวจซึ่งตำรวจได้เปิดทางแล้วรีบปิดกั้น และได้มีชายอีกกลุ่มหนึ่งใช้เหล็กปล่องอ้อยประมาณ 30-40 เซ็นติเมตร ขวางข้ามหัวตำรวจมาลงที่ผู้ชุมนุม โดยที่ตำรวจไม่ได้ดำเนินการใดๆ ในขณะเดียวกันผู้ว่าราชการจังหวัด ได้เดินเข้ามาในมือถือเหล็กปล่องอ้อยและว่าเหล็กปล่องอ้อยเป็นของชาวบ้าน ชาวบ้านจะล่อเอาจึงได้เดินหนีจากไป ชาวบ้านได้ช่วยกันนำคนบาดเจ็บส่งโรงพยาบาลแล้ว เข้าแจ้งความกับเจ้าหน้าที่ตำรวจพร้อมอาวุธของกลางที่เป็นเหล็กปล่องอ้อยจำนวนมากส่งให้ตำรวจ”

นางดาวัลย์ จันทระหัตติ กล่าวว่า “ถ้าเป็นการข่มขู่ตรงๆ ไม่มีอะไรนะ แต่มีโทรศัพท์แปลกๆ คือ พอรับสายแล้วจะมีเสียงดังตึกๆ เหมือนนาฬิกา ตรงนี้ก็อยากจะบอกกับคนที่เกี่ยวข้องนะ ระบุว่าที่พวกเราทำก็เพราะเราต้องการรักษากันเกิด และก็ทำเพื่อผลประโยชน์ของประเทศชาติ รวมทั้งความมั่นคงทางอาหาร โดยไม่ได้มีจิตคิดร้ายกับใครจริงๆ”

3.3 ความไม่เข้าใจและการวางเฉยของกลุ่มคนในสังคมที่ไม่เดือดร้อน

กลุ่มคนในสังคมมองว่า โครงการปรับปรุงคุณภาพน้ำเป็นสิ่งที่ดี เป็นการบำบัดน้ำเสียให้เป็นน้ำดี โดยเฉพาะกลุ่มคนนอกพื้นที่

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น

นางดาวัลย์ จันทระหัตติ กล่าวว่า “ในทางสังคม เราพบว่า คนภายนอกมองว่าโครงการปรับปรุงคุณภาพน้ำเป็นสิ่งที่ดี เขาสนใจแค่ว่า การบำบัดน้ำเสียให้เป็นน้ำดี ฟังดูก็ดี ดิฉันก็ว่า มันก็ดี ถ้าอยู่ในพื้นที่มีปัญหา ถ้าบำบัดน้ำไปอยู่ในแหล่งที่มีน้ำเสีย แต่เราบอกว่า ที่คลองด่านไม่มีปัญหา มันผิดที่ อีกประเด็นหนึ่ง เราเรียนรู้ที่จะสัมพันธ์กับสื่อ เช่น หนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน ซึ่งเสนอข่าวมาก่อนที่ชาวบ้านจะรู้ข้อมูล และเราก็เป็นคนที่ดีตามข่าวสาร ทำให้ทราบข้อมูล”

3.4 ปัญหาจิตสำนึกทางการเมือง การขาดแคลนทุน และภาวะผู้นำ

ชาวบ้านไม่ได้มีจิตสำนึกต่อผู้ทางการเมืองอัต โนมติ เพราะแนวคิดที่ยอมรับฐานะเหนือกว่าของรัฐและวัฒนธรรมที่มองตัวเองเป็นกลุ่มชนที่ไร้อำนาจยังฝังลึกมากพอสมควร จึงไม่ใช่เรื่องง่ายที่ผู้นำประชาชนที่ตื่นตัวทางการเมืองจะไปจัดตั้งมวลชนให้เกิดการรวมพลังขึ้นมาหรือบางแห่งถึงขั้นสลายตัวเมื่อได้รับการแก้ไข หรือหมกการเชื่อมร้อยกับกลุ่มอื่นเมื่อ ปัญหาของคนผ่อนคลายลง ทั้งนี้เนื่องจากวิถีชีวิตของประชาชนในระดับรากหญ้าไม่น้อยก็อยู่ในกระแสบริ โภคแบบทุนนิยม ซึ่งเป็นแบบปัจเจกนิยม

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น

นายเฉลา ทิมทอง “ข้าพเจ้ามีการศึกษาเพียงแค่ ป. 4 ไม่มีความรู้ ฐานะค่อนข้างจน ต้นทุนทางสังคมเป็นศูนย์ การมาเป็นผู้นำคัดค้าน โครงการ 20,000 ล้านบาท และเป็นโครงการที่ นักการเมืองระดับชาติของจังหวัดสมุทรปราการเข้าไปมีผลประโยชน์ในโครงการฯ ดังนั้นการที่จะให้ชาวบ้านยอมรับ ข้าราชการท้องถิ่น เช่นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต. และสมาชิกสภาเทศบาล รวมทั้ง ข้าราชการอำเภอและจังหวัดฯ ที่มีจิตสำนึกที่ดี ให้ความเชื่อถือแบบส่งเอกสารที่เป็นประโยชน์ในการคัดค้านโครงการฯ คงไร้ประโยชน์ ซึ่งมองว่าไม่สามารถหยุดโครงการได้ และแกนนำอาจรับเงินแล้วหยุดคัดค้าน ข้าพเจ้าจึงไม่ค่อยได้ทำหน้าที่ตรงนั้นในช่วงแรก แต่ทำหน้าที่ให้ข้อมูลในการพูดและเขียนหนังสือให้แกนนำร้องเรียนต่อส่วนราชการต่าง ๆ แต่มีชื่อข้าพเจ้าเป็นผู้ร้องเรียนทุกฉบับ และส่งเนาหนังสือให้ชาวบ้านได้รับรู้ข้อร้องเรียนต่อส่วนราชการต่าง ๆ ซึ่งได้เคยมีชาวบ้านผู้เข้าคัดค้าน”

นายณรงค์ กลมกล่อม กล่าวว่า “ในเรื่องของการขาดแคลนทุนนั้น ในช่วงแรกๆ เราขาดแคลนทุนในทุกด้าน ต้นทุนทางด้านความรู้ ต้นทุนทางด้านสังคม ถึงจะเป็นปัญหาสำคัญแต่ทุกอย่างสามารถแก้ไขได้”

นางดาวลัย จันทระหัตติ กล่าวว่า “ปัญหาเกี่ยวกับจิตสำนึกทางการเมืองเป็นเรื่องใหญ่มาก จริงๆ แล้วชาวบ้านคล่องค่านลุกขึ้นมาต่อสู้ เป้าหมายแรกคือเราไม่เอาบ่อฯ ส่วนการจัดการกับทุจรีดคอร์ปชันถือเป็นนโยบายและเป็นหน้าที่ของผู้ที่รับผิดชอบนะคะ ดังนั้น ถ้าเกิดว่ารัฐบาลจะบอกว่าจัดการกับทุจรีดคอร์ปชัน แล้วบ่อน้ำบาดน้ำเสีย ยังอยู่ที่คลองด่าน อันนั้นไม่ใช่เป้าหมายของเรา ส่วนประเด็นที่รัฐบาลดำเนินการกับผู้ทุจรีด ณ เวลานี้ เราก็เห็นว่าเป็นมิติที่ดีที่รัฐบาลกล้าตัดสินใจฟ้องร้องผู้ที่เกี่ยวข้อง เพราะเป็นการประกาศนโยบายของรัฐบาล แต่ในขณะที่เดียวกันเราก็จะติดตามและตรวจสอบต่อไปว่า การดำเนินคดีกับบุคคลที่เกี่ยวข้องนั้น ตรงกับข้อมูลที่เราได้ศึกษาหรือไม่ และก็ต้องดูว่าฟ้องแล้วจะเกิดอะไรขึ้นอีก ส่วนการที่จะมองว่ากรณีนี้เป็นเกมการเมืองหรือไม่ ก็คงตอบได้ว่า ณ เวลานี้ก็มีบ้าง แต่ก็ไม่ถึงกับชัดเจน แต่ถ้าไม่ฟ้องเลยจะชัดเจนกว่า”

บทที่ 5

สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องการเมืองภาคประชาชน กรณีศึกษาชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ สรุปได้ดังนี้

1. สรุปการวิจัย

1.1 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.1.1 เพื่อศึกษาพัฒนาการทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

1.1.2 เพื่อศึกษารูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

1.1.3 เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรคในการดำเนินรูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

1.2 วิธีการดำเนินการวิจัย

1.2.1 วิธีการศึกษา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นแบบคุณภาพ โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล ร่วมกับการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารทั้งที่เป็นข้อมูลขั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ

1.2.2 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยมีจำนวน 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 แกนนำการชุมนุม ผู้วิจัยทำการเลือกแบบเจาะจง 3 คน และกลุ่มที่ 2 ได้แก่ กลุ่มประชาชนในชุมชนคลองด่าน ผู้วิจัยทำการเลือกแบบเจาะจงหมู่บ้านละ 5 คน จำนวน 3 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 9 หมู่ที่ 11 และหมู่ที่ 12 รวมทั้งสิ้น 15 คน

1.2.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์ แบบมีโครงสร้าง เมื่อได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างวิจัย 2 กลุ่มดังกล่าวแล้ว จึงนำข้อมูลที่ได้อามาเรียบเรียงตาม

ประเด็นคำถามในการสัมภาษณ์แกนนำและประชาชน เพื่อนำข้อมูลมาประเมินผลแล้วทำการวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อสรุปผลการศึกษาดำเนินการตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

1.3 ผลการวิจัย

1.3.1 พัฒนาการทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

โครงการบำบัดน้ำเสียจังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งริเริ่มขึ้นตั้งแต่ปี 2529 เป็นความพยายามในการแก้ไขปัญหาน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรมในจังหวัดสมุทรปราการ เดิมมีแผนที่จะจัดสร้างโรงบำบัดน้ำเสียรวมให้กับกลุ่มโรงงาน 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มสุขสวัสดิ์ (บนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา) และกลุ่มปู้เจ้าสมิงพราย-เทพารักษ์ (บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา) ต่อมาได้มีการทบทวนแผนใหม่ โดยให้รวมการบำบัดน้ำเสียที่เกิดจากชุมชนเข้าไปด้วย

วันที่ 17 ตุลาคม 2538 โครงการจัดการน้ำเสียในเขตควบคุมมลพิษจังหวัดสมุทรปราการ ได้ถือกำเนิดขึ้นอย่างเป็นทางการ โดยได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติและคณะรัฐมนตรีให้มีการก่อสร้างตามที่ได้ศึกษาไว้ คือ ก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียรวมฝั่งตะวันตกที่ตำบลบางปลาгод อำเภพระสมุทรเจดีย์ บนพื้นที่ 350 ไร่ ใช้เงินงบประมาณ 2,722 ล้านบาท บำบัดน้ำเสีย 152,000 ลูกบาศก์เมตรต่อวัน และก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียรวมฝั่งตะวันออกที่ตำบลบางปู้ใหม่ อำเภเมือง กม.ที่ 38 ถนนสุขุมวิท บนพื้นที่ 1,550 ไร่ ใช้เงินงบประมาณ 12,866 ล้านบาท และมีค่าการปรับปรุงเทคโนโลยีสะอาด และค่าใช้จ่ายอื่น ๆ รวมอีก 746 ล้านบาท รวมเงินงบประมาณ 13,612 ล้านบาท โดยมีแหล่งเงินจากงบประมาณแผ่นดิน

1) พัฒนาการทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ จึงเริ่มต้นดังนี้

(1) การริเริ่มคัดค้านโครงการบ่อบำบัดน้ำเสีย

จากการวิจัยสรุปได้ว่า การคัดค้านโครงการบ่อบำบัดน้ำเสีย เกิดขึ้นในช่วงธันวาคม พ.ศ. 2541 หลังจากที่ได้เห็นป้ายสีแดง มีโลโก้ของกรมควบคุมมลพิษที่ป้ายเขียนข้อความว่า “เขตราชการห้ามบุกรุก” ขึ้นนอกนอกชายฝั่งทะเลไปตามแนวชายฝั่งทะเลระยะทางประมาณ 1,500 เมตร และลึกเข้าไปในพื้นที่ประมาณ 1,800 เมตร และทราบจากชาวบ้านว่าพื้นที่ดังกล่าวจะใช้เป็นที่ก่อสร้างโรงงานบำบัดน้ำเสีย ได้เห็นมีรถบรรทุกถูกรังจำนวนมากนำถูกรังเข้ามาปรับพื้นที่ ทำให้แกนนำ โดยชาวบ้านเกิดความสงสัยว่าตำบลคลองด่านไม่มีโรงงานอุตสาหกรรม เป็นพื้นที่การเกษตรด้านประมง เหตุใดจึงใช้พื้นที่ตำบลคลองด่านเป็นที่ก่อสร้างโรงบำบัดน้ำเสีย และน้ำเสียดังกล่าวนำมาจากแห่งใด และมีจำนวนเท่าใด สร้างแล้วจะมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ต่อสุขภาพอนามัย ต่อการประกอบอาชีพประมงชายฝั่งของราษฎรในตำบลคลองด่าน และพื้นที่ใกล้เคียงหรือไม่

และมีการสอบถามเจ้าพนักงานท้องถิ่น เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประธานสภาภิบาล สท. และปลัด ปกครองอำเภอ ถึงความเป็นมาของโครงการ และเมื่อการก่อสร้างเสร็จแล้วจะสร้างความเดือดร้อนต่อ ประชาชนในพื้นที่และบริเวณใกล้เคียงหรือไม่ ข้าราชการดังกล่าวรวมถึงปลัดอำเภอฝ่ายปกครองไม่ สามารถตอบได้ เพราะไม่ทราบที่มาของโครงการ

(2) สาเหตุของการคัดค้านโครงการบ่อน้ำบาดาลเสีย

จากการศึกษา พบว่า การก่อสร้างโครงการนี้มีเป้าหมายเพื่อการ แก้ปัญหาแล้งพิษ และฟื้นฟูสภาพแวดล้อม แต่ในการดำเนินโครงการนี้กลับไม่มีการศึกษาเกี่ยวกับ ผลกระทบที่จะเกิดขึ้น ทั้งในด้านการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม การประเมินผลกระทบทางสังคม ไม่มีแม้แต่การศึกษาถึงสภาพความเหมาะสมของพื้นที่ ตลอดจนความเป็นไปได้หรือความสมเหตุสมผล ในด้านใดๆ ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะด้านเทคนิควิศวกรรมหรือด้านเศรษฐกิจ แม้แต่ผลกระทบอันจะเกิดกับ ชุมชนและผู้คนที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง ก็ไม่ได้ทำการศึกษาวิเคราะห์แต่อย่างใด ถือได้ว่าเป็นภัย อุทกภัยต่อประชาชนชาวคลองด่าน และละเมิดสิทธิมนุษยชนของชาวบ้านในทุกด้าน เช่น ละเมิดสิทธิ ในการที่จะอยู่อาศัยในสิ่งแวดล้อมที่ดี ละเมิดสิทธิในการประกอบอาชีพ เนื่องจากเกษตรกรรมบริเวณ นั้นมีอาชีพในการทำนาหอยและนากุ้ง แต่เมื่อมีการก่อสร้างโครงการนี้ขึ้น เกษตรกรก็จะไม่มีที่ทำกิน ต่อไป เป็นต้น

และเหตุผลสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านต้องลุกขึ้นมาคัดค้านเนื่องจาก ความไม่มั่นใจว่าโครงการบ่อน้ำบาดาลจะสร้างผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนคลองด่านมากนัก้อยแค่ ไหน เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวอาศัยทรัพยากรทางทะเล การทำประมงทั้งน้ำกร่อยและประมงทะเลยัง เป็นอาชีพส่วนใหญ่ของคนคลองด่าน ดังนั้นการสร้างบ่อน้ำบาดาลแล้วปล่อยน้ำจืดลงในพื้นที่ทำประมง อาจจะต้องขึ้นทำลายสิ่งแวดล้อม ซึ่งหมายถึงอาชีพที่เลี้ยงชีพของพวกเขาด้วย นอกจากนี้ความล้ม ล้มในหลายประการของโครงการฯ ซึ่งถูกสื่อมวลชนนำมาตีแผ่ ยิ่งตอกย้ำความไม่ชอบมาพากล ทั้งหมดกระตุ้นในคนคลองด่านออกมาเคลื่อนไหว ให้รัฐบาลฟังความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่ รวมถึงเข้าตรวจสอบความไม่ชอบมาพากลทั้งหลาย กระทั่งเรียกร้องให้รัฐบาลยุติโครงการฯ เนื่องจาก ทำลายวิถีชีวิตและชุมชนคนคลองด่าน

(3) แกนนำการต่อสู้เพื่อปกป้องสิทธิและทรัพยากรของชุมชนจาก โครงการบ่อน้ำบาดาลเสีย

จากการศึกษา พบว่า ในช่วงแรกของการต่อสู้เคลื่อนไหวภายใต้การ นำของ นายเฉลา ทิมทอง ซึ่งไม่มีการเปิดตัวว่าเป็นใคร หน้าตาเช่นไร ทำอะไร เพราะอาจเป็น อันตรายต่อนายเฉลา ทิมทอง และจะมีปัญหาต่อการคัดค้านของชาวบ้าน ดังนั้นในการต่อสู้ครั้งนี้การ

เปิดเผยตัวแก่นำในครั้งแรก ทำให้เสี่ยงต่อการถูกทำร้ายร่างกายและครอบครัว ดังนั้นในการเคลื่อนไหวช่วงแรก ๆ ต้องสร้างความเชื่อมั่นอย่างสูงต่อประชาชนในพื้นที่

(4) การรวมตัวของชาวบ้าน

จากการศึกษา พบว่า ประชาชนชาวมุขมชนคลองด่านไม่ทราบถึงโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่านมาก่อนที่โครงการจะเริ่มก่อสร้าง จึงทำให้ไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับโครงการนี้เลย ประชาชนจึงต้องเริ่มจากการหาข้อมูลต่างๆ ของโครงการเพื่อพิจารณาว่ามีผลกระทบต่อความเป็นอยู่และชีวิตของพวกเขาอย่างไร ในขณะที่แก่นนำหลัก ๆ ในช่วงเวลานั้นก็ได้พยายามให้ข้อมูลกับประชาชนในชุมชน เริ่มต้นจากการแจกใบปลิวโดยมีเนื้อหา “ตำบลคลองด่านจะถูกใช้เป็นที่ตั้งโรงบำบัดน้ำเสียขนาดใหญ่ที่สุดของประเทศ และของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยนำน้ำเสียจำนวน 525,000 ตันต่อวัน จากชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรมกว่า 5,000 โรงงาน ในจังหวัดสมุทรปราการมาบำบัดในท้องที่ตำบลคลองด่าน โดยไม่เห็นหัวชาวคลองด่าน ไม่ให้ชาวคลองด่านได้รับรู้และแสดงความคิดเห็นก่อนการก่อสร้างทั้งที่ตำบลคลองด่านไม่มีโรงงานอุตสาหกรรม ไม่ใช่ต้นเหตุของปัญหามลพิษ การก่อสร้างไม่ไปศึกษาผลกระทบจากถิ่น จากภาคตะกอน และน้ำทิ้งจากโรงบำบัด ที่จะสร้างความเดือดร้อนต่อชาวคลองด่าน และตำบลคลองสอง อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา” เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีแนวทางการเข้าพูดคุยเป็นรายครอบครัว การประชุมปรึกษาหารือแนวทางการต่อสู้ร่วมกัน การร่วมแสดงความคิดเห็นร่วมกันระหว่างประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อน เป็นต้น

2) ปัจจัยภายในชุมชนที่มีอิทธิพลต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มมุขมชนคลองด่าน

การต่อสู้ของชาวคลองด่านและสองคลองตลอดระยะเวลากว่า 4 ปีนั้น มีปัจจัยที่เกื้อหนุนต่อการเคลื่อนไหวของชาวมุขมชนคลองด่านในหลากหลายประเด็นดังนี้

(1) ความเป็นชุมชนเก่าแก่

จากการศึกษา พบว่า ความเก่าแก่ของชุมชนเป็นปัจจัยในทางบวกในการต่อสู้ เคลื่อนไหวของชาวมุขมชนคลองด่าน ความเก่าแก่ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงการที่ชุมชนก่อเกิดมานาน หรือแค่เพียงมีมาเป็น 100 ปี หรือ 1,000 ปี หากแต่ชีวิตของชาวคลองด่านและพื้นที่ใกล้เคียงพึ่งพาและผูกพันกับทะเลอย่างเหนียวแน่น การทำประมงและการเพาะเลี้ยงชายฝั่ง ไม่เพียงแต่เป็นอาชีพหลักของผู้คนส่วนใหญ่ หากยังเป็นตัวจักรสำคัญที่หมุนเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมของตำบลทั้งสองแห่งนี้ด้วย ที่นี้ขึ้นชื่ออย่างยิ่งในด้านความเป็นแหล่งอาหารทะเลแหล่งใหญ่ที่อยู่ใกล้กรุงเทพฯ ตลอดจนเป็นหนึ่งในแหล่งผลิตหอยแมลงภู่มะพร้าวแหล่งใหญ่ของประเทศ ปูทะเลสดๆ ปลาหลากหลายชนิด กุ้งและหอยประเภทต่าง ๆ รวมทั้งกุ้งและเคย มีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ในท้องทะเลแถบนี้

(2) วิถีชีวิตของชุมชน

จากการศึกษา พบว่า วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และอาชีพ ชาวคลองด่าน ทำประมงและเพาะเลี้ยงชายฝั่งเป็นอาชีพหลัก (1) การประมงน้ำจืด เนื่องจากทางด้านทิศตะวันออก และทิศเหนือของคลองด่านเป็นพื้นที่ที่อยู่ห่างจากชายฝั่งทะเล สภาพพื้นที่จึงเหมาะแก่การประกอบอาชีพเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำจืด (2) การประมงน้ำกร่อย มีการทำทางด้านทิศใต้ บริเวณติดกับชายฝั่งทะเล และปากคลองด่านเพราะพื้นที่มีน้ำทะเลท่วมถึง มีลักษณะของพื้นที่ทะเลเป็น โคลนเหลวอันเกิดจากอิทธิพลของการตกตะกอนของแม่น้ำบางปะกง และลำน้ำที่สำคัญอย่างคลองด่านเองก็มีการระบายน้ำจากประตูชลประทานชลหารพิชิตคลองด่านเป็นประจำ สายน้ำเหล่านี้จึงนำเอาแร่ธาตุอาหารต่างๆ จากตอนบนของแผ่นดินลงมาตกตะกอนในบริเวณปากน้ำดังกล่าว อีกทั้งด้วยลักษณะพิเศษของการเป็นจุดที่น้ำจืดและน้ำทะเลบรรจบกันทำให้กลายเป็นน้ำกร่อย เกิดเป็นระบบนิเวศเฉพาะขึ้นบริเวณน้ำกร่อยที่มีความอุดมสมบูรณ์ของธาตุอาหารอย่างยิ่งนี้จึงเป็นแหล่งเพาะเลี้ยงชายฝั่งหลายชนิด เช่น กุ้งแชบ๊วย หอยแครง หอยแมลงภู่ ปลากระพงขาว ปูทะเล และปลาทะเลอีกหลากหลายชนิดสำหรับการเลี้ยงกุ้งแบบธรรมชาติร่วมกับการเลี้ยงหอยแครงมีผู้เลี้ยง 35 ราย คิดเป็นเนื้อที่ 1,373 ไร่(3) การประมงทะเล พื้นที่คลองด่านและสองคลองจัดว่าเป็นที่ตั้งของกองเรือทั้งในเชิงประมงพาณิชย์และประมงชายฝั่ง พื้นที่บ้านที่สำคัญที่สุดพื้นที่หนึ่งในเขตภาคกลาง ประเภทและจำนวนเครื่องมือประมงที่ชาวประมงคลองด่านและสองคลองถือครองอยู่นั้นมีมากมายและหลากหลายยิ่ง

(3) วัฒนธรรม

จากผลการศึกษา พบว่า วัฒนธรรมคงไม่ได้เป็นปัจจัยสำคัญมากที่สุด ในการต่อสู้และเคลื่อนไหวในการไม่เอาบ่อน้ำบาดน้ำเสีย แต่อย่างไรก็ตามหากบ่อน้ำบาดน้ำเสียได้เข้ามาอยู่ในชุมชนก็อาจจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมในขณะเดียวกันก็อาจจะมีการส่งผลต่อวัฒนธรรมบ้าง แต่คงไม่มากนัก ดังนั้นชุมชนจึงให้ความสำคัญ 2 ประเด็น คือ สิ่งแวดล้อม วิถีชีวิต ของชุมชนเป็นส่วนสำคัญกว่าวัฒนธรรม

(4) สิ่งแวดล้อมในชุมชน

จากการศึกษา พบว่า สิ่งแวดล้อมในชุมชนเป็นปัจจัยทางด้านบวกที่สำคัญของการต่อสู้เคลื่อนไหวการต่อสู้ เพราะในชุมชนยังเป็นพื้นที่สีเขียว มีระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรสัตว์น้ำ ต้นไม้ ป่าชายเลน เช่น ต้นเสม โกงกาง ประ และลำคลองธรรมชาติจำนวนมาก และพื้นที่บริเวณนี้มีความอุดมสมบูรณ์ของธาตุอาหารเหมาะที่จะเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ ประชาชนแถบนี้จึงได้ประกอบอาชีพเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง เช่น การเลี้ยงกุ้งแบบธรรมชาติ การเลี้ยงปลากระพงในบริเวณน้ำกร่อย การเลี้ยงปูทะเล หรือการเลี้ยงหอยแมลงภู่

3) ปัจจัยภายนอกชุมชนที่มีอิทธิพลต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มชุมชนคลองด่าน

(1) การเมืองระดับประเทศ

จากการศึกษา พบว่า กลุ่มนักการเมืองที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ โครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษจังหวัดสมุทรปราการ โดยตรงก็คือนักการเมืองใน ส่วนที่เข้ามาบริหารกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ที่ถือเป็นหน่วยงานต้นสังกัดของกรมควบคุมมลพิษผู้เป็นเจ้าของโครงการ ทั้งนี้ โดยมีนักการเมืองอื่นที่มีบทบาทหนุนเสริมอีกจำนวนหนึ่งนอกจากนั้น ยังมีนักการเมืองอีกส่วนที่เกี่ยวข้องอยู่ในกลุ่มบริษัทผู้รับเหมาและกลุ่มผู้ครอบครองและค้าที่ดิน ซึ่งจะมีลักษณะซ่อนเร้นมากกว่า

(2) กลุ่มเอกชน

จากการศึกษา พบว่า กลุ่มเอกชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ โครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษจังหวัดสมุทรปราการ โดยตรงแยกย่อยได้อีกเป็น 3 กลุ่ม คือกลุ่มรวบรวมและค้าที่ดิน กลุ่มผู้รับเหมาออกแบบรวมก่อสร้าง และกลุ่มบริษัทที่ปรึกษา

(3) งบประมาณจากภาครัฐ

จากการศึกษา พบว่า การทุจริตที่เกิดขึ้นเป็นการร่วมกันทำอย่างเป็น ขบวนการและมีความแยบยลซับซ้อน โดยอาศัยตำแหน่งและอำนาจหน้าที่ในฐานะผู้กุมนโยบายและผู้ กุมอำนาจในการดำเนินโครงการ จนสามารถทำให้งบประมาณการก่อสร้างเพิ่มสูงขึ้นกว่าเท่าตัวจาก 13,000 กว่าล้านบาท เป็น 23,000 กว่าล้านบาทอย่างไร้การทวงคืนและการตรวจสอบจากผู้มีหน้าที่ รับผิดชอบ จากโครงการบำบัดน้ำเสียขนาดใหญ่ที่มีหลายฝ่ายที่หวังถึงกำไรใหญ่โตและความ หละหลวมของวิธีดำเนินการอยู่แล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นยังทำให้โครงการนี้กลายเป็นอีกโครงการที่ใหญ่ ที่สุดในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ และแม้จะดำเนินการโดยอิสระ ปราศจากการตรวจสอบที่รัดกุม แต่ โครงการที่ได้ชื่อว่ามีความสำเร็จอย่างเร่งด่วนเพื่อแก้ปัญหามลพิษที่เลวร้ายขึ้นทุกวัน ในจังหวัด สมุทรปราการนี้ก็กลับใช้เวลายืดเยื้อยาวนานเกือบทศวรรษจนกระทั่งบัดนี้ โครงการก็ยังค้างคาที่ สำคัญคือไม่อาจไว้วางใจได้คำว่า สิ่งก่อสร้างที่ดำเนินการไปแล้วกว่าร้อยละ 90 จะใช้ประโยชน์ได้ และจะไม่ก่อผลเสียหายซ้ำซ้อนต่อสิ่งแวดล้อม ทว่าการรับเหมาก่อสร้างและค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ของ โครงการในช่วงหลายปีที่ผ่านมาได้ผลาญงบประมาณแผ่นดินไปแล้วรวม 20,000 ล้านบาท

1.3.2 รูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน

อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

1) การร้องทุกข์

การเริ่มคัดค้านโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน แคนน้ำและชาวบ้านได้ร่วมกันดำเนินการคัดค้านในหลากหลายวิธี โดยลำดับได้ดังนี้

(1) สอบถามเจ้าพนักงานท้องถิ่น เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประธานสภาภิบาล สท. และปลัดปกครองอำเภอ ถึงความเป็นมาของโครงการ

(2) สอบถามไปยังกรมควบคุมมลพิษ

(3) ส่งหนังสือร้องเรียนไปยังคณะกรรมการพิจารณาศึกษาปัญหาการใช้งบประมาณก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียชุมชนในคณะกรรมการการปกครอง สภาผู้แทนราษฎร

(4) ยื่นหนังสือร้องเรียนต่อนายกรัฐมนตรี (นายชวน หลีกภัย) ให้ระงับการก่อสร้างเพื่อจัดทำรายงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมตามมาตรา 56 แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

(5) ยื่นหนังสือถึงผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการอีกครั้งหนึ่ง เรียกร้องให้ตรวจสอบการก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน

(6) ถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผ่านสำนักพระราชเลขา อ้างถึงความสำคัญของคลองด่าน และการก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน

(7) การยื่นหนังสือต่อหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง อาทิ ประธานคณะกรรมการชุดสิ่งแวดล้อม ชุดการปกครองและชุดเกษตรของวุฒิสภา การยื่นหนังสือถึงนายกรัฐมนตรี (ชวน หลีกภัย) ครั้งที่ 2 ยื่นหนังสือกับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ยื่นหนังสือกับนายกรัฐมนตรี (พ.ต.ท. ดร.ทักษิณ ชินวัตร) เป็นต้น

2) การตรวจสอบกระบวนการใช้อำนาจ

การตรวจสอบกระบวนการใช้อำนาจของรัฐ แคนน้ำและชาวบ้านร่วมกันกระทำดังนี้

(1) ทำหนังสือร้องเรียนไปยังคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตและประพฤติมิชอบในวงราชการ (ป.ป.ป.) โดยขอให้เข้ามาตรวจสอบความโปร่งใสของโครงการนี้ และได้ยื่นข้อร้องเรียนซ้ำอีกครั้งหนึ่งเมื่อหน่วยงานนี้ได้เปลี่ยนมาเป็นสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (ป.ป.ช.) เมื่อเดือนกันยายน 2543

(2) การยื่นฟ้องต่อศาลปกครอง รุานะละเลยการปฏิบัติหน้าที่ ไม่คิดตามตรวจสอบคำสั่งและเงื่อนไขต่อบริษัทคู่สัญญา

(3) การตรวจสอบภายใต้การประสานงานกับวุฒิสภา

(4) การตรวจสอบภายใต้การประสานงานกับหน่วยงานอื่น ๆ อาทิ การร่วมมือกับกลุ่มศึกษาและรณรงค์มลภาวะอุตสาหกรรม หนังสือพิมพ์ผู้จัดการเครือข่ายประชาชนด้านคอร์รัปชัน

3) การประท้วงอำนาจรัฐ

การประท้วงอำนาจรัฐ แกนนำและชาวบ้านร่วมกันกระทำการดังนี้

(1) การชุมนุมประท้วงครั้งที่ 1 เพื่อเรียกร้องให้หยุดก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียในพื้นที่คลองด่านจนกว่าจะมีการศึกษาผลกระทบให้ชัดเจน

(2) การชุมนุมประท้วงครั้งที่ 2 เพื่อเรียกร้องให้หยุดก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียในพื้นที่คลองด่านจนกว่าจะทราบผลการศึกษาด้านผลกระทบสิ่งแวดล้อม

4) การร่วมมือวิพากษ์กับรัฐ

การร่วมกันวิพากษ์กับรัฐ แกนนำและชาวบ้านร่วมกันกระทำการดังนี้

(1) การชี้แจงของกรมควบคุมมลพิษ ซึ่งการชี้แจงของกรมควบคุมมลพิษ แม้เสมือนจะมีเหตุรองรับแต่ก็บ่งบอกถึงจุดยืนทั้งของกรมควบคุมมลพิษและกระทรวงวิทยาศาสตร์ ชัดเจนว่าไม่ได้เห็นความสำคัญของการจัดทำประชาพิจารณ์เพราะตลอดกระบวนการดำเนิน โครงการนี้ไม่ได้เผื่อเวลาสำหรับการปรึกษาหารือ การเปิดให้ชุมชนและสาธารณะชนเข้ามีส่วนร่วมตรวจสอบ ทบทวน หรือท้วงติงแต่อย่างใด

(2) การเข้าร่วมรายการกรรงสถานการณ์ ช่อง 11 (NBT) เพื่อร่วมกันแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน ร่วมกับ นายพรเทพ เตชะไพบูลย์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ รักษาการแทนรัฐมนตรีว่าการฯ นายสุวิศว์ คุณกิตติ และอธิบดีกรมควบคุมมลพิษ

1.3.3 ปัญหา อุปสรรคในการดำเนินรูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

การดำเนินรูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ พบว่า มีปัญหาและอุปสรรคดังนี้

1) แนวนโยบายของรัฐและรัฐบาล

การเคลื่อนไหวที่ผ่านมามีหลายรัฐบาล มีหลายประเด็นที่ชี้ว่ารัฐบาลไม่จริงจังในการดำเนินคดีคลองด่าน

2) แนวโน้มใช้ความรุนแรงของฝ่ายรัฐและฝ่ายทุน

แนวโน้มการใช้ความรุนแรงของฝ่ายรัฐจะเกิดขึ้นได้เสมอหากมีประเด็นที่ขัดแย้งกันระหว่างภาครัฐและภาคประชาชน ในกรณีการเคลื่อนไหวของชาวคลองด่านเช่นกัน มีความรุนแรงเกิดขึ้นตั้งแต่ความรุนแรงระดับเบื้องต้น ได้แก่ การข่มขู่ในรูปแบบต่างๆ ไปจนถึงความรุนแรงระดับสูง ได้แก่ การเตรียมสมัครพักพวก อาวุธ เข้าทำร้ายประชาชนชาวคลองด่านและสองคลอง เป็นต้น

3) ความไม่เข้าใจและการวางเฉยของกลุ่มคนในสังคมที่ไม่เดือดร้อน

4) ปัญหาจิตสำนึกทางการเมือง การขาดแคลนทุน

ปัญหาด้านจิตสำนึกทางการเมืองนั้น ไม่ว่ารัฐธรรมนูญหรือกฎหมายใด ๆ ก็ตามจะให้สิทธิเสรีภาพกับประชาชนมากเท่าไรก็ตาม มันไม่ได้นำไปสู่การตัดสินใจของรัฐบาลที่อยู่บนพื้นฐานของรัฐธรรมนูญ เพราะในทางปฏิบัติเป็นไปตามความต้องการของผู้ใช้กฎหมาย ต่างหากว่าพวกเขาต้องการอะไร

2. อภิปรายผล

จากการศึกษา การเมืองภาคประชาชน กรณีศึกษาชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ ผู้ศึกษาจะขอเสนอข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา มีรายละเอียดดังนี้

2.1 พัฒนาการทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ สรุปได้ดังนี้

2.1.1 พัฒนาการทางการเมืองของชุมชนคลองด่าน ต่อการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการบ่อน้ำบาดน้ำเสีย สรุปได้ดังนี้

- การริเริ่มคัดค้านโครงการบ่อน้ำบาดน้ำเสีย จากการวิจัยสรุปได้ว่า การคัดค้านโครงการบ่อน้ำบาดน้ำเสีย เกิดขึ้นในช่วงธันวาคม พ.ศ. 2541 หลังจากที่ได้เห็นป้ายสีแดง มีโลโก้ของกรมควบคุมมลพิษที่ป้ายเขียนข้อความว่า “เขตราชการห้ามบุกรุก” ยื่นออกนอกชายฝั่งทะเลไปตามแนวชายฝั่งทะเลระยะทางประมาณ 1,500 เมตร และลึกเข้าไปในพื้นที่ประมาณ 1,800 เมตร และทราบจากชาวบ้านว่าพื้นที่ดังกล่าวจะใช้เป็นที่ก่อสร้างโรงงานบ่อน้ำบาดน้ำเสีย ได้เห็นมีรถบรรทุกเครื่องจักรจำนวนมากนำลูกรังเข้ามาถมปรับพื้นที่ ทำให้แกนนำ โดยชาวบ้านเกิดความสงสัยว่าตำบลคลองด่านไม่มีโรงงานอุตสาหกรรม เป็นพื้นที่การเกษตรด้านประมง เหตุใดจึงใช้พื้นที่ตำบลคลองด่านเป็นที่ก่อสร้างโรงงานบ่อน้ำบาดน้ำเสีย และน้ำเสียดังกล่าวนำมาจากแห่งใด และมีจำนวนเท่าใด สร้างแล้วจะมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ต่อสุขภาพอนามัย ต่อการประกอบอาชีพประมงชายฝั่งของราษฎรในตำบลคลองด่าน และพื้นที่ใกล้เคียงหรือไม่ และมีการสอบถามเจ้าพนักงานท้องถิ่น เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประธาน

สุขภาพ สท. และปลัดปกครองอำเภอ ถึงความเป็นมาของโครงการ และเมื่อการก่อสร้างเสร็จแล้ว จะสร้างความเดือดร้อนต่อประชาชนในพื้นที่และบริเวณใกล้เคียงหรือไม่ ข้าราชการดังกล่าวรวมถึง ปลัดอำเภอฝ่ายปกครองไม่สามารถตอบได้ เพราะไม่ทราบที่มาของโครงการ จากผลการศึกษาจึงอาจ กล่าวได้ว่า ตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2540-2550 ได้เปิด โอกาสให้ประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองในการร่วมในรับรู้และเข้าถึงข้อมูล อาทิ มาตรา 57 บัญญัติว่า บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับทราบข้อมูลหรือข่าวสารสาธารณะในครอบครอง ของหน่วย ราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือ ราชการส่วนท้องถิ่น เว้นแต่การเปิดเผยข้อมูลนั้นจะ กระทบต่อความมั่นคงของรัฐ ความปลอดภัยของประชาชน หรือส่วนได้เสียอันพึง ได้รับความ ค้ำครองของบุคคลอื่น ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ หรือ มาตรา 58 บัญญัติว่า บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับ ข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผล จากหน่วยราชการหน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วน ท้องถิ่น ก่อนการอนุญาตหรือการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมใดที่ อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดที่เกี่ยวกับตนหรือชุมชนท้องถิ่น และมีสิทธิ แสดงความคิดเห็นของตนในเรื่องดังกล่าว ทั้งนี้ ตามกระบวนการรับ ฟังความคิดเห็นของประชาชนที่ กฎหมายบัญญัติ

แต่จากผลการศึกษาดังกล่าวพบว่าประชาชนมีพัฒนาการของการแสดงออกใน การมีส่วนร่วมทางการเมือง คือ การเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการบ่อบำบัดน้ำเสีย หลังจากที่โครงการ ได้รับการอนุมัติจากหน่วยงานราชการและจะดำเนินการก่อสร้างแล้ว ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ประชาชน ในพื้นที่ดังกล่าวไม่มีโอกาสได้รับทราบข่าวสารที่ถูกต้องมาก่อน จึงทำให้เกิดพัฒนาการทางการเมือง ภาคประชาชนของชุมชนคลองด่านและพื้นที่ใกล้เคียง

- สาเหตุของการคัดค้านโครงการบ่อบำบัดน้ำเสีย จากการศึกษา พบว่า เหตุผล สำคัญที่ทำให้ชาวบ้านต้องลุกขึ้นมาคัดค้านเนื่องจาก ความไม่มั่นใจว่าโครงการฯจะสร้างผลกระทบ ต่อวิถีชีวิตของคนคลองด่านมากน้อยแค่ไหน เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวอาศัยทรัพยากรทางทะเล การทำ ประมงทั้งน้ำกร่อยและประมงทะเลยังเป็นอาชีพส่วนใหญ่ของคนคลองด่าน ดังนั้นการสร้างบ่อบำบัด แล้วปล่อยน้ำจืดลงในพื้นที่ทำประมงอาจจะถึงขั้นทำลายสิ่งแวดล้อม ซึ่งหมายถึงอาชีพที่เลี้ยงชีวิต ของพวกเขาด้วย นอกจากนั้นความล้มเหลวในหลายประการของโครงการบ่อบำบัดน้ำเสีย ซึ่งถูก สื่อมวลชนนำมาตีแผ่ ยิ่งตอกย้ำความไม่ชอบมาพากล ทั้งหมดกระตุ้นในคนคลองด่านออกมาเคลื่อนไหว ให้รัฐรับฟังความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่ รวมถึงเข้าตรวจสอบความไม่ชอบมา พากลทั้งหลาย กระทั่งเรียกร้องให้รัฐบาลยุติโครงการฯ เนื่องจากทำลายชีวิตและชุมชนคนคลองด่าน จากผลการศึกษา จึง อาจกล่าวได้ว่า สาเหตุที่แท้จริงที่เกิดการคัดค้านโครงการคือ ความรักที่มีต่อชุมชนของประชาชนใน พื้นที่ หวังแทนทรัพยากรธรรมชาติ สอดคล้องกับบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญพุทธศักราช 2550 มาตรา

66 บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรม อันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการการบำรุง รักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ อย่างไรก็ตามการที่ประชาชนในท้องถิ่นได้ทราบถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นหลังจากการก่อสร้างบ่อ บำบัดน้ำเสียขนาดใหญ่ นั้นจึงทำให้ประชาชนเป็นห่วงทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น

- แกนนำการต่อสู้เพื่อปกป้องสิทธิและทรัพยากรของชุมชนจากโครงการบ่อ บำบัดน้ำเสีย จากการศึกษา พบว่า ในช่วงแรกของการต่อสู้เคลื่อนไหวภายใต้การนำของ นายเฉลา ทิมทอง ซึ่งไม่มีการเปิดตัวว่าเป็นใคร หน้าตาเช่นไร ทำอะไร เพราะอาจเป็นอันตรายต่อนายเฉลา ทิมทอง และจะมีปัญหาต่อการคัดค้านของชาวบ้าน ดังนั้นในการต่อสู้ครั้งนี้การเปิดเผยตัวแกนนำใน ครั้งแรก ทำให้เสี่ยงต่อการถูกทำร้ายร่างกายและครอบครัว ดังนั้นในการเคลื่อนไหวช่วงแรกๆ ต้อง สร้างความเชื่อมั่นอย่างสูงต่อประชาชนในพื้นที่ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ แมค โคลสกี (McClosky 1968: 256-262) ได้กล่าวว่า ปัจจัยทางด้านสิ่งแวดล้อมทางสังคม (social environment variables) มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมือง สิ่งแวดล้อมทางสังคม อาทิ เช่น ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ เชื้อชาติ ศาสนา เพศ ระยะเวลาที่อาศัย ถิ่นที่อยู่อาศัย และการเลื่อนชั้นทางสังคม (social mobility) เป็นต้น มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมือง จากผลการศึกษาวิจัยในสหรัฐอเมริกาและ ประเทศอื่น ๆ พบว่า ปัจจัยเหล่านี้มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมทางการเมืองอยู่บ้าง อย่างไรก็ตาม ก็ดี ความสัมพันธ์ ระหว่างการเข้าร่วมทางการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรูปของการเลือกตั้ง มีความสัมพันธ์กับตัวแปรหรือปัจจัยต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วในระดับต่ำและไม่คงที่เสมอไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่า การเข้าร่วมทางการเมืองอยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมและการเมืองเช่นไร

- การรวมตัวของชาวบ้าน จากการศึกษา พบว่า ประชาชนชาวชุมชนคลองด่าน ไม่ทราบถึงโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่านมาก่อนที่โครงการจะเริ่มก่อสร้าง จึงทำให้ไม่มีข้อมูล เกี่ยวกับโครงการนี้เลย ประชาชนจึงต้องเริ่มจากการหาข้อมูลต่างๆ ของโครงการเพื่อพิจารณาว่ามี ผลกระทบต่อความเป็นอยู่และชีวิตของพวกเขาอย่างไร ในขณะที่แกนนำหลัก ๆ ในช่วงเวลานั้นก็ได้ พยายามให้ข้อมูลกับประชาชนในชุมชน เริ่มต้นจากการแจกใบปลิวโดยมีเนื้อหา “ตำบลคลองด่านจะ ถูกใช้เป็นที่ตั้งโรงบำบัดน้ำเสียขนาดใหญ่ที่สุดของประเทศ และของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยนำ น้ำเสียจำนวน 525,000 ตันต่อวัน จากชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรมกว่า 5,000 โรงงาน ในจังหวัด สมุทรปราการมาบำบัดในท้องที่ตำบลคลองด่าน โดยไม่เห็นหัวชาวคลองด่าน ไม่ให้ชาวคลองด่านได้ รับรู้และแสดงความคิดเห็นก่อนการก่อสร้างทั้งที่ตำบลคลองด่านไม่มีโรงงานอุตสาหกรรม ไม่ใช่ ต้นเหตุของปัญหามลพิษ การก่อสร้างไม่ไปศึกษาผลกระทบจากถิ่น จากภาคตะกอน และน้ำทิ้งจาก โรงบำบัด ที่จะสร้างความเดือดร้อนต่อชาวคลองด่าน และตำบลคลองสอง อำเภอบางปะกง จังหวัด

ละเชิงเทรา” เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีแนวทางการเข้าพูดคุยเป็นรายครอบครัว การประชุมปรึกษาหารือ แนวทางการต่อสู้ร่วมกัน การร่วมแสดงความคิดเห็นร่วมกันระหว่างประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อน เป็นต้น จากผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของวิเชียร นุราณรักษ์ (2548 : บทคัดย่อ) จากการศึกษาเรื่อง ขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน ศึกษากรณี กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดอุดรธานี ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่นำไปสู่การเกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน กรณีกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดอุดรธานี เกิดจากปัจจัยด้านปัญหาเชิงโครงสร้าง ได้แก่ ปัญหาที่เกิดจากโครงการของรัฐ ซึ่งมีที่มาจากยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เน้นการพัฒนาอุตสาหกรรม ส่งออก นำความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในส่วนประเด็นของการพัฒนาการดำเนินการ การร่วมมือกับขบวนการเครือข่ายพันธมิตรของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จังหวัดอุดรธานี รวมทั้งการปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นจากปัจจัยด้านบริบทส่งเสริมและเอื้ออำนวยซึ่งแบ่งเป็น 2 ด้าน คือ ปัจจัยภายใน ได้แก่ วัฒนธรรมชุมชนการระดมทรัพยากร ปัจจัยภายนอก ได้แก่ โครงสร้างโอกาสทางการเมือง โครงสร้างโอกาสทางสังคมฝ่ายต่อต้าน

2.1.2 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มชุมชนคลองด่าน

จากการศึกษาพบว่า ปัจจัยภายในประกอบด้วยด้วย ความเป็นชุมชนเก่าแก่ วิถีชีวิตของชุมชน วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมของชุมชน เป็นปัจจัยหลักที่นำไปสู่การเคลื่อนไหวคัดค้าน โครงการบ่อบำบัดน้ำเสีย ในขณะที่ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การเมืองระดับประเทศ กลุ่มเอกชน และงบประมาณ เป็นปัจจัยที่สำคัญในระดับรองลงมา จากผลการวิจัยดังกล่าว จึงอาจกล่าวได้ว่า การเมืองภาคประชาชนมีหลักการสำคัญ คือ การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับประชาชนให้กับชุมชน และกลุ่มคนที่หลากหลาย ทำให้เป็นกลุ่มองค์กรที่มีคุณภาพ และมีพลังเข้มแข็งเพียงพอที่จะไปต่อกรกับ พรรคการเมือง หรืออำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ที่จะมาแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ และผลประโยชน์ของประชาชนไป สอดคล้องกับงานวิจัยของ ศยามล ไกยูรวงศ์ อัจฉรา รัศยุติธรรมและ กฤษณา บุญชัย (2545 : 241-291) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ขบวนการเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือเพื่อพิทักษ์สิทธิชุมชน ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ การธำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ได้ชี้ให้เห็นว่าท่ามกลางการเปิด โอกาสทางการเมือง และในสภาวะที่ไร้ความหวังจากสถาบันทางการเมือง คนก่อนค้ำขึ้นมีกลุ่มบุคคลหลายฝ่ายเข้ามาเกี่ยวข้องทั้งในระดับท้องถิ่น ชาติและโลก มีเป้าหมายรวมกลุ่มและผนึกกำลังเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ นำมาสู่การผลักดันให้เกิดการกระจายอำนาจในการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติสู่ชุมชนและผลักดันให้เกิดการปรับเปลี่ยนด้าน โครงสร้างการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืนและเป็นธรรมชาติในระดับชาติ

2.2 รูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

จากการศึกษาพบว่า รูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการที่ใช้มากที่สุดได้แก่ การร้องทุกข์ ซึ่งเป็นการส่งหนังสือสอบถามข้อเท็จจริง ร้องเรียนไปยังหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องให้ตรวจสอบความโปร่งใสของโครงการ รวมทั้งการถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผ่านสำนักพระราชเลขานุการเพื่อให้พระองค์โปรดทรงวินิจฉัยให้รัฐบาลยุติและยกเลิกโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่านรูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการที่ใช้รองลงมา ได้แก่ การประท้วงอำนาจอำนาจรัฐด้วยรูปแบบการนัดประท้วงเพื่อเรียกร้องให้ทุกภาคส่วนได้เห็นพลังของชุมชน การตรวจสอบกระบวนการใช้อำนาจด้วยรูปแบบการยื่นหนังสือต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (ป.ป.ช.) รวมทั้งการประสานงานกับวุฒิสภา เป็นต้น การร่วมมือวิพากษ์กับรัฐ เป็นวิธีที่ใช้น้อยที่สุด เนื่องจากวิธีดังกล่าวจำเป็นต้องให้ความร่วมมือกันระหว่างภาครัฐกับภาคประชาชน ซึ่งจากผลการศึกษารูปแบบการเคลื่อนไหวดังกล่าวสอดคล้องกับบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ แห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2540 มาตรา 56 สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากร ธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพและในการคุ้มครองส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ ซึ่งการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมรวมทั้งได้ให้องค์กรอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา 58 บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับทราบข้อมูลหรือข่าวสารสาธารณะในครอบครองของหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น เว้นแต่การเปิดเผยข้อมูลนั้นจะกระทบต่อความมั่นคงของรัฐ ความปลอดภัยของประชาชน หรือส่วนได้เสียอันพึงได้รับความคุ้มครองของบุคคลอื่น ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ มาตรา 59 บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูลคำชี้แจงและเหตุผลจากหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่นก่อนการอนุญาตหรือการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมใดที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิตหรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดที่เกี่ยวกับคนหรือชุมชนท้องถิ่นและมีสิทธิแสดงความคิดเห็นของตนในเรื่องดังกล่าว ทั้งนี้ ตามกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่

กฎหมายบัญญัติ มาตรา 60 บุคคลย่อมมีสิทธิมีส่วนร่วมในกระบวนการพิจารณาของเจ้าหน้าที่ของรัฐในการปฏิบัติราชการทางปกครองอันมีผลหรืออาจมีผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของตน ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ มาตรา 61 บุคคลย่อมมีสิทธิเสนอเรื่องราวร้องทุกข์และได้รับแจ้งผลการพิจารณาภายในเวลาอันสมควร ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ ด้วยบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2540 จึงส่งผลให้การเคลื่อนไหวต่อต้าน โครงการบ่อน้ำบาดน้ำเสียคลองด้านของชาวชุมชนคลองด่านเน้นหนักไปทางด้านการร้องทุกข์ และให้หน่วยงานภาครัฐชี้แจงสาเหตุของการเลือกสถานที่ตั้งที่คลองด่าน ซึ่งแจ้งผลกระทบที่เกิดจากโครงการบ่อน้ำบาดน้ำเสียขนาดใหญ่ ในขณะที่เดียวกันก็ชาวชุมชนคลองด่าน มีสิทธิที่จะตรวจสอบโครงการของหน่วยภาครัฐได้อีกทางหนึ่ง

อย่างไรก็ตามรูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ เป็นปฏิกิริยาตอบสนองต่อสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิต โดยพยายามที่จะพัฒนาแนวทางในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นสอดคล้องกับแนวคิดของ ไชยรัตน์ เจริญสิน โอสถ (2542 : 16) อธิบายว่า การแสดงออกในด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นจริงในบริบทของสังคมไทย หรือที่เรียกกันในเวทีวิชาการปัจจุบันว่าขบวนการเคลื่อนไหวใหม่ในทางสังคม การปรากฏตัวของการเคลื่อนไหวใหม่ในทางสังคมเป็นสิ่งที่ปรากฏในระดับโลก โดยเฉพาะในประเทศที่กำลังพัฒนา การเคลื่อนไหว ดังกล่าวไม่ได้มีสถานะที่เป็นแนวคิดแต่เป็นความเคลื่อนไหวที่เกิดจากแรงกดดันในด้านต่างๆ และเป็นการเคลื่อนไหวที่เป็นปฏิกิริยาตอบสนองต่อสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิต โดยพยายามที่จะพัฒนาแนวทางในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นประจวบเหมาะกับการขยายตัวของกลุ่มการเคลื่อนไหวเหล่านี้กับข้อจำกัดของโครงสร้างระบบราชการ และระบบการเมืองที่ไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาต่างๆ ได้ อย่างไรก็ตาม การเคลื่อนไหวในแนวทางนี้มีนัยสำคัญในแง่ของการสร้างสำนึกในทางการเมืองอย่างชัดเจน ทั้งนี้เนื่องจากกลไกทางการเมืองในระบบดั้งเดิมทั้งในทางความจริงและในทางการเมืองอธิบายทางวิชาการพยายามที่จะสร้างทัศนคติและสำนึกใหม่ทางการเมืองให้กับประชาชนเพื่อให้เข้าใจ และเห็นคล้อยไปกับระบบการเมืองการปกครองตามแนวคิดกระแสหลักตามระบบการเมืองประเทศต้นแบบ แต่ในขณะที่การเคลื่อนไหวใหม่ที่ประชาชนออกมาเคลื่อนไหวเองในปัญหาที่ตนเองประสบได้เปลี่ยนทัศนคติ เปลี่ยนความคิด ต่อระบบการเมืองเดิม และทำทีของตนเองทั้งต่อตนเองและต่อคนอื่นๆ ที่อยู่ในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มประชาชนที่ประสบปัญหาต่างๆ ร่วมกัน

2.3 ปัญหา อุปสรรคในการดำเนินรูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

จากการศึกษา พบว่า การดำเนินรูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ พบว่า มีปัญหาและอุปสรรคดังนี้

- แนวนโยบายของรัฐและรัฐบาล การเคลื่อนไหวที่ผ่านมาหลายรัฐบาลมีหลายประเด็นที่ชี้ว่ารัฐบาลไม่จริงจังในการดำเนินคดีคลองค่าน จึงอาจกล่าวได้ว่าโครงการขนาดใหญ่ของรัฐอย่างเช่นกรณี โครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองค่านที่ถูกภาคประชาชนเปิดโปงความไม่ชอบมาพากลนั้น ไม่ใช่กรณีแรกที่เกิดขึ้นในประเทศไทย เพียงอีกหลายๆ กรณีที่ประชาชนผู้ได้รับความเดือดร้อนเรียกร้องให้ดำเนินการด้วยความโปร่งใส แต่ไม่ได้รับการสนองตอบ ชำร่วยบางกรณีรัฐบาลกลับกลายเป็นผู้ต้องสงสัยทำผิดกฎหมายเสียเองความคล้อยคลึงของรูปแบบกลวิธีทุจริตโครงการขนาดใหญ่ของรัฐที่มักจะเริ่มต้นด้วยความคลุมเครือ ปกปิดข้อมูลการดำเนินโครงการ ผลกระทบ หรือนำเสนอข้อมูลเพียงด้านเดียวให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง ปฏิเสธที่จะรับฟังความคิดเห็น โดยอ้างว่าผ่านการไตร่ตรองมาอย่างรอบคอบแล้ว เมื่อชาวบ้านลุกขึ้นคัดค้าน หรือแสดงความไม่เห็นด้วย ก็จะถูกโจมตีว่า ไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ชาติ หรือส่วนรวม บางครั้งรุนแรงถึงขั้น ใช้กำลังเพื่อบังคับให้ยอมรับโครงการต่างๆ ที่ไม่เป็นธรรมนั้น และเกือบทุกกรณีที่ท้ายที่สุดประชาชนต้องรับเคราะห์กรรมที่ตนไม่ได้ก่อ ขณะที่ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นนั้น ไม่สามารถระบุได้ว่า ถึงมือประชาชนส่วนใหญ่อย่างแท้จริง หรือไม่อย่างไรก็ดี สำหรับกรณี โครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองค่าน น่าจะสะท้อนให้เห็นลักษณะประการหนึ่งของการเมืองภาคประชาชนต่อกรณีปัญหา โครงการขนาดใหญ่ของรัฐว่า นอกจากข้อเท็จจริงเรื่องความเดือดร้อนของประชาชนแล้ว ท้ายที่สุดของเรื่องมักจะจบลงด้วยการค้นพบว่า มีการทุจริตคอร์รัปชันในกลุ่มข้าราชการ นักการเมือง และกลุ่มธุรกิจด้วยเสมอ (กลุ่มประชาธิปไตยเพื่อประชาชน 2550)

- แนวโน้มใช้ความรุนแรงของฝ่ายรัฐและฝ่ายทุน แนวโน้มการใช้ความรุนแรงของฝ่ายรัฐจะเกิดขึ้นได้เสมอหากมีประเด็นที่ขัดแย้งกันระหว่างภาครัฐและภาคประชาชน ในกรณีการเคลื่อนไหวของชาวคลองค่านเช่นกัน มีความรุนแรงเกิดขึ้นตั้งแต่ความรุนแรงระดับเบื้องต้น ได้แก่ การข่มขู่ในรูปแบบต่าง ๆ ไปจนถึงความรุนแรงระดับสูง ได้แก่ การเตรียมสมัครพักพวก อาวุธเข้าทำร้ายประชาชนชาวคลองค่านและสองคลอง เป็นต้น จากผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล (2548 : 181-194) แนวโน้มใช้ความรุนแรงของฝ่ายรัฐและฝ่ายทุนที่เกิดจากการไม่ยอมรับสิทธิของประชาชนในการมีส่วนร่วมในกระบวนการใช้อำนาจ ทั้งเจ้าหน้าที่รัฐถึงร้อยละ 87.4 ยังมีทัศนคติเกี่ยวกับการข่มขู่ของประชาชนว่ามีเบื้องหลัง โดยบุคคลที่สาม ร้อยละ 88.5 เห็นด้วยกับการจับกุมดำเนินคดีกับผู้ที่มาปิดถนนหรือนุกรุกสถานที่ราชการ และครึ่งหนึ่งของเจ้าหน้าที่เห็นว่าพวกเขารวมประห้วงเป็นพวกเห็นแก่ตัวและร้อยละ 66.8 เห็นว่าเอ็นจีโอเป็นองค์กรที่ขาดความน่าเชื่อถือและไม่ควรไว้วาง ซึ่งทำให้เข้าใจได้ว่า การใช้ความรุนแรงของเจ้าหน้าที่ในกรณีเขื่อนปากมูล ท่อก๊าซไทย-มาเลเซีย หรืออีกหลายๆ แห่ง ไม่ใช่เรื่องบังเอิญหรือสถานการณ์พาไป แต่มันสอดคล้องกับท่าทีทางการเมืองและโลกทัศน์หลักของภาครัฐในทุกกรณี ขณะที่กรอบคิด

ของชนชั้นนำในรัฐและเจ้าหน้าที่รัฐยังเห็นการเรียกร่องสิทธิว่าเป็นเรื่องผิดกฎหมาย นั้นเท่ากับการเปิดทางแก่การใช้ความรุนแรงโดยสมาชิกที่สูญเสียผลประโยชน์จากการเคลื่อนไหวของกลุ่มประชาชน ดังกรณีการลอบสังหารแกนนำกลุ่มประชาชนต่างๆ ซึ่งพบว่าในระหว่างปี 2517–2522 มีผู้นำชานาชาวไร้ทั่วประเทศถูกลอบยิงบาดเจ็บและเสียชีวิต 48 ราย และในระหว่างปี 2532 ถึงต้นปี 2546 ผู้นำชุมชนที่ต่อต้านโครงการต่างๆ ถูกลอบสังหารเสียชีวิตทั้งหมด 21 ราย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร

- ความไม่เข้าใจและการวางเฉยของกลุ่มคนในสังคมที่ไม่เดือดร้อน จากผลการศึกษา กล่าวได้ว่า ประชาชนทั่วไปไม่ได้ศึกษาข้อมูลในเชิงลึกที่ประกอบด้วยผลกระทบต่อชุมชน สังคม หรือสิ่งแวดล้อม ต่างมองว่าโครงการดังกล่าวจะสร้างสิ่งที่ดีให้กับอุตสาหกรรมต่าง ๆ ดังนั้นประชาชนโดยส่วนใหญ่จึงเกิดการวางเฉยซึ่งส่วนมากจะเป็นคนชั้นกลางในเมืองซึ่งได้รับอิทธิพลจากกระแสโลกาภิวัตน์ที่ขยายตัวในทุกมิติของกิจกรรม ซึ่งแม้ว่าคนชั้นกลางจะมีลักษณะที่หลากหลาย แต่ส่วนใหญ่ มักวางเฉยกับการเคลื่อนไหวของคนชั้นล่าง หรือยังเป็นพันธมิตรที่ไม่อาจไว้วางใจได้

- ปัญหาจิตสำนึกทางการเมือง การขาดแคลนทุน และภาวะผู้นำ ปัญหาด้านจิตสำนึกทางการเมืองนั้น ไม่ว่ารัฐธรรมนูญหรือกฎหมายใด ๆ ก็ตามจะให้สิทธิเสรีภาพกับประชาชนมากเท่าไรก็ตาม มันไม่ได้นำไปสู่การตัดสินใจของรัฐบาลที่อยู่บนพื้นฐานของรัฐธรรมนูญ เพราะในทางปฏิบัติเป็นไปตามความต้องการของผู้ใช้กฎหมายต่างหากว่าพวกเขาต้องการอะไรสอดคล้องกับแนวคิดของ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล (2548 : 181-194) ปัญหาจิตสำนึกทางการเมือง การขาดแคลนทุน และภาวะผู้นำ ทั้งนี้ มวลชนมวลชนในระดับรากหญ้า ไม่ได้มีจิตสำนึกต่อผู้ทางการเมืองอัตโนมัติ เพราะแนวคิดที่ยอมรับฐานะเหนือกว่าของรัฐและวัฒนธรรมที่มองตัวเองเป็นกลุ่มชนที่ไร้อำนาจยังฝังลึกมากพอสมควร จึงไม่ใช่เรื่องง่ายที่ผู้นำประชาชนที่ตื่นตัวทางการเมืองจะไปจัดตั้งมวลชนให้เกิดการรวมพลังขึ้นมา หรือบางแห่งถึงขั้นสลายตัวเมื่อได้รับการแก้ไข หรือหมดการเชื่อมร้อยกับกลุ่มอื่นเมื่อ ปัญหาของตนอ่อนคลายลง ทั้งนี้เนื่องจากวิถีชีวิตของประชาชนในระดับรากหญ้าไม่น้อยก็อยู่ในกระแสบริโภคนิยม ซึ่งเป็นแบบปัจเจกนิยมนอกจากนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของยุติธรรมศิริอุเทน (2544 : บทคัดย่อ) จากการศึกษาเรื่อง การเคลื่อนไหวทางการเมืองของชาวนาอีสานกรณีมูลนิธิเกษตรกรไทย ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาอุปสรรคที่ทำให้การเคลื่อนไหวของมูลนิธิเกษตรกรไทย ได้แก่ ปัญหาที่เกิดจากภายนอกองค์กร ได้แก่ ปัญหาการต่อต้านจากรัฐและกลไกของรัฐ เช่น การออกแถลงการณ์ตอบโต้จากธนาคารเพื่อเกษตรกรและสหกรณ์การเกษตร รัฐส่งคนมาสอดแนมและข่มขู่ผู้นำ การห้ามไม่ให้กำนันผู้ใหญ่บ้าน ครู เข้าร่วมชุมนุม เคลื่อนไหวกับมูลนิธิ ฯ การเฉยเมยไม่ตอบสนองข้อเรียกร้องของชาวบ้านจากหน่วยงานภาครัฐ เป็นต้น และสอดคล้องกับงานวิจัยของ วิเชียร บุราณรักษ์ (2548 : บทคัดย่อ) จากการศึกษาเรื่อง ขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาค

ประชาชน ศึกษากรณี กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดอุดรธานี ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาและอุปสรรค ของขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนกรณีกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดอุดรธานี พบว่า ประการแรก เกิดจากปัจจัยภายใน ได้แก่ 1) ขบวนการยังขาดผู้นำและแกนนำ ตลอดจนสมาชิกที่เข้มแข็งและมีความหลากหลาย 2) แนวคิดที่นำมาสู่การก่อเกิดขบวนการความชัดเจนในเป้าหมาย และกระบวนการดำเนินการ 3) ด้านการบริหารจัดการ การขยายพลังมวลชน ประการที่สองเกิดจากปัจจัยภายนอก ได้แก่ 1) สถานการณ์ทางการเมืองที่เป็นแบบ การเมืองปิด หรือสภาวะรัฐรวมศูนย์อำนาจหรือการเมืองที่เน้นประชาธิปไตยแบบตัวแทนเป็นสำคัญ ยึดมั่นระบบพรรคในการพัฒนาประชาธิปไตย อันนำไปสู่การปิดกั้นกระบวนการทางการเมืองอื่น ๆ เน้นให้ความสำคัญการพัฒนาการเมืองผ่านกระบวนการพรรคการเมืองจนเกินไป 2) ปัญหาเชิงโครงสร้างอำนาจในสังคมไทย 3) ปัญหาการทำหน้าที่ของประชาธิปไตยแบบตัวแทนที่ไม่มีอำนาจที่จะปกป้องหรือเข้ามามีส่วนอย่างชัดเจนในการร่วมกับขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน 4) ฝ่ายต่อต้านมีกระบวนการที่เนบเนียน ในการเคลื่อนไหวต่อการตอบโต้ มีการปรับตัวตลอดเวลา และ 5) สื่อมวลชนมีการครอบงำข้อมูล/ประเด็นอยู่ในระดับแคบเพียงระดับท้องถิ่น ส่วนสื่อในระดับชาติยังคงไม่ให้ความสนใจเท่าที่ควร

3. ข้อเสนอแนะ

3.1 ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

3.1.1 ภาครัฐควรชี้แจง ให้ข้อมูล ให้ความรู้ กับภาคประชาชนรอบด้าน และต่อเนื่องก่อนการดำเนิน โครงการหรือกิจกรรมใดที่ อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วน ได้เสียสำคัญอื่นใดที่เกี่ยวกับคนหรือชุมชนท้องถิ่น เพื่อไม่ให้เกิดการสูญเสียทั้งทรัพยากรธรรมชาติ และสูญเสียงบประมาณ โดยไม่สามารถก่อให้เกิดประโยชน์กับฝ่ายใด วิธีการให้ข้อมูลอาจกระทำได้หลายวิธี เช่น การแถลงข่าว การแจกข่าว การแสดงนิทรรศการ และการสื่อสารระหว่างหน่วยงานภาครัฐกับประชาชนโดยตรง

3.1.2 ภาครัฐควรเปิดโอกาสให้ประชาชนได้แสดงความคิดเห็นหรือทำการประชาพิจารณ์ เพื่อทราบความต้องการของประชาชนต่อ โครงการใด โครงการหนึ่งที่จะส่งผลกระทบต่อประชาชน กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรืออาจส่งผลกระทบต่อประชาชนในวงกว้าง เพื่อให้ได้ข้อมูลมากขึ้น และประเด็นในการประเมินข้อดีข้อเสียชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น การสำรวจความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับการริเริ่มโครงการต่างๆ และการบรรยายให้ประชาชนฟังเกี่ยวกับโครงการต่างๆ แล้วขอความเห็นจากผู้ฟัง เป็นต้น

3.1.3 คณะกรรมการการเลือกตั้ง ควรมีการเสนอให้มีการออกนโยบายหรือกฎหมาย บังคับให้นักการเมือง พรรคการเมือง มีแนวคิดในการทำประโยชน์ให้กับท้องถิ่น และประเทศชาติ โดยอาจมีบทลงโทษรุนแรงสำหรับนักการเมือง และพรรคการเมืองที่หาผลประโยชน์ให้ตัวเองและพวกพ้อง เป็นต้น

3.1.4 สำนักงานงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน ควรพิจารณาบทลงโทษให้มีความรุนแรงสำหรับข้าราชการที่มีพฤติกรรมแสวงหาประโยชน์ให้กับตัวเอง และพวกพ้อง และควร จะเพิ่มบทลงโทษในทางกฎหมายอีกทางหนึ่ง

3.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

3.2.1 ในการศึกษาการเมืองภาคประชาชน กรณีศึกษาชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบัวทอง จังหวัดสมุทรปราการนั้นพบว่ารูปแบบการเคลื่อนไหวต่อต้าน โครงการบ่อน้ำบาดาลเสียโดยหลักจะ เน้นการเคลื่อนไหวร้องทุกข์ การตรวจสอบกระบวนการทำงานของรัฐ การประท้วงอำนาจอรัฐ และ การร่วมกันวิพากษ์ ซึ่งไม่พบยุทธวิธีการใช้ความรุนแรงหรือการเคลื่อนไหวในรูปแบบเดิมๆ ดังนั้น ในการศึกษาครั้งต่อไปควรมีการศึกษาแนวคิดในการเคลื่อนไหวต่อต้าน โครงการบ่อน้ำบาดาลเสีย คลองด่าน โดยเลือกศึกษาแกนนำหลักและแกนนำรอง เพราะกลุ่มจะเคลื่อนไปในทิศทางใดขึ้นอยู่กับ การนำของแกนนำด้วยเช่นกัน

3.2.2 ในการศึกษาครั้งต่อไปควรศึกษาเชื่อมโยงไปยังภาคการเมืองประกอบกับการ เคลื่อนไหวต่อต้าน โครงการบ่อน้ำบาดาลเสียคลองด่านของภาคประชาชนเพิ่มเติม เพื่อค้นหาเหตุผล ในการดำเนินโครงการบ่อน้ำบาดาลเสีย และกระบวนการดำเนินการต่างๆ เพื่อเป็นข้อมูลมีความ สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรมชลประทาน (2529) 84 ปี ชลประทาน กรุงเทพมหานคร
สารมวลชน
- กลุ่มประชาธิปไตยเพื่อประชาชน (2546) “โครงการบำบัดน้ำเสียรวมคลองด่าน การต่อสู้ของ
ประชาชนกับคอร์รัปชั่นระดับนโยบาย” (ออนไลน์) สารสังเขป คืบคืบวันที่ 15
กุมภาพันธ์ 2552 จาก <http://www.nokkrob.org/pxp/pxp/Magazine2003/28-sp-report.htm>
- _____ (2546) “ดาวัลย์ จันทรหัตติ นักวิชาการสามัญชน คนคลองด่าน” (ออนไลน์)
สารสังเขป คืบคืบวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2552 จาก
<http://www.nokkrob.org/pxp/pxp/Magazine2003/27-profile.html>
- กลุ่มศึกษาและรณรงค์มลภาวะอุตสาหกรรม (2545) บ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน โครงการผลาญ
ชาติ กรุงเทพมหานคร ภาพพิมพ์
- คณะทำงานติดตามผลกระทบโครงการเงินกู้เอดีบี (2543) “สองหมื่นสามพันล้านผลาญทรัพยากร
อ่าวไทย : กรณีโครงการบำบัดน้ำเสียจังหวัดสมุทรปราการ” (ออนไลน์) สารสังเขป
คืบคืบวันที่ 18 เมษายน 2550 จาก
http://www.thaico.net/w_adbinthai/adb_case_kd.htm
- คณินิจ ศรีบัวเอี่ยม และคณะ (2545) แนวทางการเสริมสร้างประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมตาม
รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 : ปัญหา อุปสรรคและทางออก
นนทบุรี สถาบันพระปกเกล้า
- จิตรกร โพธิงาม (2549) “วาทกรรมเรื่องเขื่อนป่ากุมูล” คุชฎินิพนธ์ปริญาปริญญาคุชฎินิพนธ์บัณฑิต สาขา
ไทศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ชัยวัฒน์ สุรวิชัย (2545) “การเมืองภาคประชาชน : แนวคิดและแนวทางในการแก้ไขปัญหาการ
ปกครองท้องถิ่น” (ออนไลน์) สารสังเขป คืบคืบวันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2552 จาก
isc.ru.ac.th/data/PS0001106.doc
- ชำนาญ จันทรเรื่อง (2552) “ประชาธิปไตยกับการเมืองภาคประชาชน” (ออนไลน์) สารสังเขป คืบ
คืบวันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2552 จาก <http://www.prachatai.com/journal/2009/01/19829>
- ไชยรัตน์ เจริญสิน โอฟาร (2542) วาทกรรมการพัฒนา : อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกสิทธิ์และ
ความเป็นอื่น กรุงเทพมหานคร ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก

- ดาวัลย์ จันทร์หัตถี (2546) “การศึกษาวิจัยเชิงสืบสวนสอบสวน โครงการบำบัดน้ำเสียคลองด่าน : คอร์รัปชันเชิงนโยบาย” กรุงเทพมหานคร
- เทอม ศิวะโกเศศ (2544) “แนวทางการหาวิธีป้องกันชายฝั่งพังทลายของบ้านสี่สิ่ง (หมู่ที่ 12) ตำบล คลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ” ใน *เอกสารประกอบการสัมมนา ระบบนิเวศป่าชายเลนแห่งชาติ ครั้งที่ 12: สร้างเสริม ประยุกต์ความรู้สู่ชุมชน* กรุงเทพมหานคร
- ไทยเอ็นจีโอ (ม.ป.ป.) “สถานการณ์ ความเคลื่อนไหว – โครงการบำบัดน้ำเสียคลองด่าน” (ออนไลน์) สารสังเขป คืบค้นวันที่ 6 กรกฎาคม 2553 จาก http://www.thaingo.org/story/info_026.htm
- ธีรยุทธ บุญมี (2546) “คู่มือการการเมืองภาคประชาชนกับรัฐบาล” (ออนไลน์) สารสังเขป คืบค้น วันที่ 6 กรกฎาคม 2553 จาก http://www.thaingo.org/story/book_043.htm
- _____. (2547) *ประชาสังคม* กรุงเทพมหานคร สายธาร
- นฤมล หล่อศรีแสงทอง (2544) “พฤติกรรมการศึกษาเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจเรื่องการเลือกตั้ง ระบบใหม่ของประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา” วิทยานิพนธ์ ปริญญาวารสารศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ประกาศ ปิ่นตบแต่งและอนุสรณ์ อุณโณ (2545) ขบวนการเครือข่ายประมงพื้นบ้านภาคใต้ : กรณีศึกษาสมาชิกชาวประมงพื้นบ้านอันดามัน ใน ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ (2545) *วิถีชีวิต วิถีคู่: ขบวนการประชาชนร่วมสมัย* เชียงใหม่ ตรีสวี
- ประกาศ ปิ่นตบแต่ง (2546) “แนวทางการเคลื่อนไหวต่อสู้และยุทธวิธีของขบวนการทางสังคม” *วารสารฟ้าเดียวกัน* ปีที่ 1, 4 (เมษายน-มิถุนายน 2546) : 161
- ประเวศ วะสี (2551, 23 กันยายน) “การเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งใหม่ที่ดี โอกาสอันสำคัญยิ่งของ ประชาชน” *มติชนรายวัน* หน้า 2
- ประสิทธิ์พร กาพอ่อนศรี (2545) “7 ปี สมัชชาคนจน ถึงเวลาเสนอนโยบายทางเลือกให้สังคมไทย สักปาด้า” (ออนไลน์) สารสังเขป คืบค้นวันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2552 จาก http://www.thaingo.org/story3/news_parkmoon_171245.html
- ปิยากร หวังมหาร (2553) “กว่าหนึ่งทศวรรษบำบัดน้ำเสียคลองด่าน : บนเส้นทางการต่อสู้ของ เฉลตา ทิมทอง นิตยสารเนชั่นสุดสัปดาห์” (ออนไลน์) สารสังเขป คืบค้นวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2552 จาก <http://www.publicpolicy-in-thailand.com/index/index.php/about-us/35-performance/75-more-than-a-decade-klong-dan-wastewater-treatment-pond.html>

- เพ็ญโฉม แซ่ตั้งและคณะ (2549) “รายงานวิจัยโครงการบ่อน้ำบาดาลน้ำเสียคลองด่าน คอรับชั้นเชิงนโยบาย” กรุงเทพมหานคร สำนักงานกองทุนสื่อประชาสังคมด้านคอร์รัปชัน
- พีเอฟอีซี นิวส์ เซ็นเตอร์ (2547) “บทสัมภาษณ์ “ดาววัลย์” จัปตารัฐบาลเช็กบิล “คลองด่าน” (ออนไลน์) สารสังเขป คืบค้นวันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2552 จาก rrr.thaingo.org/webboard/view.php?id=1824
- ยุติธรรม ศิริอุเทน (2544) “การเคลื่อนไหวทางการเมืองของชาวนาอีสานกรณี มูลนิธิเกษตรกรรมไทย” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- เรวดี ประเสริฐเจริญสุข (2545) ความหลากหลายทางวัฒนธรรมของคลองด่านในสายตาสื่อมวลชน ใน เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่องความหลากหลายทางวัฒนธรรมของคลองด่านในสายตาสื่อมวลชน (อัคราเนมา)
- วันชัย วัฒนศัพท์ (2544) *คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจของชุมชน* นนทบุรี สถาบันพระปกเกล้า
- วันชัย ดันติวิทยาพิทักษ์ (2546) “บทเรียนของคลองด่านกับการต่อสู้ของชาวบ้าน” (ออนไลน์) สารสังเขป คืบค้นวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2552 จาก http://www.sarakadee.com/feature/2003/04/klong_dan.htm
- วิเชิต ทวีกุล (2548) “การเมืองภาคประชาชน : การเคลื่อนไหวของชาวบ้านในเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ พ.ศ. 2530-2547” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- วิเชียร บุราณรักษ์ (2548) “ขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน ศึกษากรณี กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดอุดรธานี” วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองและการปกครอง มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- วีระ เลิศสมพร (2543) “การเคลื่อนไหวทางการเมืองของประชาชนและกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ต่อกรณีการร่างรัฐธรรมนูญในช่วงเดือนมกราคม-กันยายน 2540” วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการปกครอง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ศยามล ไกยูรวงศ์ อัจฉรา รักยุติธรรม และกฤษฎา บุญชัย (2545) “ขบวนการเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือเพื่อพิทักษ์สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและธำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ใน ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ (2545) *วิถีชีวิต วิถีผู้: ขบวนการประชาชนร่วมสมัย* เชียงใหม่ ตรีศวิน

- ศูนย์ข่าวประชาสังคมด้านคอร์รัปชัน (2547) “บทสัมภาษณ์ “ดาวัลย์” จัปตารัฐบาลเช็กบิล “คลองด่าน” (ออนไลน์) สารสังเขป ค้นคืนวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2552 จาก <http://job.thaingo.org/webboard/view.php?id=1824>
- สาธิต ดีมี (2544) “ความรู้ความเข้าใจในการเลือกตั้งตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 : ศึกษาเฉพาะกรณีนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายของ โรงเรียนเทพลีลา” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ (2550) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 กรุงเทพมหานคร สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ
- สิทธิพันธ์ พุทธหุน (2541) แนวการศึกษาวิชารัฐศาสตร์ กรุงเทพมหานคร มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์ และดาวัลย์ จันทรหัสดี (2550) การต่อสู้เพื่อปกป้องสิทธิและทรัพยากรของชุมชน กรณีโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน (พิมพ์ครั้งที่ 2) กรุงเทพมหานคร สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
- สุจิต บุญบงการ (2537) การพัฒนาทางการเมืองของไทย: ปฏิสัมพันธ์ระหว่างทหารสถาบันทางการเมือง และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน กรุงเทพมหานคร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- เสกสรรค์ ประเสริฐกุล (2548) การเมืองภาคประชาชนในระบอบประชาธิปไตย กรุงเทพมหานคร อมรินทร์
- โสภา ทองประเสริฐ (2550) “การศึกษาวิถีชีวิตชาวประมงชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- โสพล ศิริไสย์ (2542) “บนเส้นทางสู่ความเป็นประชาสังคมของชาวบ้าน : จากสมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสานสู่สมัชชาคนจน” รายงานวิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- หนังสือทูตเกล้าถวายฎีกา (2552) “โครงการก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียที่ตำบลคลองด่าน พร้อมรายชื่อข้าราชการท้องถิ่น จำนวน 81 ราย เข้าชื่อทูตเกล้าถวายฎีกา เมื่อวันที่ 7 เมษายน 2552 กรณีคณะรัฐมนตรีมีมติ เมื่อวันที่ 9 กันยายน 2551 อนุมัติในหลักการให้เดินหน้าโครงการต่อให้แล้วเสร็จตามแผนเดิม เป็นมติอัปยศ” สมุทรปราการ

- หนังสือพิมพ์หอข่าว (2547) “คลองด่านอภิมหาคคีโครตโกง ชาวบ้าน” (ออนไลน์) สารสังเขป ค้น
คืนวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2552 จาก [http://utcc2.utcc.ac.th/faculties/comarts/
webjshow/webhorkor47/news_social_1.htm](http://utcc2.utcc.ac.th/faculties/comarts/webjshow/webhorkor47/news_social_1.htm)
- อมร รักษาสัตย์ (2544) *การเมืองการปกครองไทย : ตามรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน*
กรุงเทพมหานคร วิ. เจ. พรินต์ติ้ง.
- เฉลา ทิมทอง (2552, 9 พฤศจิกายน) สัมภาษณ์โดย สุกัญญาภักดิ์ ขุขุนทดและคณะ ตำบลคลองด่าน
อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ
- ชัยณรงค์ เดชด่านสมุทร (2552, 12 พฤศจิกายน) สัมภาษณ์โดย สุกัญญาภักดิ์ ขุขุนทดและคณะ
ตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ
- ชาญ สังข์ขำ (2552, 12 พฤศจิกายน) สัมภาษณ์โดย สุกัญญาภักดิ์ ขุขุนทดและคณะ ตำบลคลองด่าน
อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ
- ณรงค์ กลมกล่อม (2552, 9 พฤศจิกายน) สัมภาษณ์โดย สุกัญญาภักดิ์ ขุขุนทดและคณะ ตำบลคลอง
ด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ
- ณัฐพันธ์ ช่วยเจริญ (2552, 12 พฤศจิกายน) สัมภาษณ์โดย สุกัญญาภักดิ์ ขุขุนทดและคณะ ตำบล
คลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ
- นิยม ทิพย์เวช (2552, 12 พฤศจิกายน) สัมภาษณ์โดย สุกัญญาภักดิ์ ขุขุนทดและคณะ ตำบลคลอง
ด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ
- บุญเรือง อยู่คง (2552, 9 พฤศจิกายน) สัมภาษณ์โดย สุกัญญาภักดิ์ ขุขุนทดและคณะ ตำบลคลอง
ด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ
- ปัญญา พัฒนาประเสริฐ (2552, 9 พฤศจิกายน) สัมภาษณ์โดย สุกัญญาภักดิ์ ขุขุนทดและคณะ ตำบล
คลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ
- ประทุม นวมกระจำง (2552, 9 พฤศจิกายน) สัมภาษณ์โดย สุกัญญาภักดิ์ ขุขุนทดและคณะ ตำบล
คลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ
- ปรีชา สะเล็ม (2552, 9 พฤศจิกายน) สัมภาษณ์โดย สุกัญญาภักดิ์ ขุขุนทดและคณะ ตำบลคลองด่าน
อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ
- แมน พรหมจัน (2552, 12 พฤศจิกายน) สัมภาษณ์โดย สุกัญญาภักดิ์ ขุขุนทดและคณะ ตำบลคลอง
ด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ
- วิวัฒน์ แจ่งจรัส (2552, 12 พฤศจิกายน) สัมภาษณ์โดย สุกัญญาภักดิ์ ขุขุนทดและคณะ ตำบลคลอง
ด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

- วเรช โพธิอรุณ (2552, 9 พฤศจิกายน) สัมภาษณ์โดย สุกัญญาภักดิ์ ขุขุนทดและคณะ ตำบลคลอง
ด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ
- สุรินทร์ รัตนชัยสกุล (2552, 9 พฤศจิกายน) สัมภาษณ์โดย สุกัญญาภักดิ์ ขุขุนทดและคณะ ตำบล
คลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ
- ศรัชัย พรพิทักษ์นุกูล (2552, 12 พฤศจิกายน) สัมภาษณ์โดย สุกัญญาภักดิ์ ขุขุนทดและคณะ ตำบล
คลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ
- อภิญา ตันเกาะใหญ่ (2552, 12 พฤศจิกายน) สัมภาษณ์โดย สุกัญญาภักดิ์ ขุขุนทดและคณะ ตำบล
คลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ
- อำนาจ หล่อนิล (2552, 9 พฤศจิกายน) สัมภาษณ์โดย สุกัญญาภักดิ์ ขุขุนทดและคณะ ตำบลคลอง
ด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ
- Anthony Giddens. (2000). *Modernity and self-identity: self and society in the late modern age*.
Cambridge : polity press.
- Barber, James D. (1969). *Citizen Politics : An introduction to Political Behavior*. Chicago :
Markham.
- Della Port, D. and M. Diani (1999) *Social Movements: An Introduction*. Oxford and Malden
MA: Blackwell.
- McClosky, Herbert. (1968) "Political Participation," *Internation Encyclopedia of the Social
Science* 12.
- Huntington, Samuel p. and Nelson, Joah M. (1976). *No Easy Choice : Political Participation in.
Developping*. Cambridge : Harward University Press.
- Milbrath, L.w. and MX. Goel. (1977). *Political Participation : Why and How People. Get
Involved in Politics*. Chicago : Rand McNally.
- Norman H. Nie and Sidney verba. (1975). *Political Participation, Handbook of Political Science
: Non Government Politics*. Addigon – wesley Publishing.
- Tarrow, S. (1999) *Power in movement. Social movements and contentious politics*. Cambridge
University Press, U.K.
- Verba, Sidney and Nie, Norman H. (1972). *Participation in America : Political Democracy and
Social Equality*. New York : Harper & Row.

ภาคผนวก

แบบสัมภาษณ์
การเมืองภาคประชาชน กรณีศึกษาชุมชนคลองด่าน
อำเภอบางปะอิน จังหวัดสมุทรปราการ

ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

1. ชื่อ ..... นามสกุล .....
2. อายุ ..... ปี
4. บ้านเลขที่ ..... หมู่ที่ .....
- ตำบล ..... อำเภอ ..... จังหวัดสมุทรปราการ
5. หน่วยงานที่สังกัด .....
6. วันที่สัมภาษณ์ ..... เดือน ..... พ.ศ. ....
7. สถานที่สัมภาษณ์ .....

ตอนที่ 1 คำถามเกี่ยวกับปัจจัยภายในและภายนอกชุมชนที่มีอิทธิพลต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มชุมชนคลองด่าน

ท่านคิดว่าปัจจัยใดบ้างที่มีอิทธิพลต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มชุมชนคลองด่านของท่าน

.....
 .....

1. ปัจจัยภายใน ได้แก่

1.1 ความเป็นชุมชนเก่าแก่ มีอิทธิพลต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มชุมชนคลองด่านของท่านอย่างไร

.....
 .....

1.2 วิถีชีวิตของชุมชน มีอิทธิพลต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มชุมชนคลองด่านของท่านอย่างไร

.....
 .....

1.3 วัฒนธรรม มีอิทธิพลต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มชุมชนคลองด่าน
ของท่านอย่างไร

.....
.....

1.4 สิ่งแวดล้อมในชุมชน มีอิทธิพลต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มชุมชน
คลองด่านของท่านอย่างไร

.....
.....

2. ปัจจัยภายนอก ได้แก่

2.1 การเมืองระดับประเทศมีอิทธิพลต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มชุมชน
คลองด่านของท่านอย่างไร

.....
.....

2.2 กลุ่มเอกชนมีอิทธิพลต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มชุมชนคลองด่าน
ของท่านอย่างไร

.....
.....

2.3 งบประมาณจากรัฐมีอิทธิพลต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มชุมชน
คลองด่านของท่านอย่างไร

.....
.....

2.4 ปัจจัยอื่นๆ ที่มีอิทธิพลต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มชุมชนคลอง
ด่านของท่าน

.....
.....

**ตอนที่ 2 คำถามเกี่ยวกับรูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของกลุ่มชนคลองด่าน
อำเภอบางป่อ จังหวัดสมุทรปราการ**

1. ท่านคิดว่ากลุ่มชุมชนคลองด่านของท่านมีพัฒนาการทางการเมืองภาคประชาชนที่
ผ่านมาอย่างไร

1.1 มีพัฒนาการเช่นไร

.....
.....

1.2 มีผลกระทบต่อพัฒนาการทางการเมืองไทยอย่างไรบ้าง

.....
.....

2. รูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มชุมชนคลองด่านเป็นอย่างไร

2.1 ลักษณะของการรวมกลุ่มเป็นอย่างไร

.....
.....

2.2 รูปแบบที่ใช้เคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มชุมชนคลองด่านมีอะไรบ้าง

.....
.....

2.3 สาเหตุที่เลือกใช้รูปแบบการเคลื่อนไหวดังกล่าว ในช่วงระยะเวลาที่แตกต่างกัน

.....
.....

2.4 ในการเคลื่อนไหวแต่ละครั้งมีการจัดรูปแบบองค์กรอย่างไร

.....
.....

2.5 มีกลุ่มอื่นเข้ามามีส่วนในการจัดตั้งกลุ่มอย่างไร

.....
.....

2.6 วิธีการต่อรองของชาวบ้านแต่ละครั้งมีสาเหตุมาจากอะไร

.....
.....

2.7 การนำเสนอข้อเรียกร้องของชาวบ้านทำอย่างไรบ้าง

.....
.....
2.8 อะไรเป็นปัจจัยกำหนดรูปแบบการเคลื่อนไหวแต่ละครั้ง
.....
.....

3. กลุ่มที่ไม่เข้าร่วมการเคลื่อนไหว เพราะสาเหตุอะไร
.....
.....

4. การเคลื่อนไหวแต่ละรูปแบบมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่างกันอย่างไร
.....
.....

5. ปัจจัยสำคัญที่กำหนดรูปแบบการเคลื่อนไหวคืออะไร
.....
.....

ตอนที่ 3 คำถามเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรคในการดำเนินรูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อจังหวัดสมุทรปราการ

ท่านคิดว่ากลุ่มชุมชนคลองด่านมีปัญหา อุปสรรคในการดำเนินรูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อจังหวัดสมุทรปราการอย่างไร

1. ปัญหาเกี่ยวกับการจัดตั้งกลุ่ม/ การรวมกลุ่ม
.....
.....

2. ปัญหาเกี่ยวกับรูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มชนชนคลองด่าน
.....
.....

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	นางสุกัญญาภักดิ์ ชูขุนทด
วัน เดือน ปีเกิด	22 สิงหาคม 2512
ประวัติการศึกษา	ปริญญารัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช พ.ศ. 2545
สถานที่ทำงาน	พ.ศ. 2539- ปัจจุบัน บริษัท ทรากอนไทยลัมเบอร์ จำกัด
ตำแหน่ง	หัวหน้าแผนกบุคคล